

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРЕСЬ ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.985 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ
ТАКТИЦІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

«081 – Право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.О. Гресь

Науковий керівник

Тіщенко Валерій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки

Одеса–2017

АНОТАЦІЯ

Гресь Ю.О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій сформульовано засади використання технологічного підходу у криміналістичній тактиці. У результаті вирішення завдань, сформульованих у дослідженні, у дисертації вперше системно розглянуто та визначено місце криміналістичної технології у системі понятійно-категоріального апарату криміналістики та співвідношення категорій «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія»; розроблено типову технологічну модель слідчої (розшукової) дії, що включає три етапи – підготовчий, робочий, завершальний (оціночний), які відображають систему послідовних дій слідчого, спрямованих на вирішення відповідних тактичних завдань, а також визначено принципи побудови цієї моделі, зокрема: системності; універсальності; врахування специфіки завдань та змісту; ситуаційності; врахування ролі кожного учасника слідчої дії; поєднання технологічних та евристичних засад; сформульовано технологічні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме визначено, що для системи інтрузивних негласних слідчих (розшукових) дій характерним є комплексне поєднання тактичних та технологічних прийомів з використанням засобів криміналістичної тактики лише на підготовчому етапі їх проведення; виокремлено рівні технології здійснення розслідування: перший рівень – розробка і реалізація окремих алгоритмів; другий рівень – побудова та реалізація програм слідчих (розшукових) дій; третій рівень – розробка і

реалізація тактичних операцій; четвертий рівень – формування і реалізація загальної технології розслідування.

Також у дисертації вдосконалено теоретичне обґрунтування місця та ролі криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики, зокрема у структурі криміналістичної тактики; використання технологічного підходу під час проведення слідчих (розшукових) дій у частині побудови технологічних моделей слідчих (розшукових) дій та виокремлення технологічних аспектів діяльності слідчого на підготовчому та робочому етапах; систему наукових категорій криміналістичної тактики у частині їх співвідношення крізь призму технологічного підходу; класифікацію слідчих (розшукових) дій на основі визначення питомої ваги технологічної складової під час їх проведення із виокремленням тактичного, технологічного, організаційного, процесуального і психологічного аспектів слідчої (розшукової) дії; класифікацію негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму застосування технологічного підходу із виокремленням групи негласних слідчих (розшукових) дій, для яких характерні жорсткі алгоритми проведення.

Окремі теоретичні та прикладні положення у дисертаційному дослідженні набули подальшого розвитку, зокрема: наукові положення щодо зародження і становлення криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки у частині чіткого виокремлення етапів впровадження технологічного підходу у криміналістиці; методологічні підходи щодо визначення сутності та системи слідчих (розшукових) дій, зокрема у частині структурування елементів слідчих дій та характеристики етапів їх проведення; наукові положення щодо визначення технологічного аспекту окремих слідчих (розшукових) дій та їх питомої ваги у структурі останніх шляхом формування системи слідчих дій із гнучкими та жорсткими алгоритмами проведення; засади використання технологічного підходу у тактичних операціях, зокрема щодо алгоритмізації окремих етапів тактичних операцій під час розслідування злочинів.

Крім того, у дисертаційному дослідженні визначено, що методологічними передумовами становлення технологічного підходу у криміналістиці є розгляд розслідування як системної, пізнавально-інформаційної та організаційно-управлінської діяльності. Становлення криміналістичної технології у межах криміналістики відбувалось у декілька етапів: використання технологічного підходу у межах проведення судових експертиз та обґрунтування технологічних моделей розслідування злочинів; впровадження здобутків та ідей кібернетики у криміналістику та спроби розроблення окремих криміналістичних алгоритмів; використання методології технологічного підходу для дослідження складових об'єкта криміналістики та впровадження технологічних моделей у всі розділи криміналістики.

Сформульовано визначення технології слідчої (розшукової) дій як впорядкованої діяльності з поетапного вирішення тактичних завдань слідчої (розшукової) дії, що досягається шляхом створення належних умов, застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів і реалізації оптимальних програм та алгоритмів дій слідчого. Обґрунтовано, що технологічна модель слідчої (розшукової) дії будується з урахуванням таких спеціальних принципів: принцип системності, що передбачає наявність цілісної сукупності узгоджених та взаємопов'язаних дій різного характеру, об'єднаних спільною метою та ціллю; принцип універсальності використання типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії при побудові технологічних моделей конкретних слідчих (розшукових) дій; принцип врахування специфіки завдань та змісту конкретної слідчої (розшукової) дії, що впливає із процесуальних, тактичних, технологічних та психологічних засад її підготовки та проведення; принцип ситуаційності, що зумовлює алгоритм слідчої (розшукової) дії; принцип врахування ролі кожного учасника слідчої (розшукової) дії; принцип врахування технологічних та евристичних засад слідчої діяльності.

Визначено особливості побудови технологічної моделі слідчої (розшукової) дії: по-перше, врахування технологічних принципів діяльності з розслідування: єдиного управління та координації; цілеспрямованості діяльності; впорядкованості дій, що вимагає внутрішнього структурування технологічної моделі на певні етапи; по-друге, аналіз проведення слідчої (розшукової) дії як технологічного процесу з визначенням кінцевої мети та засобів, необхідних для її досягнення.

Практичне значення отриманих у дисертаційному дослідженні результатів підтверджується їх використанням у: науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових розробок щодо впровадження технологічного підходу у теорію та практику криміналістики; правозастосовній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи слідчих підрозділів; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів», «Інноваційні напрями криміналістичних досліджень: теорія і практика» у вищих навчальних закладах, а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акти впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 10.10.2016 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 08.09.2016 р.).

Ключові слова: технологічний підхід, криміналістична тактика, криміналістична технологія, діяльність з розслідування злочинів, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, тактична операція, тактичний аспект, технологічний аспект.

Список публікацій здобувача

1. Гресь Ю.О. Визначення тактичного та технологічного аспектів пред'явлення для впізнання живих осіб //Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2016. Вип. 2, т. 3. С. 64–66.

2. Hres Yu. Defining correlation between tactical, technological and organizational aspects in an investigative (search) activity //Evropsky politicky a pravni diskurz. 2016. Vol. 3, iss. 3. С. 142–147.

3. Гресь Ю.О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 20. С. 152–155.

4. Гресь Ю.О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи //Право і суспільство. 2016. №3, ч. 2. С. 205–211.

5. Гресь Ю.О. Особливості побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2016. №2. С. 200–203. URL: http://www.pap.in.ua/2_2016/60.pdf.

6. Байдеріна Ю.О. Технологія збирання доказів //Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 листоп. 2013 р.) /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 269–272.

7. Байдеріна Ю.О. Співвідношення понять «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія» //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалова (16–17 трав. 2014 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. Т. I. С. 779–782.

8. Байдеріна Ю.О. Науковий аналіз сутності слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (30 трав. 2014 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 14–17.

9. Байдеріна Ю.О. Щодо питання розуміння поняття «тактика»: широке та вузьке значення //Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 трав.

2015 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2015. Т. 2. С. 405–406.

10. Байдеріна Ю.О. Щодо тактичних і технологічних аспектів слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (29 трав. 2015 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 13–15.

11. Гресь Ю.О. Щодо застосування криміналістичних технологій у вирішенні тактичних завдань розслідування //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали дистанційної конф. (2 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 41–43.

12. Гресь Ю.О. Визначення технологічної моделі пред'явлення для впізнання //Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: ОДУВС, 2016. С. 224–225.

13. Гресь Ю.О. Співвідношення тактичного, технологічного та організаційного аспектів у структурі слідчої дії //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2016. Т. 2. С. 389–391.

14. Гресь Ю.О. Визначення технологічної сутності отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) //Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 трав. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 186–188.

15. Гресь Ю.О. Визначення технологічних засад слідчого експерименту //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнар. круглого столу (27 трав. 2016 р.). Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 46–47.

SUMMARY

Hres Y.O. Shaping of technological approach in criminalistic tactics. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Ph.D. in Law Science by specialty 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminalistics; Forensics examination; Operatively-Search Activity (081 - Law). – National University “Odessa Law Academy”, Odesa, 2017.

The dissertation is an independent completed scientific work, in which the principles of using the technological approach in criminalistic tactics are formulated. As a result of solving tasks formulated in the research in the dissertation for the first time systematically considered and determined the place of criminalistic technology in the system of the conceptual-categorical apparatus of Criminalistics and correlation between the categories "criminalistic tactics" and "criminalistic technology"; a typical technological model of investigative (search) action is developed, which includes three stages - preparatory, working, final (estimating), which reflect the system of successive actions of an investigator, aimed on solving of corresponding tactical tasks, as well as the principles of construction of this model are determined, in particular: systemicity; universality; taking into account the specifics of tasks and content; situationality; taking into account the role of each participant in the investigative (search) action; a combination of technological and heuristic basics; the technological aspects of the conducting of covert investigative (search) actions are formulated, namely it is determined that for the system of intrusive covert investigative (search) actions a complex combination of tactical and technological methods using the means of criminalistic tactics is characteristic only at the preparatory stage of their conduction; levels of technology for conducting an investigation are highlighted: the first level - the development and implementation of individual algorithms; the second level is the construction and implementation of investigative (search) action's program; the third level - the development and

implementation of tactical operations; the fourth level - the formation and implementation of the general technology of investigation.

Also in the dissertation the theoretical substantiation of the place and role of criminalistic technology in the system of modern Criminalistics, in particular in the structure of criminalistic tactics, has been improved; using of technological approach during investigative (search) actions in the aspect of construction of technological models of investigative (search) actions and the separation of technological aspects of the investigator's activity at the preparatory and working stages; system of scientific categories of criminalistic tactics in the part of their correlation through the prism of technological approach; the classification of investigative (search) actions on the basis of the specific gravity of the technological component in their conduction with the determining of the tactical, technological, organizational, procedural and psychological aspects of the investigative (search) action; the classification of covert investigative (search) actions through the prism of the technological approach with the determining of a group of covert investigative (search) actions, which are characterized by rigid algorithms of their conducting.

Separate theoretical and applied provisions in the dissertation have been further developed, in particular: scientific positions regarding the origin and formation of criminalistic technology as a category of criminalistic science in frames of a clear determining of stages of the implementation of a technological approach in Criminalistics; methodological approaches to the definition of the essence and system of investigative (search) actions, in particular as regards the structuring of the elements of investigative actions and the characteristics of the stages of their conduction; scientific provisions concerning the definition of the technological aspect of certain investigative (search) actions and their specific gravity in the structure of such actions by forming a system of investigative actions with flexible and rigorous conducting algorithms; the bases of the use of technological approach in tactical operations, in particular concerning the algorithmization of separate stages of tactical operations during the investigation of crimes.

In addition, in the dissertation it is determined that the methodological prerequisites for the development of a technological approach in criminalistic science are consideration of the investigation as a systemic, cognitive-informational and organizational-managerial activity. The formation of criminalistic technology within the framework of criminalistics took place in several stages: using of technological approach within the limits of conducting forensic examinations and substantiation of technological models of investigation of crimes; implementation of the achievements and ideas of cybernetics in Criminalistics and attempts to develop certain criminalistic algorithms; using of the methodology of a technological approach to study the components of the criminalistics object and the introduction of technological models into all parts of Criminalistics.

The definition of technology of investigative (search) action is formulated as an ordered activity with a stepwise solution of the tactical tasks of investigative (search) action, which is achieved by creating appropriate conditions, using of appropriate technical and criminalistic means and the realization of optimal programs and algorithms of investigator's actions. It is substantiated that the technological model of investigative (search) action is based on the following special principles: the principle of systemicity, which implies the existence of a coherent set of coordinated and interrelated actions of various nature, united by a common goal and purpose; the principle of universality of the use of a typical technological model of investigative (search) action in the construction of technological models of specific investigative (search) actions; the principle of taking into account the specific nature of the tasks and the content of the particular investigative (search) action arising from the procedural, tactical, technological and psychological principles of its preparation and conduction; the principle of situationality, which determines the algorithm of investigative (search) action; the principle of taking into account the role of each participant in the investigative (search) action; the principle of taking into account the technological and heuristic bases of investigative activities.

The features of construction of the technological model of investigative (search) action are determined: firstly, taking into account the technological principles of investigation activities of unified management and coordination; purposefulness of activity; ordering of actions requiring internal structuring of the technological model on certain stages; and secondly, an analysis of conducting an investigative (search) action as a technological process with the definition of the ultimate goal and the means necessary to achieve it.

The practical significance of the results obtained in the dissertation research is confirmed by their using in: the research field as the basis for further scientific developments regarding the implementation of a technological approach to the theory and practice of Criminalistics; law enforcement activities - for organizational, methodological, informational support of the work of investigative units; in the educational process - in the teaching of the disciplines "Criminalistics", "Fundamentals of Investigative Activity", "Methodics and tactics of investigation of crimes", "Innovative directions of criminalistic researches: theory and practice" in higher educational institutions, as well as the preparation of textbooks, manuals, other materials for studying of the indicated disciplines (acts of implementation into the educational process of the National University "Odessa Law Academy" dated 10.10.2016, Odessa State University of Internal Affairs dated 08.09.2016).

Keywords: technological approach, criminalistic tactics, criminalistic technology, activity of crimes investigation, investigative (search) action, covert investigative (search) action, tactical operation, tactical aspect, technological aspect.

Список публікацій здобувача

1. Гресь Ю.О. Визначення тактичного та технологічного аспектів пред'явлення для впізнання живих осіб //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2016. Вип. 2, т. 3. С. 64–66.

2. Hres Yu. Defining correlation between tactical, technological and organizational aspects in an investigative (search) activity //Evropsky politicky a pravni diskurz. 2016. Vol. 3, iss. 3. С. 142–147.

3. Гресь Ю.О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 20. С. 152–155.

4. Гресь Ю.О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи //Право і суспільство. 2016. №3, ч. 2. С. 205–211.

5. Гресь Ю.О. Особливості побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2016. №2. С. 200–203. URL: http://www.pap.in.ua/2_2016/60.pdf.

6. Байдеріна Ю.О. Технологія збирання доказів //Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 листоп. 2013 р.) /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 269–272.

7. Байдеріна Ю.О. Співвідношення понять «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія» //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалова (16–17 трав. 2014 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. Т. I. С. 779–782.

8. Байдеріна Ю.О. Науковий аналіз сутності слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (30 трав. 2014 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 14–17.

9. Байдеріна Ю.О. Щодо питання розуміння поняття «тактика»: широке та вузьке значення //Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 трав. 2015 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2015. Т. 2. С. 405–406.

10. Байдеріна Ю.О. Щодо тактичних і технологічних аспектів слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (29 трав. 2015 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 13–15.

11. Гресь Ю.О. Щодо застосування криміналістичних технологій у вирішенні тактичних завдань розслідування //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали дистанційної конф. (2 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 41–43.

12. Гресь Ю.О. Визначення технологічної моделі пред'явлення для впізнання //Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: ОДУВС, 2016. С. 224–225.

13. Гресь Ю.О. Співвідношення тактичного, технологічного та організаційного аспектів у структурі слідчої дії //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2016. Т. 2. С. 389–391.

14. Гресь Ю.О. Визначення технологічної сутності отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) //Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 трав. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 186–188.

15. Гресь Ю.О. Визначення технологічних засад слідчого експерименту //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнар. круглого столу (27 трав. 2016 р.). Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 46–47.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЦІ	12
1.1. Витоки та становлення криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки	12
1.2. Місце та роль криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики	36
1.3. Криміналістична технологія у системі понятійно-категоріального апарату криміналістичної тактики.....	60
1.4. Слідчі (розшукові) дії як об’єкт криміналістичного дослідження..	83
 РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТАКТИЦІ	101
2.1. Побудова типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії.	101
2.2. Технологічний аспект проведення окремих слідчих (розшукових) дій.....	117
2.3. Технологічний аспект проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій.....	142
2.4. Використання технологічного підходу у тактичних операціях.....	167
 ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕОМ – електронно-обчислювальні машини

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ «Про ОРД» – Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»

Інструкція – Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НП України – Національна поліція України

НС(Р)Д – негласні слідчі (розшукові) дії

ОВС – органи внутрішніх справ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток суспільних відносин та реформування інституційної системи нашої держави супроводжуються виникненням нових об'єктів наукового пізнання, а також створюють необхідність застосування нових методологічних підходів щодо інтерпретації традиційних сфер та форм боротьби зі злочинністю. Не є виключенням і криміналістика, яка у своєму розвитку постійно здійснює пошук та апробацію нових методологічних підходів, спрямованих на всебічне вивчення основних криміналістичних категорій, зокрема злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів. Тенденцією розвитку сучасних криміналістичних знань є формування предметних сфер, дослідження яких неможливе лише шляхом застосування інструментарію криміналістичної науки, а потребує звернення до теорій та понятійно-категоріального апарату інших, у тому числі, природничих наук. Однією з форм такої екстраполяції знань є використання методології та принципів технологічного підходу у криміналістиці. Звернення до технологічного підходу зумовлюється необхідністю оптимізації діяльності з розслідування злочинів шляхом формування типових алгоритмів та програм розслідування, а також побудови моделей проведення слідчих (розшукових) дій, структура яких передбачає значну технологічну складову.

91,3% науково-педагогічних працівників, які представляють провідні криміналістичні школи зі всієї України, погодилися з тим, що криміналістичні рекомендації з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій містять у собі поряд з положеннями суто тактичного характеру й технологічні положення, а 60,8% опитаних слідчих НП України вказали на те, що у своїй практичній діяльності застосовують криміналістичні положення як тактичного, так і технологічного змісту. Витоки становлення технологічного підходу у криміналістичній науці мають давню історію, а окремі його положення

використовуються як у теорії криміналістики, так і під час розслідування злочинів. При цьому увага вчених зосереджена на аналізі парних криміналістичних категорій, таких як «злочинна діяльність» та «діяльність з розслідування злочинів» крізь призму технологічного підходу.

У різні часи проблеми формування методології криміналістики досліджували: Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, Т.С. Волчецька, О.Ю. Головін, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, Г.О. Зорін, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, А.М. Кустов, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, Л.Д. Самигін, М.О. Селіванов, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, А.В. Холостенко, А.С. Шаталов, В.М. Шевчук, А.В. Шмонін, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші вчені.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, на сучасному етапі розвитку криміналістичного знання використання технологічного підходу знаходиться на етапі формування його методологічної основи, яка закладена у науковому доробку Р.С. Белкіна, В.В. Тіщенка, А.В. Шмоніна, В.О. Образцова, А.А. Барцицької. Особливо гостро недостатня кількість теоретичних напрацювань відчувається у межах розділу криміналістичної тактики, зокрема при визначенні місця криміналістичної технології у системі тактико-криміналістичної аксіоматики, місця криміналістичної технології у структурі слідчих (розшукових) дій та її використання для побудови типових моделей слідчих (розшукових) дій, а також у формуванні типових алгоритмів проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) та можливостей використання технологічного підходу у тактичних операціях.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку теорії криміналістики у частині формування і використання технологічного підходу у криміналістичній тактиці,

а також потребою оптимізації діяльності слідчих підрозділів щодо проведення слідчих дій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувались у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Комплексне дослідження забезпечення ефективності досудового провадження» (державний реєстраційний номер 0115U002495) на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та прикладні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретико-прикладна концепція протидії злочинності криміналістичними методами і засобами» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичної основи використання технологічного підходу у криміналістичній тактиці та формуванні рекомендацій щодо прикладного використання технологічного підходу у розслідуванні злочинів.

Для досягнення поставленої мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити етапи становлення криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки;

встановити місце та роль криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики;

обґрунтувати місце криміналістичної технології у структурі тактико-криміналістичної аксіоматики;

охарактеризувати місце криміналістичних технологій у структурі слідчих дій;

розробити типову модель слідчої дії на основі технологічного підходу;

розглянути технологічний аспект проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

з'ясувати технологічний аспект проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій;

визначити напрями використання технологічного підходу у тактичних операціях.

Об'єктом дослідження є діяльність з розслідування злочинів.

Предметом дослідження є формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження в роботі використана сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-наукових методів пізнання. За допомогою методів гносеології з'ясовано місце криміналістичних технологій у системі криміналістичної аксіоматики (підрозділ 1.3), визначено місце та роль криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики (підрозділ 1.2), обґрунтовано положення щодо використання криміналістичної технології при побудові типової моделі слідчої дії (підрозділ 2.1), розмежовано категорії «криміналістична тактика» і «криміналістична технологія» (підрозділ 1.3), сформульовано напрями використання криміналістичних технологій у тактичних операціях (підрозділ 2.4), класифіковано алгоритми проведення слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій під час розслідування (підрозділи 2.2, 2.3), систематизовано наукові підходи щодо використання технологічного підходу у криміналістиці (підрозділ 1.1). Логіко-юридичний метод надав можливість сформулювати авторські визначення низки понять (криміналістична технологія,

криміналістичний алгоритм), запропонувати класифікації слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також визначити співвідношення між окремими криміналістичними категоріями та охарактеризувати синонімічні ряди криміналістичних категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). За допомогою методу герменевтики з'ясовано сутність окремих наукових положень різних галузей знань щодо змісту технологій та технологічного підходу (підрозділи 1.1, 1.2). Соціологічний та статистичний методи використовувалися під час вивчення думок слідчих та науково-педагогічних працівників з питань необхідності та основних напрямів впровадження технологічного підходу у криміналістичну тактику (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування 166 слідчих Національної поліції України та 46 науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів юридичного профілю.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є першим у вітчизняній криміналістичній науці спеціальним комплексним дослідженням формування і застосування технологічного підходу у криміналістичній тактиці.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

системно розглянуто та визначено місце криміналістичної технології у системі понятійно-категоріального апарату криміналістики та співвідношення категорій «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія»;

розроблено типову технологічну модель слідчої (розшукової) дії, що включає три етапи – підготовчий, робочий, завершальний (оціночний), які відображають систему послідовних дій слідчого, спрямованих на вирішення відповідних тактичних завдань, а також визначено принципи побудови цієї моделі, зокрема: системності; універсальності; врахування специфіки завдань та

змісту; ситуаційності; врахування ролі кожного учасника слідчої дії; поєднання технологічних та евристичних засад;

сформульовано технологічні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме визначено, що для системи інтрузивних негласних слідчих (розшукових) дій характерним є комплексне поєднання тактичних та технологічних засад використання засобів криміналістичної тактики лише на підготовчому етапі їх проведення;

виокремлено рівні технології здійснення розслідування: перший рівень – розробка і реалізація окремих алгоритмів; другий рівень – побудова та реалізація програм слідчих (розшукових) дій; третій рівень – розробка і реалізація тактичних операцій; четвертий рівень – формування і реалізація загальної технології розслідування;

вдосконалено:

теоретичне обґрунтування місця та ролі криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики, зокрема у структурі криміналістичної тактики;

використання технологічного підходу під час проведення слідчих (розшукових) дій у частині побудови технологічних моделей слідчих (розшукових) дій та виокремлення технологічних аспектів діяльності слідчого на підготовчому та робочому етапах;

систему наукових категорій криміналістичної тактики у частині їх співвідношення крізь призму технологічного підходу;

класифікацію слідчих (розшукових) дій на основі визначення питомої ваги технологічної складової під час їх проведення із виокремленням тактичного, технологічного, організаційного, процесуального і психологічного аспектів слідчої (розшукової) дії;

класифікацію негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму застосування технологічного підходу із виокремленням групи негласних слідчих (розшукових) дій, для яких характерні жорсткі алгоритми проведення;

набули подальшого розвитку:

наукові положення щодо зародження і становлення криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки у частині чіткого виокремлення етапів впровадження технологічного підходу у криміналістиці;

методологічні підходи щодо визначення сутності та системи слідчих (розшукових) дій, зокрема у частині структурування елементів слідчих дій та характеристики етапів їх проведення;

наукові положення щодо визначення технологічного аспекту окремих слідчих (розшукових) дій та їх питомої ваги у структурі останніх шляхом формування системи слідчих дій із гнучкими та жорсткими алгоритмами проведення;

засади використання технологічного підходу у тактичних операціях, зокрема щодо алгоритмізації окремих етапів тактичних операцій під час розслідування злочинів.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення, висновки та пропозиції сформульовані у дисертації можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових розробок щодо впровадження технологічного підходу у теорію та практику криміналістики;

правозастосовній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи слідчих підрозділів;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів», «Інноваційні напрями криміналістичних досліджень: теорія і практика» у вищих навчальних закладах, а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акти впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 10.10.2016 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 08.09.2016 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та доповідалися на: Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні» (27 листопада 2013 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (30 травня 2014 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України», присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України», присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (15–16 травня 2015 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (29 травня 2015 р., м. Одеса); дистанційній конференції «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (2 квітня 2016 р. м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» (14 квітня 2016 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (20 травня 2016 року м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (27-28 травня 2016 р., м. Запоріжжя); IV Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (27 травня 2016 р., м. Одеса).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (410 найменувань) та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 10,6 авт. арк.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

1.1. Витоки та становлення криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки

Основне завдання криміналістики як науки, що займається вивченням злочинності, полягає у сприянні в боротьбі з нею за допомогою специфічних сил та засобів [197, с. 51]. При цьому слідча діяльність як об'єкт криміналістики потребує формування чіткої системи науково обґрунтованих рекомендацій, які б базувалися на результатах практичної діяльності співробітників правоохоронних органів та передовому досвіді використання новітніх засобів та методів здійснення розслідування. Проте розроблення рекомендацій із розслідування не може бути реалізоване на високому рівні, якщо поза увагою залишити питання, пов'язані з особливостями самого злочину як другої складової об'єкта криміналістики. Якісне виконання основного завдання криміналістичної науки можливе лише за умови врахування специфіки злочинної діяльності при розробленні криміналістичних рекомендацій, які б забезпечили слідчого необхідними йому знаннями щодо проведення як конкретних слідчих дій, тактичних операцій, так і розслідування в цілому.

Постійна зміна реалій теорії та практики боротьби зі злочинністю зумовлює безупинний розвиток сучасного наукового криміналістичного знання. Слід пам'ятати, що будь-яке наукове знання являє собою найвищу форму відображення об'єктивної реальності певним суб'єктом пізнання з метою демонстрації досягнутих результатів. Ця форма відображення залежить від змісту відображення, проте завжди набуває певного знакового позначення, так як суб'єктом пізнання виступає людина. Вироблення та застосування мови конкретної науки дає можливість більш точно донести сутність та зміст певного

знання, до якого звертаються науковці або інші шукачі. Тому розвиток наукового знання вимагає не лише систематизації й узагальнення всіх загальноприйнятих понять та категорій, що застосовуються криміналістикою, але й визначення нових категорій, які б відображали сучасний стан даної науки.

Одним із напрямків розвитку науки криміналістики є проникнення до її понятійно-категоріального апарату нових понять, що виникли та отримали свій розвиток в інших галузях знань. Проте наповнення таких понять криміналістичним змістом з одного боку дає можливість по-новому підійти до виконання завдань криміналістики, а з іншого – вимагає наукового уточнення їх теоретичного значення та особливостей практичного застосування.

Однією із сучасних тенденцій розвитку криміналістики є використання технологічного підходу та його розвиток як у науці криміналістики в цілому, так і в межах окремих її розділів [373, с. 58]. Впровадженню поняття «криміналістична технологія» в криміналістику передуює процес формування поняття «технологія» в рамках загального наукового знання. Тому з'ясування сутності та змісту поняття «криміналістична технологія» пов'язане з дослідженням первинного розуміння поняття «технологія», а також із процесом його проникнення у різні сфери наукового знання.

Виникнення поняття «технологія» пов'язують з роботою німецького вченого Йоганна Бекмана під назвою «Вступ у технологію» («Anleitung zur Technologie»), що була опублікована в 1777 р., в якій він писав: «Огляд винаходів, їх розвитку та успіхів у мистецтвах і ремеслах може називатися історією технічних мистецтв; технологія, яка пояснює в цілому, методично і точно всі види праці з їхніми наслідками й причинами, являє собою набагато більше» [410, с. 113–156; 150, с. 23]. Тобто науковець спробував дати узагальнене описання не стільки самих машин і знарядь як продуктів технічної діяльності, скільки самої діяльності, тобто всіх існуючих на той час технологій (ремесла, виробництво, обладнання заводів, а також машини, знаряддя, матеріали та умови її використання на шляху створення певного продукту). У

вітчизняній науковій літературі свій розвиток дане поняття отримало в межах природничих наук, коли вийшли друком перші підручники з хімічної технології І. А. Двигубського («Початкові основи технології», 2 частини, 1807-1808) [302, с. 144–246] та П.А. Ілленкова («Курс хімічної технології», 185 [399, с. 942]. У наукову літературу, присвячену інженерній діяльності, дане поняття почало проникати у першій половині ХХ ст. [229; 67]. До того ж часу можливість застосування поняття «технологія» обмежувалася широким використанням поняття «техніка» у значенні певних навичок, умінь та знань, що набували професійного та послідовного здійснення. Фактично, поняття «техніка» у вітчизняному вжитку поглинало та заміщало поняття «технологія». Причина цього в певній мірі пов'язана з іноземним походженням поняття «технологія» та варіантами його перекладу. Так, звертаючись до етимологічного значення поняття «технологія», слід визначити, що його словоутворюючі компоненти походять від грецьких слів «techne» – мистецтво, вміння, майстерність та «logos» - слово, поняття, вчення [37, с. 1322].

Словоутворюючий компонент «techne» мав неоднозначне трактування та визначався як знаряддя, пристрій, приладдя, похідним від чого стало виникнення поняття «техніка». В іншому розумінні даний термін позначав майстерність, вміння, що в дослівному перекладі давало можливість розуміти під технологією «вчення про мистецтво». Таке двояке розуміння технології – як засіб виробництва (певне приладдя) та як сам процес (специфічна діяльність) – збереглося й у сучасній науковій літературі та практичній діяльності.

У Великій радянській енциклопедії термін «технологія» розглядається у зв'язку з конкретною галуззю виробництва та має декілька значень, зокрема, як сукупність прийомів і способів отримання, оброблення та перероблення сировини, матеріалів, напівфабрикатів або виробів, здійснюваних у різноманітних галузях промисловості, будівництві тощо; як наукова дисципліна, що розробляє деякі прийоми та способи; операції видобування, оброблення, перероблення, транспортування, збереження, що є основною складовою

частиною виробничого процесу; опис виробничих процесів, інструкції з їх виконання, технологічні правила, карти тощо [36, с. 537].

В енциклопедичному словнику 80-х років минулого століття під технологією розуміється деяка сукупність методів оброблення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату, які здійснюються в процесі виробництва продукції [322, с. 1330].

У Тлумачному словнику В. Даля поняття «технологія» визначається як сукупність виробничих методів і процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів виробництва [99, с. 485].

Проте сучасне вживання поняття «технологія» не обмежується лише сферою технічних наук. Свого часу воно було запозичене та пристосоване до власних потреб такими галузями знань, як економік [114, с. 625], соціологія [38, с. 345–347], педагогіка [303] тощо.

Так із 60-х років ХХ ст. розвиток економіки більшості прогресивних країн світу пов'язаний з інноваційною діяльністю та виникненням нових технологій. До середини минулого століття технології не визнавались об'єктом відносин, а розглядались як певні «знання» та «досвід». Проте розвиток науки і техніки зумовив зміну структури виробництва та призвів до виокремлення технології як самостійного об'єкта цивільно-правових відносин. Н.С. Данакін розглядає технологію як задане методом або сукупністю методів поєднання устаткування, інфраструктури, інструментів, технічних знань і кваліфікаційних навичок, необхідних для здійснення перетворень у матеріалах, інформації, людях [100]. Л.І. Федулова розуміє технологію як систему, обов'язковими компонентами якої є техніка й обладнання, організація праці, структура й механізм управління виробничою діяльністю [342, с. 3–19]. Тобто в рамках економічної науки поняття «технологія» досліджується крізь призму виробничого процесу з обов'язковим виділенням усіх його атрибутів, таких як матеріали (сировина), технічні засоби (пристрої, обладнання), суб'єкти виробничої діяльності, що

володіють певними навичками та вміннями, діяльність з організації та управління виробничим процесом.

Поняття «соціальна технологія» з'явилося приблизно у 20-х роках ХХ ст. у роботах К. Сімкіна, а широкого вжитку отримало у 50-60-х роках ХХ ст., коли почало застосовуватися К. Поппером для позначення елемента та механізму специфічного виду соціальної діяльності [379, с. 113–124] М. Марков розглядає соціальні технології як спосіб реалізації конкретного складного процесу шляхом розчленування його на систему дослідницьких взаємопов'язаних процедур та операцій, що мають більш чи менш однозначне виконання на меті досягнення високої ефективності [242, с. 178]. В.Н. Іванов наголошує на тому, що за своєю сутністю соціальні технології слід розглядати як інноваційну систему методів виявлення та використання прихованого потенціалу соціальної системи, що дає можливість отримання бажаного соціального результату при найменших управлінських затратах [135, с. 4]. Учені зазначають, що основу соціальних технологій становлять три блоки: перший – це постійне та глибоке вивчення як суспільства в цілому, так і його структурних елементів; другий – операціоналізація процесів та єдність процедур; третій – глибокий суб'єктивний зміст соціальних технологій, значення особи, що здійснює вплив, та особи, що його відчуває [332, с. 7–8]. Тобто соціальна технологія є такою формою практики, яка включає в себе засоби регулювання, контролю й управління взаємодією, що відбувається між двома суб'єктами, та її результати [172, с. 95]. Слід підкреслити, що такий підхід до розуміння технології може використовуватися вченими-криміналістами при аналізі особливостей діяльності з розслідування злочинів як специфічної форми людської діяльності.

Проникнення поняття технології в педагогічну діяльність також пов'язане з науково-технічною революцією. У 20–60-х роках ХХ ст. відбувається підвищення якості викладання шляхом покращання інформаційного рівня навчання за рахунок використання засобів масової комунікації; в 60–70-х роках спостерігається тенденція переходу на програмоване навчання, яке вимагало

врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; починаючи з 70-х років відбувається розширення сфери педагогічної технології, що отримує свою реалізацію у плануванні, організації навчально-виховного процесу, розробленні методів і навчальних засобів [313, с. 126–129]. На сьогодні педагогічні технології визначають як синтез мети, змісту, необхідних засобів навчання і відповідний комплекс методів виховання і навчання, що дозволяє отримати конкретну обрану освіту певного рівня [277].

Можна стверджувати, що неоднозначне тлумачення поняття «технологія» пов'язане з особливостями його розуміння та застосування залежно від сфери наукового знання. Тому важливим кроком на шляху до осмислення сутності даного поняття є його загальнотеоретичне дослідження в рамках філософії. Усі об'єкти досліджуються у філософії в абстрактному вигляді без прив'язки до конкретних умов дійсності. Однак властивості, якими вони наділяються, завжди притаманні кожному конкретному уособленню об'єкта, що вивчається. Перші дослідження сутності феномену технології пов'язують із роботами німецького філософа М. Гайдеггера, який визначив, що наша цивілізація реалізується шляхом відтворення технологічних ланцюгів та процесів [260, с. 65]. У другій половині XX ст. технологія розглядалася в контексті технологічної форми руху матерії, яка становить природно-соціальну сукупність процесів цілеспрямованої зміни різноманітних форм речовин, енергії та інформації, що відбувається в системах техніки відповідно до їх специфічних законів побудови та функціонування [150, с. 159]. Сучасне філософське розуміння технології виходить за межі її зв'язку з технікою та розглядає її як сферу цілеспрямованих зусиль (політики, управління, модернізації, інтелектуального та ресурсного забезпечення та ін.), які детерміновані певними факторами [259]. Методологічне дослідження проблеми сутності технології філософією свідчить про її значний вплив на всі сфери людського життя та розвиток наукового знання різних галузей.

Для кінця XX – початку XXI століття характерним є проникнення поняття «технологія» до юридичної сфери знань. Широке використання в юридичній літературі отримали такі поняття, як «правові технології», «технології юридичної діяльності», «виборчі технології», «технологія управління» тощо [288, с. 189–200; 3, с. 137–141; 248; 240; 246, с. 16–20; 147, с. 16–24].

М. Осипов розглядає правову технологію як систему науково та юридично обґрунтованих правових дій, операцій, правових прийомів, способів і засобів, що використовуються суб'єктом права для досягнення якоїсь певної мети у сфері права, отримання конкретного юридичного результату [271, с. 77].

М.В. Афанасьєва, застосовуючи теоретико-методологічний підхід, під правовою технологією розуміє інструментальний спосіб досягнення конкретних цілей, сутність якого, на її думку, полягає в постадійному здійсненні діяльності, для якої характерним є застосування технологічних прийомів, операцій, прогнозоване розроблення стадій цієї діяльності, що ґрунтується на наукових знаннях у поєднанні із цілеспрямованими інтенціями суб'єктів, та врахування специфіки сфери діяльності [2, с. 74].

Під законодавчою технологією в науковій літературі розуміється складна, здійснювана в конкретно-історичних умовах та в установленому порядку (процедурах, режимах тощо) законотворча діяльність компетентного суб'єкта з формування стійкої системи законодавства за допомогою науково обґрунтованого комплексу правотворчих дій, принципів, засобів, прийомів та правил, відповідно до прийнятих планів та прогнозів [12].

Під ювенальними технологіями розуміється особлива організація здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, заснована на всебічному знанні вікових особливостей неповнолітніх, застосуванні до них спеціальних відновлювальних програм (методів, способів), що усувають подальшу протиправну поведінку неповнолітнього [184, с. 74].

Разом із тим поняття «технологія» отримало свій розвиток у рамках такої юридичної науки, як криміналістика. Процес становлення поняття «технологія»

у системі криміналістичних знань має значну історію. А.А. Барцицька виділяє три етапи формування розуміння технології в криміналістичній науці. Перший етап вона пов'язує з процесом оформлення передумов виникнення поняття «криміналістична технологія». Другий етап характеризується процесом становлення поняття «технологія» в межах окремих галузей криміналістичних знань. Для третього етапу визначальним є поглиблене дослідження даного поняття та широке його використання в криміналістиці [335, с. 15]. На нашу думку, необхідно детально розглянути всі три етапи становлення технологічного підходу в криміналістиці, що забезпечить розуміння його сутності, підстав виникнення та перспектив подальшого розвитку.

Досліджуючи перший етап – свого роду етап зародження технологічного підходу в межах положень криміналістичної науки, – можна констатувати, що поширення використання поняття «криміналістична технологія» мало свої передумови його формування. Положення, які б мали технологічний характер та були підґрунтям для становлення і розвитку технологічного підходу у криміналістиці, на початку містилися в певному обсязі в межах усіх розділів криміналістичної науки (у сучасному їх розумінні та вигляді). Проте найбільший обсяг технологічних положень та їх вплив на криміналістичне знання проявлялися в межах розділу криміналістичної техніки. Така ситуація обумовлена як природою самої криміналістики на момент її виникнення на теренах Західної Європи, так і змістом положень, які утворювали тодішню систему криміналістичних знань. У перших виданнях основна увага приділялася не просто комплексам технічних засобів, що можуть використовуватися в розслідуванні, а саме особливостям та послідовності їх застосування у ході збирання слідів під час проведення слідчих дій та їх подальшого експертного дослідження [91, с. 515–573, 613–756; 406; 187, с. 31–328; 188, с. 37–42, 151–154, 267–271, 307–311]. Однак положення, що мають технологічний характер, можна знайти й у таких криміналістичних розробках, що на сьогодні належать до розділів криміналістичної тактики та

криміналістичної методики розслідування злочинів. У подальшому даний підхід отримав свій розвиток і в межах загальнотеоретичних положень криміналістики, що стало міцним фундаментом для наступного проникнення положень технологічного характеру в усі сфери криміналістичних знань та їх наукового оформлення.

Так традиційним для криміналістики з моменту її виникнення було вживання поняття «техніка», що застосовувалося не лише для позначення комплексу знарядь та засобів, що використовувалися для виявлення, фіксації, збирання та дослідження доказів. У 30-х роках ХХ ст., як і в інших сферах наукового знання, поняття «техніки» у криміналістиці іноді використовувалося для позначення певного процесу, діяльності. Широке вживання поняття «техніка» в криміналістичній літературі пов'язане з тим, що свої витoki дана наука бере у західноєвропейській школі, де вона розглядається не як юридична, а як технічна наука. Тому для позначення різних явищ та процесів вчені того часу застосовували сталі для технічних наук терміни.

У роботах Г. Гросса відсутні традиційні для сучасної криміналістики поняття криміналістичної тактики та криміналістичної методики розслідування злочинів. Проте в главі, присвяченій особливостям проведення допиту, учений використовує такі поняття, як «спосіб допиту» і «техніка допиту» [91, с. 74–152]. Зміст, який вкладається вченим у поняття «спосіб допиту», відповідає по своїй сутності положенням тактики і реалізується у вигляді прийомів здійснення допиту. Г. Гросс пише, що вміння обирати прийом базується на інтуїтивному відчутті ситуації, тоді як техніка допиту базується на знанні людської душі та вмінні зазирнути в неї, тобто правильно визначити тип характеру, особливості поведінки та реакцій допитуваної особи. Фактично вживання поняття «техніка» пов'язане з виявленням закономірностей характеристики особи, її реакцій, стану та різними прийомами проведення допиту.

В.І. Громов писав, що, говорячи про технічні прийоми розслідування злочинів, поняття «техніка» застосовується в його побутовому значенні, при цьому під технікою взагалі розуміються правила застосування будь-яких знань до справи або практики [90, с. 254]. Тобто вчений наголошував на необхідності з'ясування сутності техніки у її процедурному значенні стосовно такої специфічної сфери діяльності, як розслідування. По суті такий підхід до розуміння поняття «техніки» містить витoki сучасного розуміння технології та зародження криміналістичної технології як категорії криміналістики.

Робота С.А. Голунського та Г.К. Рогінського за загальною редакцією М.С. Строговича, що має назву «Техніка та методика розслідування злочинів», містить положення, присвячені визначенню системи криміналістики. Одним з елементів науки вчені називають техніку, під якою розуміють розділ криміналістики, що займається вивченням способів застосування до розслідування злочинів досягнень природничих наук. При цьому у тексті роботи автори вживають поняття «техніка» і в ширшому значенні, говорячи про необхідність оволодіння технікою розслідування з метою підвищення ефективності розслідування злочинів [78, с. 2–4]. Дана наукова ідея отримала свій подальший розвиток як у роботах сучасників авторів, так і вчених-криміналістів наступних років.

Аналіз положень ще одного підручника з криміналістики, присвяченого особливостям методики розслідування злочинів, авторами якого є С.А. Голунський та Б.М. Шавер, свідчить, що у радянській криміналістиці вчені досить часто використовували поняття «техніка» для позначення певного процесу діяльності. Так у першій главі, присвяченій предмету, методу й завданням методики розслідування окремих видів злочинів, науковці зазначають, що під методикою розслідування розуміється сукупність найбільш доцільних прийомів та методів розслідування. І, разом із тим, указують, що при здійсненні розслідування застосовуються тактичні та технічні прийоми [188, с.

3–26]. Очевидно, використання трьох понять та їх розмежування вказує на існування відмінностей, якими характеризується процес розслідування.

В.І. Громов свого часу спробував провести аналогію між процесом розслідування злочинів і процесом виробничої діяльності, що базується на загальних положеннях економічної теорії. Учений порівнював трудові процеси діяльності слідчих з елементами виробничого процесу. Як робоча сила виступали співробітники правоохоронних органів, сировиною (предметом, над яким здійснюються певні операції) – подія злочину, що розслідується, а під засобами і знаряддями праці розумілися предмети і пристрої, що пристосовані для потреб слідства. В.І. Громов намагався описати процес розслідування як потік виробничих операцій, результатом якого є закінчене розслідування [90, с. 364–368]. Проте така інтерпретація процесу розслідування не отримала позитивної оцінки в наукових колах радянського суспільства в силу пануючої ідеології. Однак викладені в роботі В.І. Громова положення на сьогодні можуть бути проаналізовані крізь призму застосування технологічного підходу в криміналістиці. І, фактично, ідеться про спробу побудувати технологічну модель розслідування злочинів, яка б представляла собою поетапне оброблення інформації, якою володіє слідчий, з метою виконання проміжних (тактичних) завдань розслідування за рахунок оптимізації процесу розслідування.

Разом із тим, учений продовжував дослідження, пов'язані з питанням удосконалення прийомів здійснення розслідування. Але для позначення специфічних методів дослідницької роботи та розроблення правил щодо використання найбільш доцільних способів та прийомів проведення слідства В.І. Громов використовував поняття «техніка» [90, с. 350–351], виходячи за межі традиційного його розуміння як сукупності науково-технічних знань і методів природничих наук.

Ще одним вітчизняним ученим, який мав на меті наукове розроблення ідеї оптимізації процесу розслідування, був І.М. Якимов. Він спробував сформулювати загальний метод розслідування та запропонував свою «схему

розслідування злочину» [406, с. 352–360]. Науковець виходив із того, що слідство не може бути сукупністю довільних та непов'язаних між собою процесуальних дій, а, отже, повинно являти собою єдину цілеспрямовану систему поетапної діяльності уповноважених осіб, що спрямована на розкриття злочинів. У схемі розслідування злочину І.М. Якимов виділив три етапи здійснення розслідування та описав загальний алгоритм виконання основного завдання кожного із цих етапів. При цьому з наведеної схеми випливає, що перехід до наступного етапу розслідування можливий лише після успішного виконання завдання поточного етапу. Фактично вчений побудував не просто типову схему розслідування, а сформував технологічну модель розслідування злочину, у якій надзвичайно важливе місце відводиться певним алгоритмам дій. За своєю сутністю така технологічна модель розслідування є системою послідовних, взаємопов'язаних і зумовлених алгоритмів дій, спрямованих на поетапне виконання завдань розслідування. Навіть ураховуючи те, що пізніше ідея розроблення типової схеми розслідування зазнавала критики з боку радянських криміналістів, така спроба визначити певні закономірності діяльності з розслідування злочинів була досить прогресивною для того етапу розвитку криміналістичного знання та отримала своє подальше дослідження в роботах інших вчених-криміналістів.

Неприйняття ідеї побудови типової схеми розслідування західноєвропейського (буржуазного) зразка, яка була б універсальною та могла б використовуватися при розслідуванні всіх без винятку злочинів, висвітлювалося в роботах вчених-криміналістів 30-40-х років XX ст. У підручнику з криміналістики під редакцією А.Я. Вишинського гостро критикувалася типова схема розслідування, що була запропонована Е. Анушатов у його роботі «Мистецтво розслідування злочинів і закони логіки» та будувалася за зразком силогізмів формальної логіки, беручи за малий засновок конкретні обставини даної події, а за великий – наукові принципи, інформацію про інші подібні події, що стосуються даного випадку. Шляхом

зіставлення формується умовивід, за допомогою якого вирішуються ті чи інші питання, що виникають при розслідуванні. Е. Анушат зводить розслідування до ланцюга таких послідовних умовиводів. Критики запропонованої наукової теорії говорять про те, що такий формальний, метафізичний характер схеми відриває розслідування від живої конкретної дійсності та заганяє її у вузькі межі силогізмів, що призводить до втрати розуміння сутності самої діяльності слідчих, можливості та необхідності сприйняття живої неоднозначної обстановки події, аналізу переплетіння всіх суперечливих обставин злочину.

Ще одна наукова ідея побудови типової схеми розслідування, що також була розкритикована в підручнику під редакцією А.Я. Вишинського, належала італійському криміналісту А. Нічефоро, який пропонував виділяти три етапи в діяльності з розслідування: 1) збирання даних про вчинений злочин; 2) вивчення цих даних, їх класифікація та висунення на їх основі робочої гіпотези; 3) вивчення та обслідування вірогідного винуватця злочину. Заперечення даної теорії ґрунтувалося на основі тверджень про те, що виділення таких етапів є штучним поділом динамічного процесу розслідування на складові, які не можуть існувати в реальному житті одне без одного, а також що дана схема не враховує виникнення протиріч між окремими даними щодо події злочину [187, с. 131–132]. Причина такого негативного ставлення до даної наукової теорії полягає в пануючому впливі радянської ідеології на всі сфери наукових досліджень. Наведені вище наукові криміналістичні ідеї побудови типової схеми розслідування були визнані буржуазними та такими, що базуються на класовій нерівності.

Натомість колектив авторів у складі Н.А. Боброва, С.О. Голунського, В.І. Громова, Є.У. Зіцера, С.М. Потапова, І.М. Якімова за загальною редакцією А.Я. Вишинського сформував власний погляд на типову схему розслідування. Якщо залишити поза увагою вимоги до організації та здійснення розслідування, які пов'язані з урахуванням соціально-політичної обстановки, у якій відбувається вчинення злочину, політичного значення самої злочинної події та

вплив її наслідків на політичну обстановку в суспільстві, то запропонована схема є не простим описом сукупності дій слідчого, а системою послідовних і взаємопов'язаних дій. Так діяльність із розслідування злочинів учені пропонують поділяти на два етапи, пов'язуючи їх розмежування з фактом виявлення обвинуваченої особи. Для початкового етапу розслідування злочинів у підручнику побудовано дві типові схеми розслідування: перша – для злочинів, розслідування яких починається з місця події; друга – для злочинів, при розслідуванні яких огляд місця події яких не відіграє важливої ролі. Для першої типової схеми характерною є визначення такої послідовності слідчих дій: 1) огляд місця події; 2) допит потерпілого, свідків та інших обізнаних осіб; 3) дії, пов'язані з пошуком та дослідженням предметів, що містять сліди злочинів – обшук; витребування документів, речей; проведення експертиз. Для другої типової схеми початкового етапу розслідування характерною є така система дій: 1) витребування документів; 2) допит свідків та інших осіб, що володіють важливою для слідства інформацією; 3) проведення експертиз. Зміст та система дій слідчого на наступному етапі розслідування багато в чому залежить від таких факторів, як позиція обвинуваченого, достатність та несуперечливість доказів тощо. Проте в будь-якому випадку завданням даного етапу є доведення вини особи. Тож, попри критику наукових розробок ряду вчених-криміналістів, які намагалися виділити в слідчій діяльності елементи, подібні до елементів виробничого процесу, що дало б можливість по-новому підійти до питання планування та здійснення розслідування, колектив авторів підручника з криміналістики, що вийшов у 1935 р., запропонував типову схему розслідування злочинів, якій також притаманні ознаки алгоритмічності та програмності здійснення розслідування як складової застосування технологічного підходу. Визначення в роботах різних учених-криміналістів певних закономірностей у діяльності з розслідування злочинів та виділення послідовних етапів її реалізації являє собою одну з передумов розроблення технології розслідування.

Також деякі ідеї алгоритмізації діяльності слідчого можна прослідкувати в роботі А. Вейнгарта «Кримінальна тактика», який описав схему вивчення особи злочинця. Перший етап діяльності слідчого повинен бути спрямований на вивчення слідів, прикмет та всіх інших обставин, що характеризують злочинця, а саме: а) обставин учинення злочину – слідів присутності злочинця на місці події; володіння засобами та знаряддями для вчинення злочину; володіння відповідними якостями, знаннями та навичками; б) обставин, що слугували причиною вчинення злочину – мотивів, намірів учинити злочин; в) виявлення наслідків учинення злочину для самого злочинця – фізичний, психічний вплив учиненого діяння. Після з'ясування всіх зазначених обставин учений говорить про необхідність реалізації другого етапу діяльності слідчого, що буде спрямований на встановлення особи, на яку вказують обставини, що дають можливість викрити злочинця: хто був на місці події; хто володів засобами та знаряддями, що були застосовані для вчинення злочину; хто володів якостями, знаннями та здібностями, що проявив злочинець; хто мав мотив для вчинення злочину; хто проявляв намір або бажання вчинити злочин; на кому помітний вплив наслідків учиненого злочину [50, с. 66–67]. Після встановлення всіх обставин, що цікавлять слідчого на другому етапі його діяльності, фактично можна говорити про третій (завершальний) етап, у ході якого між собою будуть зіставлятися результати першого та другого етапів. Таким чином слідчий може звузити коло підозрюваних осіб та встановити винного у вчиненні злочину. Виділення такого своєрідного алгоритму встановлення особи злочинця, що базується на методах системного аналізу і синтезу інформації, порівнянні отриманої інформації, можна визначити як одну з передумов виникнення тенденції алгоритмізації слідчої діяльності, що, на нашу думку, є складовою технологічного підходу.

Наступний етап, тобто етап становлення технологічного підходу в криміналістиці та запровадження поняття «технологія» в науковий обіг, припадає на 50-ті – початок 90-х років ХХ ст. Якщо спробувати дослідити шлях

використання поняття технології в різних напрямках криміналістичних досліджень, то відповідно до хронологічного порядку в радянській криміналістичній науці вперше поняття «технологія» згадується в 1956 р. в праці А.І. Вінберга, який, досліджуючи особливості експертного експерименту, указує на його особливу значимість, у зв'язку із чим пропонує виокремити спеціальний розділ у висновку експерта із зазначенням «технології» процесу фіксації експерименту [58, с. 70–71]. Не викликає здивування, що дане поняття бере свій розвиток у криміналістиці саме в межах положень криміналістичної техніки. Однак розмежування понять «техніка» і «технологія» за їхнім внутрішнім наповненням свідчить про пошук сталих закономірностей в експертній діяльності, виявлення яких дасть можливість певною мірою оптимізувати роботу експерта.

Пізніше Г.А. Густов застосував поняття «технологія розслідування» (1972 р.), визначивши у своїй роботі типові пошукові системи, які «відображають технологію розслідування, що можливо вважати керівництвом до розслідування злочинів та надати їм форму стислих вказівок» [95, с. 30]. Передумовою виділення технологічного напрямку досліджень пошуково-пізнавальної діяльності можна назвати науково-теоретичні розробки та практичне застосування правил, які І.М. Лузгін визначав як систему вказівок, що описують та закріплюють найбільш доцільний порядок дій [234, с. 109]. А О.М. Ларін під технологією розглядав вироблену досвідом поколінь практику здійснення розслідувань на шляху досягнення істини в справі [232, с. 19].

Подальше поширення поняття «технологія» спостерігається щодо досліджень структури злочинної діяльності. Зокрема, у своїх роботах в 1976 р. А.В. Дулов наголошує на необхідності вивчення розкрадання в технологічному, організаційному та психологічному плані [110, с. 47].

Із викладеного видно, що вчені використовують технологічний підхід під час дослідження обох складових об'єкта криміналістики, що у свою чергу підкреслює його значимість для всіх положень криміналістичної науки.

Проникнення технологічного елементу в предметно-об'єктну сферу свідчить про поступове набуття ним методологічного значення як нового інструменту ефективного виконання криміналістичних завдань. Зокрема, О.О. Ейсман в 1978 р. зазначав, що предметом науки є сукупність усіх об'єктів, на які спрямовано пізнавальну діяльність, і всіх розробок, конструкцій, програм, технологій, що є продукцією науки, зорієнтованих на досягнення практичних цілей [321, с. 6].

Ще одним кроком на шляху становлення технологічного підходу стає спроба М.Я. Сегая та В.К. Стринжі запровадити поняття «експертна технологія» (1984 р.). На думку вчених, експертна технологія охоплює стандартні методики і методичні схеми виконання типових експертних завдань тільки як програм методичного рівня, які відповідають на запитання «хто», «де», «коли», «яким чином» на всіх рівнях діяльності експертних установ: організації приймання та випуску експертних, управління якістю експертиз, їх технічного рівня тощо [305, с. 3–7]. Дана спроба не увінчалася успіхом у 80-х роках, проте в подальшому вчені-криміналісти приділили значну увагу дослідженню та з'ясуванню сутності даної категорії, а також обґрунтуванню необхідності її застосування [122, с. 29–41; 387, с. 276–279; 283; 250, с. 47–52].

Знову по відношенню до діяльності з розслідування злочинів поняття «технологія» було застосоване Л.Д. Самигіним, який пропонував розглядати організацію розслідування, виділяючи три її рівні: верхній – стратегічний; середній – тактичний, у межах якого здійснюється організація та проведення слідчих дій і тактичних операцій; базовий – технологічний, що складається з окремих технологічних операцій з тими чи іншими об'єктами за допомогою певних технічних методів, прийомів, способів та засобів [304, с. 23–24].

Особливість процесу становлення технологічного підходу в криміналістиці наприкінці 80-х років пов'язана з виникненням тенденції кібернетизації процесу розслідування. По суті, різні вчені-криміналісти на шляху розроблення рекомендацій, які б дали можливість оптимізувати роботу

слідчого та інших учасників розслідування, почали активно розробляти різні наукові теорії, що своїм підґрунтям мали єдину базу – закономірності діяльності слідчого при проведенні окремих слідчих дій та розслідування в цілому, етапність такої діяльності та їх взаємообумовленість. У криміналістичній літературі активно почали обговорюватися ідеї алгоритмізації, програмування та кібернетизації розслідування. Так один із засновників теорії кібернетики в криміналістиці – М.С. Полєвий – стверджував, що будь-яка система може функціонувати лише за умови володіння базою знань про завдання, методи їх виконання та іншу інформацію. На основі цього він сформував та описав сім основних блоків, які утворювали технологію виконання криміналістичних завдань із застосуванням ЕОМ у системі «людина – машина» [287, с. 122, 173–187].

Ще в 1973 р. І.Л. Петрухін писав, що теоретично можна уявити собі процедуру введення в пам'ять ЕОМ картотеки «доказових прецедентів», які б містили інформацію про певне поєднання доказів у розкритій справі з урахуванням факторів їх допустимості. Після достатнього нагромадження таких «прецедентів» можна було б здійснити «ідентифікацію» окремих ситуацій розслідування за конкретним випадком та вже розкритими справами. Однак учений говорив про складність розроблення таких алгоритмів розслідування [280, с. 433–434]. Проте дана ідея отримала свій більш глибокий розвиток у дослідженнях, якими займався радянський прокурор-криміналіст Л.Г. Видонов. У своїй роботі він керувався уявленнями про існування закономірних зв'язків між місцем, часом, способом учинення злочину, особою потерпілого, з одного боку, і обставинами, що стосуються злочинця (його стать, вік, місце проживання та ін.) – з іншого [56, с. 5–60]. Протягом шести років Л.Г. Видонов займався аналізом розкритих справ про вбивства, учинені без очевидців, фіксуючи відомості про місце і час, знаряддя і способи злочину, про потерпілих, а також про злочинців, обчислюючи у відсотках співвідношення окремих показників. Таким чином учений спробував розробити власний алгоритм розкриття вбивств,

котрий зазнав жорсткої критики з боку О.М. Ларіна [231, с. 116–127]. Проте Р.С. Белкін дійшов висновку, що підхід Л.Г. Видонова є методично правильний і розроблення подібних програм розслідування повинна ґрунтуватися саме на ньому [24, с. 721]. Крім того, у 70-х роках ВНДІ МВС СРСР розробив програми дій оперативної групи, яка виїжджала на місце події, що передбачали перелік невідкладних слідчих дій з короткими роз'ясненнями, зміст яких залежав від виду злочинів. На думку В.Ю. Толстолуцького, ці картки програмованих дій були прообразом створених пізніше програм організації слідчих дій і заклали основу розвитку криміналістичних технологій [338, с. 53].

Л.Я. Драпкін визначав, що програма розслідування повинна включати в себе як операційну частину, що складається з тактичних рішень, комплексів слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, так і інформаційну частину – типові версії, висновки рефлексійних роздумів щодо можливих позицій сторін, які перебувають у конфлікті, узагальнений висновок щодо обґрунтованості застосування того чи іншого способу дії в ситуації тактичного ризику тощо [108, с. 31]. Г.А. Густов указував на те, що поряд із розробленням подібних кібернетичних програм розслідування важливим є освоєння технології їх використання [96, с. 18]. При цьому Є.І. Зуєв писав, що програми розслідування можуть бути реалізовані за рахунок виконання певних упорядкованих алгоритмів дій [134, с. 34]. В.Я. Колдін стверджував, що саме система таких ситуаційно зумовлених алгоритмів і утворює окремі методики розслідування конкретних видів злочинів [166, с. 10; 208, с. 219–226]. І.М. Лузгін пішов далі, описавши метод сіткового планування та навівши доводи ефективності його застосування, серед яких назвав забезпечення суттєвої економії праці, скорочення строків проведення розслідування, розширення тактичних можливостей слідства, упорядкування взаємозв'язку слідчих дій, порядку взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, зв'язок процедури планування з ЕОМ. Під методом сіткового планування вчений розумів сукупність ряду елементів, а саме: 1) традиційних для планування – вивчення та оцінка

інформації, якою володіє слідчий; постановка завдань; побудова версій; визначення способів їх перевірки за допомогою проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 2) нові елементи – орієнтовне визначення часу проведення кожної дії; більш жорстке визначення їх послідовності; складання сіткового графіку роботи (умовної моделі розслідування); розрахунок графіка на ЕОМ. При цьому І.М. Лузгін наголошував, що важливою умовою побудови та реалізації такої моделі розслідування є дотримання етапності сіткового планування [233, с. 42–44]. Хоча автор використовує поняття «модель розслідування», проте описана система поетапних дій та умов їх виконання по своїй суті представляє справжню технологію здійснення розслідування.

М.С. Шалумов наполягав на тому, що програма розслідування злочинів повинна містити у своїй структурі не комплекс жорстких приписів, що підлягають обов'язковому виконанню, як у кібернетиці, а впорядковану систему певних алгоритмів дій, що можуть обиратися слідчими відповідно до ситуації розслідування. При цьому вчений указував на необхідність розроблення програм (алгоритмів) окремих слідчих дій та їх елементів як складової типової програми розслідування окремих видів злочинів [357, с. 154–155].

Слід підкреслити, що досить важливим для розвитку криміналістики є невинне пристосування новітніх відкриттів, що здійснюються в інших галузях знань, для потреб практики боротьби зі злочинністю. При цьому такі наукові запозичення відбуваються не шляхом простого механічного перенесення нових ідей та досягнень, а за рахунок їх адаптації та деякої видозміни відповідно до специфіки об'єкта та предмета дослідження криміналістики.

Як видно з вищезазначеного, процес зародження та становлення технологічного підходу в криміналістиці проходив паралельно розвитку самої криміналістичної науки. Проникнення поняття «технологія» в експертну та слідчу діяльність було закономірним процесом розвитку такої особливої форми людської діяльності, як діяльність із розслідування злочинів. Нагромадження практичного досвіду слідчої й експертної діяльності дало поштовх до

оформлення сталих прийомів, методів здійснення тих чи інших дій. Це вилилося в розроблення нових теорій і підходів до розуміння сутності процесу розслідування та можливостей його вдосконалення. Проте попри достатньо широке використання в криміналістиці таких понять, як «технологія розслідування», «експертна технологія», «злочинна технологія», учені не змогли дати чітке їх визначення та описати зміст, який вони вкладають у дані поняття. Саме на третьому етапі розвитку криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки відбувається її поглиблене дослідження та робляться спроби визначення місця технології в системі криміналістичних знань.

В.В. Тіщенко та А.А. Барцицька спробували визначити фактори, які сприяли укоріненню поняття «технологія» у криміналістичній науці, та заклали міцну основу для подальшого розвитку технологічного підходу. Серед таких факторів учені визначали:

1) стрімкий науково-технічний розвиток суспільства, що пов'язаний з удосконаленням матеріально-технічного комплексу засобів та інноваційних технологій боротьби зі злочинністю;

2) кібернетизація процесу розслідування, що є закономірним наслідком широкого використання електронно-обчислювальної техніки з метою забезпечення експертної діяльності та створення автоматизованих систем обліку інформації, яка має значення для розслідування;

3) кількісні та якісні зміни, що відбулися зі злочинністю в результаті зміни певних реалій життя суспільства. Результатом таких змін стало підвищення організованості й оснащеності злочинних елементів, а також використання нових схем і технологій незаконної діяльності;

4) ускладнення процесів управління та організації діяльності з розслідування злочинів, що з одного боку пов'язане зі змінами структури та способів діяльності злочинців, а з іншого – збільшенням обсягу засобів, способів і методів, які можуть бути застосовані в ході слідства, що, у свою

чергу, призвело до ускладнення самого процесу розслідування, хоча й дало можливість підвищити його якість;

5) алгоритмізація та програмування процесу розслідування як у цілому, так і окремих його етапів або ж слідчих дій [335, с. 22–24].

На нашу думку, визначений перелік факторів, що вплинули на процес становлення й подальшого розвитку криміналістичної технології в різних сферах криміналістичного знання, необхідно доповнити положеннями про вплив на цей процес теорії криміналістичного моделювання та необхідності зближення теоретичних криміналістичних розробок та практичних рекомендацій.

Під криміналістичним моделюванням розглядається процес побудови, вивчення й використання моделей об'єктів, що пізнаються, та систем пізнання в кримінальному судочинстві. Моделювання здійснюється в ході попереднього розслідування, судового слідства та інших видів пошуково-пізнавальної діяльності [266, с. 87]. Метод моделювання може застосовуватися для побудови моделі окремої слідчої дії, певного етапу розслідування або ж усього розслідування в цілому. При цьому модель події, що вивчається, поставатиме перед дослідником у динаміці свого розвитку. Таким чином моделювання певної типової слідчої ситуації дає можливість розробити найбільш ефективний комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на шляху вирішення такої ситуації [65, с. 24]. Побудова та використання уявних моделей слідчих дій виступає в практиці розслідування своєрідною гарантією результативної реалізації криміналістичних алгоритмів і програм [257, с. 246]. Застосування методу моделювання нерозривно пов'язане з технологією побудови типових програм та алгоритмів слідчої діяльності.

Що ж стосується співвідношення науки та практичної діяльності, то слід підкреслити, що всі криміналістичні дослідження спрямовані на задоволення потреб практики. Існування прагматичного підходу до розуміння призначення криміналістики виступає однією з форм зближення науки та практики [39, с.

82–84; 40, с. 10–13]. Проте на шляху до цієї мети вчені спочатку здійснюють теоретичне обґрунтування всіх своїх досліджень, а потім на їх основі розробляють криміналістичні рекомендації. Зазвичай вони є змістовними та досить об'ємними. Серед учених-криміналістів неодноразово підіймалося питання, пов'язане з теоретичною складністю та надмірною широтою криміналістичних рекомендацій, адресатами яких є слідчі й інші співробітники правоохоронних органів. О.О. Ейсман вказував на те, що бажання повідомити практикам якомога більше деталей стосовно особливостей проведення окремих слідчих дій та розслідування в цілому може призвести до зовсім іншого результату, аніж очікується. Тобто, замість отримання всебічної інформації з приводу певного виду діяльності, слідчий губиться в запропонованому обсязі матеріалу, намагаючись знайти конкретні відомості, що знецінює такі об'ємні криміналістичні рекомендації в очах останнього [396, с. 84–85]. У дисертаційному дослідженні В.П. Бахін, опираючись на результати опитування слідчих, дійшов висновку, що однією із причин недостатньої зацікавленості практиків у наукових криміналістичних рекомендаціях є складність їх виокремлення із загального масиву наукового тексту [16, с. 38, 102]. Цієї ж думки дотримувався О.С. Шаталов, який уважав, що для рекомендацій, які розробляються в криміналістиці для практичних співробітників, важливими є такі властивості, як компактність та зрозумілість [353, с. 163]. Тому на шляху до оптимізації криміналістичних рекомендацій із проведення розслідування злочинів закономірною є ідея розроблення коротких та чітких правил послідовної діяльності слідчого за певної ситуації, що склалася в розслідуванні.

На основі викладеного вважаємо, що систему факторів, які сприяли становленню технологічного підходу та виникненню поняття «криміналістична технологія», можна подати в такому вигляді:

- 1) науково-технічна революція, що дала поштовх до вдосконалення матеріально-технічного комплексу засобів, що використовуються під час розслідування злочинів, та вплинула на технологію їх застосування;

- 2) удосконалення форм, засобів, способів та технологій злочинної діяльності;
- 3) ускладнення процесів організації та управління діяльністю з розслідування злочинів;
- 4) алгоритмізація та програмування процесу розслідування в цілому, окремих його етапів та слідчих дій;
- 5) кібернетизація діяльності з розслідування злочинів як результат поширення можливості використання електронно-обчислювальної техніки у різних сферах людської діяльності;
- 6) розвиток теорії криміналістичного моделювання, що нерозривно пов'язана із технологією побудови типових програм та алгоритмів слідчої та експертної діяльності;
- 7) потреба практики в науковому розробленні системи коротких, чітких та змістовних рекомендацій та правил (програм і алгоритмів) щодо особливостей діяльності слідчого у тій чи іншій слідчій ситуації, що склалася.

Наведені положення досить чітко характеризують процеси, що вплинули на становлення технологічного підходу в криміналістиці. У своїй сукупності визначені фактори дають можливість переконатися в тому, що «криміналістична технологія» як категорія науки криміналістики має об'єктивні підстави існування та покликана забезпечити потреби слідства на шляху вдосконалення діяльності з його організації та проведення, оптимізації, ефективного й швидкого досягнення мети розслідування.

Третій етап – етап поглибленого розвитку технологічного підходу – бере свій початок із другої половини 90-х років XX ст. та триває й сьогодні. Дослідження особливостей сучасного розвитку криміналістичної технології в межах розділів криміналістичної науки вимагає змістовного аналізу всіх форм її реалізації. Тому вважаємо за необхідне присвятити окремий підрозділ даному питанню, що дозволить сформувати цілісне уявлення про сутність

криміналістичної технології та визначити особливості її впливу на розвиток сучасного криміналістичного знання.

1.2. Місце та роль криміналістичної технології у системі сучасної криміналістики

Дослідження специфіки розвитку технологічного підходу на сучасному етапі розвитку криміналістичного знання необхідно здійснювати шляхом дослідження місця криміналістичних технологій у системі науки криміналістики. Як уже зазначалося раніше, проникнення поняття «технологія» в мову криміналістики відбувалося в межах розділу криміналістичної техніки, що акумулює в собі наукові надбання, присвячені експертним криміналістичним дослідженням та техніко-криміналістичному забезпеченню розслідування. Проте не менш важливим є вплив технологічного підходу на сучасний розвиток положень інших розділів криміналістики. Із середини 90-х років минулого століття термін «технологія» став активно використовуватися в науковій та навчально-методичній криміналістичній науці [11, с. 113–116].

Необхідно констатувати, що визначальним для сучасного етапу розвитку криміналістичної технології стало визначення її теоретичного та методологічного значення для всієї науки криміналістики. У 1992 р. В.О. Образцов запропонував розглядати криміналістику як відкриту систему, що постійно розвивається та відображає знання про об'єкт даної науки, технологію отримання й використання цього знання під час розроблення відповідної наукової продукції теоретичного і практичного характеру [210, с. 9]. У підручниках із криміналістики, що вийшли у 1995 та 1997 роках, учений при визначенні предмета науки вказує на технології та засоби практичного слідознавства (пошуково-пізнавальної діяльності) в кримінальному судочинстві [198, с. 9; 199, с. 11].

Р.С. Белкін висловив думку про те, що введення в криміналістику нового терміна може бути виправдане лише в трьох випадках.

1. Коли цей термін позначає новий аспект розгляду старого поняття, тобто існуючий об'єкт досліджується під іншим кутом зору, в іншому аспекті, який раніше не розглядався в науці. Такий новий термін не скасовує старі, а співіснує з ними. У такому випадку постає необхідність систематизації всіх термінів, що позначають один і той же об'єкт, але застосовуються стосовно різних характеристик цього об'єкта.

2. Коли новий термін більш точно й правильно відображає сутність криміналістичного поняття. У цьому випадку новий термін замінює колишні.

3. Коли відбувся поділ поняття, що позначалося старим терміном, який не може передати в повному обсязі всю сутність поняття. У такому разі для позначення частини поняття, що відділилося, вводиться новий термін [227, с. 268–269].

Керуючись цим підходом, авторський колектив у складі Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, Ю.Г. Корухова та Є.Р. Россинської у 1999 р. використав поняття «технологія» для позначення двох розділів криміналістики та деяких глав [193, с. 130, 451, 549, 572, 669, 675]. Р.С. Белкін розглядає технологію як найбільш доцільний і ефективний спосіб здійснення деяких трудових операцій у належній послідовності, коли виконавцю не чиниться протидія [19, с. 85]. Хоча ні в підручнику з криміналістики 1999 р., ні в подальших виданнях, що вийшли з-під пера вченого, немає обґрунтування підстав та особливостей розмежування понять «техніки» і «технології», «тактики» і «технології», проте очевидним є те, що воно здійснюється крізь призму діяльнісного підходу. Такої ж позиції дотримувалися й інші вчені-криміналісти, що впливає із запропонованих ними визначень об'єкта і предмета криміналістики. Розмірковуючи щодо предмета науки криміналістики, О.О. Ексархопуло визначив криміналістику як науку про теоретичні та методологічні основи, технічні засоби та методи, тактику, методику та технологію розкриття, розслідування та запобігання злочинам [397, с. 19–28]. Пізніше вчений писав, що хоча поняття «технологія» було запозичене з іншої сфери знання, але в криміналістиці воно не відтворює буквального

значення даного технічного терміна. У рамках криміналістичної науки у дане поняття вносяться певні корективи. На думку О.О. Ексархопуло, у криміналістиці поняття технології як вираження певного процесу можна застосовувати стосовно будь-яких процедур, пов'язаних із діяльністю компетентних органів, що здійснюють розслідування злочинів [398, с. 107]. Він пропонує взагалі замінити на «технологію» поняття «механізм», коли йдеться про визначення процедури розслідування як предмет криміналістики, та застосовувати його лише у випадку позначення окремих криміналістичних аспектів злочинної діяльності. Дана ідея викликає деякі сумніви в силу того, що вказані поняття мають дещо різний семантичний зміст. Поняття «механізм» відображає внутрішню структуру певного об'єкта та може використовуватися для позначення внутрішніх динамічних процесів його функціонування [317], у той час як під поняттям «технологія» розуміється описання комплексу впорядкованих послідовних дій та процедур, що забезпечені певними ресурсами та спрямовані на досягнення конкретного визначеного результату. Тобто механізм є певною складовою того об'єкта, технологія діяльності якого досліджується або описується.

Як уже зазначалося в криміналістичній літературі, виокремлення технологічного аспекту здійснювалося не лише по відношенню до процесу розслідування, але й по відношенню до діяльності з учинення злочину. Так А.М. Кустов акцентував увагу на тому, що механізм злочину несе в собі характеристику технологічної сторони події злочину [228, с. 114]. А.В. Дулов зосереджував увагу на технологічному зв'язку елементів злочину [204, с. 76–78]. О.Ю. Головін, досліджуючи технологічну сторону злочинної діяльності, говорив про технологічні закономірності, що властиві механізму злочину [77, с. 157, 168], а М.П. Яблоков визначав технологічний рівень злочинної поведінки, що представляв собою детальний поведінковий акт [200, с. 24]. Пізніше вчений пішов дещо далі та фактично запропонував ототожнювати поняття «механізм злочинної діяльності» і «технологія злочинної діяльності». Він говорить про те,

що на відміну від способу злочину, який характеризує якісний бік злочинної діяльності, механізм як елемент криміналістичної характеристики описує її послідовний, тобто технологічний бік [202, с. 67]. На нашу думку, поняття «механізм злочинної діяльності» і «технологія злочинної діяльності» не є тотожними. Із позиції функціонального підходу механізм злочину розкриває внутрішню структуру та визначає взаємозв'язок елементів окремого злочину. По своїй суті він відображає причинно-наслідковий зв'язок між діями злочинця, знаряддями і засобами, які він використовує, та слідами, що залишилися на місці події. У той час як технологія злочинної діяльності передбачає врахування не лише внутрішніх факторів, але й факторів зовнішнього впливу, що являють собою певну сукупність визначених умов, належних ресурсів, забезпечення та залучення яких дасть можливість ефективно реалізувати послідовний комплекс визначених (запланованих) злочинних дій.

І.О. Возгрін визначав технологію злочинної діяльності як сукупність і динаміку процесів, які складають механізм і спосіб учинення злочину [62, с. 34, 102–103]. Подібної позиції дотримувався Є.П. Іщенко, який писав, що важлива криміналістична інформація міститься в даних про механізм учинення злочину, який відображає послідовність дій, технологію реалізації злочинного посягання [143, с. 41]. Тобто вчені на основі системно-діяльнісного підходу дійшли висновку про можливість дослідження механізму злочинної діяльності як практичної реалізації злочинної технології, а саму злочинну діяльність розглядають із позиції її оцінки як специфічної форми людської діяльності, що складається з трьох основних елементів – суб'єкта, об'єкта та засобів (ресурсів). Основуючись на результатах наукових досліджень злочинної діяльності інших вчених-криміналістів, А.В. Шмонін запропонував розглядати технологію злочинів як функціонально зумовлену упорядковану сукупність дій (бездіяльності), що забезпечені необхідними ресурсами та реалізуються відповідними суб'єктами у процесі вчинення злочину [385, с. 168].

Продовжуючи дослідження особливостей діяльності з вчинення злочину, В.Д. Корма дійшов висновку, що вона представляє собою специфічну форму свідомої цілеспрямованої людської діяльності з усіма притаманними їй атрибутами, компонентами й закономірностями. На основі цього він пропонує виділяти в структурі технології злочинної діяльності технологію підготовки, технологію вчинення злочину технологію протидії органам розслідування та правосуддя [206, с. 48].

Викладені наукові підходи до визначення сутності злочинної технології дають можливість сформулювати власне бачення щодо визначеної проблеми. На нашу думку, злочинну технологію слід розглядати як структуровану систему алгоритмів дій зацікавлених суб'єктів, що реалізуються за умов застосування заздалегідь визначеного комплексу знарядь та засобів і спрямовані на поетапне та послідовне досягнення запланованого злочинного результату. Визначення технологічної складової у структурі злочинної діяльності пов'язане із високим рівнем організованості такої діяльності, її системністю та повторюваністю у «практиці» злочинних елементів.

Також окрім об'єктно-предметної сфери криміналістики положення технологічного підходу знайшли своє відображення в працях, присвячених методології криміналістичної науки. Г.О. Зорін визначив, що кожен спеціальний метод має свою особливу технологію застосування, але в той же час вони поєднуються загальними етапами, принципами. Він розглядає технологію застосування методів криміналістики як послідовність виконання певних операцій конкретними суб'єктами [126, с. 9].

В.Я. Колдін акцентував увагу, що одним з окремих завдань розслідування є побудова методик і технологій виконання типових криміналістичних завдань, які є характерними для всіх видів криміналістичної діяльності [167, с. 31–34, 44]. Учений розглядав технології криміналістичної діяльності з позиції виробничого процесу і на основі цього розмежовував поняття методики і технології у криміналістиці. На його думку, технологічні картки промислового

виробництва в чомусь подібні до планів розслідування і технічних схем досліджень, що проводяться під час здійснення експертиз. Натомість методики не містять жорстких приписів реалізації слідчої діяльності. Наведена думка є досить цікавою та відображає сучасні тенденції застосування технологічного підходу у криміналістиці.

Важливе методологічне значення має спроба Р.С. Белкіна сформулювати технологічні принципи діяльності, що здійснюється при виконанні завдань судочинства. Принцип – це основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки; переконання, погляд на речі [268, с. 586]. Під принципами криміналістичної науки розуміють основні засади, основоположні ідеї, які виражають сукупність знань про зміст і структуру науки криміналістики [275, с. 777]. При цьому система принципів криміналістики є складною та розгалуженою, у науці криміналістики розроблено низку класифікацій принципів різних криміналістичних інститутів [73; 175; 120; 270; 327; 274; 282]. Р.С. Белкін використовує формулювання «діяльність, що здійснюється при виконанні завдань судочинства», що включає в себе значний змістовний обсяг. До такої діяльності ми можемо віднести не лише слідчу діяльність, але й експерту, судову, оперативно-розшукову тощо. Учений звертає увагу на виділення технологічних принципів діяльності, що має різний характер, але має єдину мету – повне й об'єктивне розслідування злочину, – і досліджується криміналістикою. До таких принципів вчений відніс:

- 1) принцип компетентності виконавця, який володіє необхідними знаннями, уміннями і навичками виконання технологічних операцій;
- 2) принцип кооперування праці;
- 3) принцип відповідності мети та зусиль із її досягнення;
- 4) принцип наявності умов, необхідних для здійснення певного виду діяльності;
- 5) принцип відповідності засобів діяльності її сутності та змісту [19, с. 86].

А.В. Шмонін доповнив цей перелік такими властивостями технології, як цілеспрямованість діяльності та впорядкованість сукупності дій [385, с. 360]. Однак вважаємо, що зазначені властивості технології як категорії криміналістики одночасно виступають і технологічними принципами діяльності суб'єктів розслідування. Разом із тим, спираючись на загальнофілософське розуміння технології та підходи до її трактування стосовно інших форм людської діяльності, про які говорилося раніше, можна сформулювати такі технологічні принципи діяльності уповноважених суб'єктів, діяльність яких спрямована на розслідування та розкриття злочинів:

- 1) принцип поділу процесу на послідовні взаємопов'язані етапи;
- 2) принцип єдиного управління та координації діяльністю;
- 3) принцип цілеспрямованості діяльності;
- 4) принцип впорядкованості дій (як окремих поведінкових актів, так і слідчих дій, тактичних операцій тощо);
- 5) принцип однозначності виконання дій;
- 6) принцип забезпечення належних умов та засобів діяльності;
- 7) принцип оптимізації ресурсів та часу діяльності.

Визначення технологічних принципів діяльності (слідчої, експертної, судової тощо) є важливою умовою на шляху обґрунтування сутності самої криміналістичної технології, змістом якої є певна специфічна діяльність. Система технологічних принципів діяльності дає можливість сформувати єдиний підхід до технології реалізації криміналістичних алгоритмів та програм у слідчій, експертній, оперативно-розшуковій та іншій діяльності.

Раніше ми визначали, що проникнення технологічного підходу до сфери криміналістичного знання бере свій початок зі сфери експертної діяльності. Поняття експертних технологій у рамках судово-експертної діяльності вперше було застосоване М.Я. Сегаєм та В.К. Стринжею ще у 80-х роках минулого століття [305, с. 3–7], проте дискусії стосовно змісту та значення даного поняття ще й досі не вщухають.

А.А. Барцицька вважає, що на сучасному етапі розвитку криміналістичного знання технологічний підхід у межах розділу криміналістичної техніки отримує свій розвиток у декількох напрямках: по-перше, шляхом оновлення існуючих та створення нових комплексів техніко-криміналістичних засобів пошуково-пізнавальної діяльності; по-друге, у застосуванні системи особливих технологічних алгоритмів практичної реалізації цих технічних засобів; по-третє, у процесі автоматизації аналізу й оцінки експериментальних зразків та розробленні алгоритмів проведення окремих експертних досліджень [10, с. 85; 190, с. 225–226; 278, с. 83]. Проте прийняття нового КПК України у 2012 р. дало поштовх до розширення кола випадків застосування техніко-криміналістичних засобів, що спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. Передбачена у ст. 336 КПК України можливість проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції поставила ряд запитань не лише перед практиками, але й перед вченими-криміналістами. Як слушно визначає О.В. Керевич, технологія використання технічних засобів у дистанційному судовому провадженні повинна, по-перше, забезпечувати належну якість зображення і звуку, по-друге, передбачати дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, по-третє, гарантувати інформаційну безпеку особи, яка знаходиться по той бік екрану. Крім того особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності та голосу, які унеможливають її впізнання іншими учасниками процесу [151, с. 372–373]. Дана запроваджена законодавцем норма поставила перед розділом криміналістичної техніки завдання з описання технології здійснення такої відеоконференції та визначення комплексу технічних засобів і створення належних умов її ефективної реалізації відповідальними особами.

Крім того не можна залишити поза увагою таку складову розділу криміналістичної техніки, як система криміналістичних обліків. Саме вони

містять результати слідчої й експертної діяльності у вигляді певної криміналістично значущої інформації. Розвиток інформаційних та криміналістичних технологій у своєму поєднанні впливає як на порядок і швидкість наповнення різних видів обліків, так і процедуру доступу та використання даної інформації.

На нашу думку, у рамках розділу криміналістичної техніки технологічний підхід отримав свій розвиток у чотирьох напрямках: перший – оновлення існуючих та створення нових комплексів техніко-криміналістичних засобів пошуково-пізнавальної діяльності; другий – розроблення алгоритмів технології практичного застосування цих технічних засобів; третій – це розроблення алгоритмів технології проведення експертних досліджень; четвертий – використання інформаційних та комп'ютерних технологій для забезпечення збереження і поширення результатів досліджень експертів та фіксації криміналістично значущої інформації іншими уповноваженими суб'єктами, що мають доступ до розслідування.

Поняття інформаційних технологій сформувалося в межах науки кібернетики та в криміналістичну експертологію було запозичене разом зі своїм технічним визначенням змісту. У вітчизняну науку дане поняття було запроваджене академіком В.М. Глушком. У літературі інформаційні технології розглядаються як спосіб і засіб збору інформації, її обробки, зберігання та подальшої передачі оновленої інформації із застосуванням ЕОМ [27]. Науково-технічна революція дала поштовх до запровадження нових систем пошуку, збору, аналізу, нагромадження й оброблення доказової та іншої криміналістично значущої інформації. Відбувся перехід від виключно ручної письмової документації певної форми до оцифрованих інформаційних баз, використання яких ґрунтується на спеціальних алгоритмах оброблення та систематизації даних. У межах експертної діяльності розвиток інформаційних технологій здійснюється в напрямі розроблення єдиного програмно-технічного та технологічного забезпечення розслідування, а також розроблення

багаторівневих банків, картотек, обліків і баз даних. Разом із тим комп'ютеризація судової експертизи дає можливість удосконалити діяльність судово-експертних установ шляхом використання сучасних технологій дистанційного зв'язку та спілкування експертів, автоматизованих систем збирання й оброблення експериментальних даних, розроблення програм та алгоритмів автоматизованих комп'ютерних експертних досліджень [123, с. 95–97].

Удосконалення техніко-криміналістичних засобів збирання криміналістично значущої інформації призвело до вдосконалення методик їх застосування, які перетворилися із системи приписів на складні процедури, що мають технологічний характер. Тому в криміналістичній літературі почали з'являтися випадки, коли замість поняття «метод» і «методика» вилучення слідів використовується поняття «технологія» вилучення [201, с. 243]. У криміналістичній експертології традиційним є застосування вузького підходу до тлумачення змісту технології. Прикладом такого розуміння технології є визначення, яке використовував Р.С. Белкін. Під експертною технологією вчений розглядав сукупність правил, прийомів і способів найбільш раціональної та ефективної організації проведення судових експертиз у судово-експертних установах [22, с. 261]. Він акцентував увагу на технологічних процесах виробництва як об'єкті вивчення, на який було спрямоване експертне дослідження та, одночасно з цим, на етапності проведення самого дослідження. Як і А.І. Вінберг [330, с. 49], Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов та Є.Р. Россинська [193, с. 402–406; 400, с. 408–409] в експертній діяльності вбачали технологічний аспект у виділенні послідовних взаємопов'язаних етапів проведення спеціального дослідження. Вони запропонували виділяти чотири стадії судово-експертного дослідження, на кожній з яких виконуються свої завдання, а саме: 1) підготовча стадія (стадія попереднього дослідження); 2) стадія окремого дослідження; 3) стадія порівняльного дослідження; 4) заключна стадія дослідження. Для позначення запропонованої системи

діяльності експертів учені використали поняття «методика», проте слід погодитися з В.Д. Кормою, який наполягає на застосуванні поняття «типова модель технології» експертного дослідження [182, с. 115].

О.М. Зінін та Н.П. Майліс розглядають експертну технологію як сукупність здійснюваних у певній послідовності операцій, дій, які виконуються на основі спеціальних знань, у зв'язку з проведенням дослідження будь-яких об'єктів, що є речовими доказами, з метою пошуку відповідей на поставлені перед експертом запитання [124, с. 126].

Визначаючи технологічні особливості діяльності експертів та застосування в ній інформаційних технологій В.Я. Колдін виходить із ідеї, що ефективність будь-якої діяльності зумовлена тим, наскільки суб'єкт діяльності володіє системою завдань і методів діяльності, без яких неможливо побудувати раціональну програму або алгоритм дій. Учений розглядає технологію через реалізацію програм (алгоритмів) експертної та доказової діяльності, що повністю залежать від завдань зазначених видів діяльності. Виходячи із цього, він стверджує, що зміна завдання відповідної діяльності спричиняє зміну програми (алгоритму) та технології його реалізації [55, с. 32].

О.М. Моїсєєв визначає експертну технологію як систему робочих операцій, які складають раціональні дії з оптимального використання судовим експертом наявних ресурсів (матеріальних, технічних та фінансових, трудових, інтелектуальних, нормативно-правових) для забезпечення результативного проведення судових експертиз [252, с. 127]. Учений зводить експертні технології до описання діяльності експерта та заперечує наявність елементів слідчої діяльності в них. На відміну від нього, М.Г. Щербаковський поширює поняття експертних технологій на слідчу та оперативно-розшукову діяльність, включаючи до системи експертних технологій пізнавальні й організаційні операції, слідчі, судові, оперативно-розшукові та інші прийоми розв'язання «експертних ситуацій» [387, с. 278]. Із викладеним поглядом не можна погодитися, адже проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій перебуває

поза компетенцією експерта. І навіть у ході здійснення експертного дослідження у випадку необхідності отримання певних порівняльних зразків, що не можуть бути отримані в ході експериментальних дій самим експертом, відібрання таких зразків у інших осіб здійснюється хоч і за ініціативою експерта, але особисто слідчим або ж спеціалістом у присутності слідчого, і тільки в рамках конкретної слідчої (розшукової) дії.

На нашу думку, існування різних підходів до визначення змісту поняття «експертна технологія» пов'язане з неоднозначністю розуміння сутності й місця експертизи та отримання зразків для експертизи в системі слідчих (розшукових) дій, а також особливостей судово-експертної діяльності як особливого виду інформаційно-пізнавальної діяльності. Проте логічним, на нашу думку, є підхід до розуміння експертної технології крізь призму криміналістичної технології, складовою якої вона є.

Що ж стосується розвитку криміналістичної технології в межах розділів криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів, то необхідно вказати на значний вплив технологічного підходу на розвиток знань даних розділів криміналістики. І.О. Возгрін писав, що завданням криміналістики є дослідження технології виявлення та викриття особи, що вчинила злочин [62, с. 131]. Це завдання може бути реалізоване лише в ході розслідування, що передбачає проведення різноманітних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення певних експертиз. Загальні рекомендації з проведення слідчих дій розробляються в розділі криміналістичної тактики та отримують свою деталізацію залежно від специфіки злочину в межах розділу криміналістичної методики.

Даний підхід до розуміння значення криміналістичної технології в процесі формування тактичних рекомендацій з проведення окремих слідчих дій отримав своє відображення у назвах ряду глав підручника з криміналістики, що вийшов у 1999 р. за загальною редакцією Р.С. Белкіна [193, с. 451, 549, 572, 669, 675]. Пізніше вчений пояснив, що, розмірковуючи над сутністю та характером

рекомендацій, які розробляються у криміналістиці, дійшов висновку, що деякі з них мають суто технологічний характер. І, визначаючи співвідношення тактики і технології у структурі слідчих дій, криміналіст указує на спільність мети їх застосування, тобто прагнення до ефективного досягнення бажаного результату [19, с. 40]. Однак учений так і не навів приклади розмежування тактичного і технологічного аспектів у названих ним слідчих діях (огляді, освідуванні, обшуку, отриманні зразків для експертного дослідження, прослуховуванні та запису телефонних розмов) у жодній з редакцій підручника з криміналістики.

У підручнику з криміналістики за загальною редакцією М.П. Яблокова та в деяких інших роботах вченого йдеться про те, що до арсеналу засобів криміналістичної діяльності належать технічні засоби, технологія і тактика діяльності з виявлення, фіксації та використання криміналістично значущої інформації [202, с. 37; 404, с. 73], але далі в тексті відсутні будь-які пояснення щодо змісту визначених понять.

Подібну ситуацію ми можемо спостерігати в навчальному посібнику «Слідчі дії: психологія, тактика, технологія», що належить колективу авторів у складі М.І. Єнікєєва, В.О. Образцова та В.Є. Емінова. Проте автори хоча й не визначають підстави розмежування тактичного, технологічного та психологічного аспектів слідчої дії, однак визначають необхідність побудови технологічної моделі слідчої дії, яка представляє собою систему послідовних рішень та дій [115, с. 24].

На сьогодні питання визначення положень технологічного характеру в системі тактико-криміналістичних рекомендацій обговорюється досить активно. Вчені вбачають можливість вдосконалення рекомендацій з проведення слідчих дій, що розробляються в рамках розділу криміналістичної тактики, шляхом розроблення типових програм та алгоритмів їх проведення.

Так В.О. Коновалова визначає, що одним із напрямів розвитку криміналістичної тактики є розроблення алгоритмів застосування тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих дій [173, с. 349]. Однак науковець

ставиться до алгоритмів, що складають систему тактичних прийомів, які застосовуються слідчим під час проведення слідчих дій, з певною обережністю. Вона вказує на те, що науковий опис системи послідовних дій, який розробляється в науці криміналістики, не може бути вичерпним, а отже завжди залишається місце для творчості в його діяльності [179, с. 171]. Розроблені наукою алгоритми дій слідчого являють собою автоматичні варіанти виконання завдань, що стоять перед ним, у типових слідчих ситуаціях [315, с. 11], тобто за слідчим залишається право вибору застосування того чи іншого алгоритму дій на власний розсуд. Тому не в усіх випадках мова може йти про побудову «жорстких» криміналістичних алгоритмів [160, с. 374], адже практична реалізація наукового розроблених алгоритмів дій може вимагати від слідчого оперативного внесення певних корективів до системи своїх дій.

З іншого боку заслуговує уваги питання програмування слідчих дій. Як і алгоритмізація, програмування спрямоване на оптимізацію діяльності слідчого в ході проведення окремих слідчих дій та ефективного досягнення бажаного результату (мети) їх проведення. На етапі виникнення кібернетичного підходу в криміналістиці коротку програму проведення слідчої дії розглядали як систему завдань, які підлягають виконанню [98, с. 8–19]. На сьогодні програма слідчої дії розглядається як система алгоритмів виконання тактичних завдань і управління слідчою ситуацією, а також містить положення рекомендаційного характеру [345, с. 137–138].

Також серед учених-криміналістів обговорюється питання розроблення технології проведення слідчих дій. Дані наукові дослідження базуються на основі міркувань, що не всім слідчим діям притаманні суто тактичні особливості. Наприклад, проведення деяких слідчих дій вимагає від слідчого та інших їх учасників (спеціаліста, оперативного співробітника) виконання послідовних систем дій (операцій), спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження криміналістично значущої інформації [52, с. 237]. Такий спосіб дії слідчого в типовій ситуації скоріше говорить про систему

послідовних операцій, які мають технологічний характер, аніж тактичний, коли перед слідчим постає завдання з вибору певної лінії поведінки, оцінки ефективності використання того чи іншого тактичного прийому тощо.

На нашу думку, визначаючи співвідношення програмування й алгоритмізації проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно говорити про те, що процес програмування діяльності слідчого отримує свою реалізацію шляхом розроблення системи алгоритмів його дій. Це проявляється в наповненні програм конкретних слідчих дій певними алгоритмами дій слідчого. Практична діяльність слідчого в ході проведення таких слідчих дій має чітку структуру та характеризується ефективною послідовністю здійснення певних операцій (сукупності взаємопов'язаних дій) на шляху виконання тактичних завдань.

Також у розділі криміналістичної тактики певна увага вченими приділяється можливості застосування технологічного підходу до вивчення та розроблення тактичних операцій. В.Ю. Шепітько та Г.К. Авдєєва пропонують розглядати типові тактичні операції як певні програми слідчих дій [377, с. 47]. В.М. Шевчук говорить про можливість розроблення технології тактичних операцій та технології тактичних комбінацій. На думку вченого, під технологією тактичних операцій слід розуміти процес послідовної реалізації дій, заходів, процедур, пов'язаний із виокремленням стадій та етапів, зумовлених слідчою ситуацією й об'єднаних єдиною метою для виконання окремих тактичних завдань [367, с. 237]. На нашу думку, виділення технологічного аспекту в системі положень, присвячених тактичним операціям, є надзвичайно важливим і доцільним. Більше того, сама сутність та структура тактичних операцій вказують на можливість ефективного застосування технологічного підходу в подальших дослідженнях даної проблеми.

Р.С. Белкін висловлював думку про схожість процесу розслідування з виробничим технологічним процесом, говорячи, що криміналістична методика – це своєрідна технологія процесу розслідування [19, с. 84]. Як результат – у

сучасній науковій літературі поняття «методика розслідування конкретного виду злочинів» підміняється поняттям «технологія розслідування конкретного виду злочинів» [239, с. 398]. Такої ж думки притримується й А.В. Шмонін, який визначає окрему криміналістичну методику розслідування як технологію розслідування злочинів [385, с. 378]. На нашу думку, недоречним є ототожнення понять методики розслідування злочинів та технології розслідування злочинів, адже сукупність рекомендації, які містить окрема методика, не є системою жорстких правил його здійснення, а включає в себе інформаційну модель злочинної події та набір рекомендацій з організації та проведення розслідування у залежності від слідчої ситуації, що склалася. У ході розслідування злочину розроблені криміналістичною наукою алгоритми діяльності слідчого можуть реалізовуватися ним частково або повністю залежно від потреб слідства. Також можливі випадки, коли відповідні конкретній слідчій ситуації методики розслідування злочинів у науці не розроблені. У такому випадку немає можливості говорити про якусь певну технологію здійснення розслідування, хоча й не можуть говорити про типову технологічно модель або схему методики, яку, фактично, розроблятиме сам слідчий у ході своєї практичної діяльності. Тобто ми можемо говорити про існування певних технологічних аспектів здійснення розслідування, проте не можемо повністю ототожнювати поняття «технологія розслідування» та «методика розслідування». Останнє поняття буде ширшим за своїм змістовим наповненням, у той час як «технологія розслідування» характеризуватиме окремі аспекти діяльності з розслідування злочинів як особливого процесу. Тому влучним видається вживання поняття «слідча технологія», яке Б.В. Щур використовує для позначення процесу послідовної реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів із метою досягнення істини у справі та оптимізації виконуваних дій [215, с. 420].

У криміналістичній літературі постійно розробляються різні концепції з удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів [393; 76;

336]. А.В. Дулов вбачав можливість впорядкування та оптимізації розслідування шляхом складання певної програми його проведення, що повинна включати в себе визначення кінцевої та проміжних цілей, етапів їх досягнення, визначення суб'єктів, які функціонально спрямовані на досягнення цілей розслідування, перелік необхідних засобів і послідовність їх застосування, а також створення умов для забезпечення якісного проведення слідства [205, с. 272–273]. Учений визначав побудову такої програми розслідування як реалізацію організаційної діяльності слідчого. Проте, на нашу думку, описана науковцем діяльність має не стільки організаційний характер, скільки технологічний і, фактично, представляє собою описання технології побудови програми розслідування. Питання організації певної слідчої діяльності є похідним по відношенню до технології її реалізації. Організаційна діяльність покликана упорядкувати та забезпечити належне здійснення розслідування [269, с. 396].

Деякі вчені вбачають можливість забезпечення оптимізації діяльності з розслідування шляхом використання програмно-цільового методу при розробленні окремих криміналістичних методик [97, с. 6–7; 226, с. 12–19; 337, с. 110], визначаючи, що методичні рекомендації з розслідування злочинів для зручності практиків у науковій літературі повинні розроблятися у вигляді спеціальних криміналістичних алгоритмів і програм [19, с. 128; 333]. Аналізуючи особливості структури слідчої діяльності, В.В. Тіщенко пропонує розробляти методики розслідування окремих видів злочинів у вигляді універсальних програм окремих етапів розслідування, здійснення якого відбуватиметься у вигляді технології реалізації ланцюга змістовно та логічно поєднаних розумових і практичних актів та операцій [336, с. 123]. В.А. Журавель пропонує розробляти такі програми розслідування та алгоритмічні схемами дій слідчого у відповідності до певних слідчих ситуацій та із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій [119, с. 293, 296; 118, с. 193–196]. Тому окрему методику розслідування злочинів можна розглядати як

комплекс алгоритмів та програм розслідування, на основі яких повинна формуватися оптимальна технологія здійснення досудового та судового слідства [358, с. 65]. А Г.О. Зорін вніс пропозицію запровадження технології криміналістичної стратегії, яка б передбачала алгоритм її розроблення та реалізації в ході здійснення слідчої діяльності [130, с. 95–99].

Питання алгоритмізації та програмування діяльності з розслідування хоча й широко обговорюється в криміналістичній літературі, проте однозначного тлумачення ще й досі не дістало. У науковій літературі висвітлено різні підходи до розуміння сутності криміналістичної алгоритмізації і програмування розслідування, їх співвідношення між собою, а також із поняттям криміналістичної технології.

Алгоритмізація розслідування в науковій літературі розглядається як науково обґрунтована точно викладена послідовність слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційно-технічних дій слідчого, їх комплексів, комбінацій у застосуванні до слідчої ситуації, що склалася на момент розслідування, виконання яких забезпечує виконання поставлених завдань розслідування [69, с. 217]. Є.П. Іщенко вбачає в алгоритмізації розслідування спосіб подолання кризи досудового розслідування та підвищення ефективності здійснення [136, с. 134; 137, с. 5]. Таке твердження має певну актуальність і по відношенню до ситуації проведення розслідування різних видів злочинів в Україні. На сьогодні спостерігається тенденція до вдосконалення способів злочинної діяльності, використання інформаційних технологій у злочинних цілях, а також виникнення нових форм існування злочинних організацій. Спираючись на криміналістичні алгоритми та програми навіть слідчий, що має недостатньо багато практичного досвіду боротьби зі злочинністю, або не володіє необхідним обсягом професійних знань, зможе якісно провести конкретну слідчу дію в умовах типової слідчої ситуації та здійснити розслідування в цілому.

Під програмуванням розслідування злочинів розуміється цілеспрямована діяльність із систематизації криміналістичних алгоритмів та іншої необхідної інформації з метою ефективного управління слідчою ситуацією при розслідуванні злочинів окремих груп, видів і різновидів [359, с. 77; 360, с. 38].

У криміналістичній літературі можна зустріти різні точки зору стосовно співвідношення понять алгоритму, програми та технології здійснення розслідування. Деякі вчені не розмежовують ці поняття та використовують їх як синоніми в криміналістиці, поняття «алгоритм» і «програма» у роботах вчених-криміналістів підміняють одне одного [391, с. 553]. Слід погодитися з В.Я. Колдіним, який говорить, що зазначені поняття є суміжними, але не тотожними [167, с. 44, 474]. Він пише, що алгоритм і технологія є способом дії, а під програмою розуміється описання системи цих дій. Проте необхідно вказати, що як особлива форма реалізації слідчої діяльності поняття «алгоритм» і «програма» мають дещо спільне, але вони різняться рівнем організації такої діяльності. Якщо алгоритм є функціонально обумовленою системою послідовних актів (дій чи операцій), що спрямовані на виконання конкретного завдання, то технологія включає в себе дещо ширше коло питань. О.С. Шаталов указує на те, що криміналістична алгоритмізація та програмування розслідування покликані забезпечити підвищення ефективності вже існуючих та розроблення нових технологій розслідування [361, с. 13, 18]. Дане твердження видається досить влучним та таким, що заслуговує подальшого наукового розвитку.

В.В. Тіщенко стверджує, що технологія дозволяє оптимально реалізовувати діяльність із розслідування злочинів завдяки організації та координації всіх необхідних дій і заходів на шляху послідовного та поетапного виконання завдань, передбачених комплексною програмою розслідування [334, с. 246]. При чому організаційна властивість криміналістичної технології спрямована на створення конкретних умов, у яких реалізується криміналістична діяльність, вжиття необхідних заходів тощо.

Існують різні підходи до розуміння програми розслідування. Деякі вчені розглядають їх як систематизований перелік методичних рекомендацій щодо з'ясування ситуації, визначення цілей та вибору засобів виконання типових завдань розслідування [326, с. 50–51], інші ж як розгорнутий план виконання типових завдань розслідування у певних слідчих ситуаціях з обов'язковим визначенням оптимального комплексу слідчих дій [333, с. 95–96].

Наукові дискусії щодо сутності криміналістичної алгоритмізації та програмування, їх вплив на розвиток наукового знання симулює здійснення пошуків нових форм криміналістичної діяльності. Питання розроблення системи чітких і систематизованих приписів із проведення як окремих слідчих дій, так і розслідування в цілому викликає необхідність замислитися про спосіб здійснення такої діяльності. Уся криміналістична наука базується на дослідженні різноманітних закономірностей, що супроводжують процес учинення та розслідування злочинів. На нашу думку, технологічний підхід у криміналістиці дає можливість систематизувати всі наукові надбання та розробки вчених, що присвячені вивченню криміналістичних алгоритмів, програм та технологій їх реалізації.

Необхідно також указати, що на сучасному етапі розвитку криміналістичної технології різними науковцями було здійснено спроби дати визначення даного поняття. Усі вони стикалися з проблемою відсутності єдиного підходу до розуміння поняття «технологія» в криміналістиці та загального значення криміналістичної технології для науки та окремих її розділів. На нашу думку, такий стан речей є закономірним, адже, спираючись на наведене раніше викладення процесу проникнення та становлення технології у системі криміналістичних знань, ми можемо говорити про те, що технологізація всіх сфер людської діяльності викликала виникнення різних підходів до усвідомлення існування такої тенденції і в діяльності з розслідування злочинів. При цьому логічним є різне понятійно-категоріальне позначення таких підходів, що впливає з різноманіття сфери інтересів самих дослідників.

У своїх дослідженнях А.В. Шмонін виходить із розуміння технології, що було запропоноване В.М. Глушком в 1964 р. Застосовуючи кібернетичний підхід технологію слід розглядати як абстрактне наукове поняття про функціонально-інформаційну модель, що дає уявлення про цілеспрямовану та впорядковану сукупність дій (діяльність) суб'єкта, забезпечену відповідними ресурсами [385, с. 360]. Даний підхід до розуміння криміналістичної технології через призму кібернетики знайшов своє відображення у роботах В.Д. Корми і В.О. Образцова, які розглядають криміналістичну технологію як продукт науково-дослідної діяльності, що представляє собою типову інформаційну модель структури та змісту завдань, процесу (процедури) та засобів їх виконання, що реалізуються в цілях кримінально-процесуального виявлення, розкриття, припинення і запобігання злочинній діяльності [183, с. 59–60]. Такий теоретичний підхід до розуміння криміналістичної технології відображає лише один її бік, адже вона являє собою одночасно і зміст криміналістичної діяльності, і спосіб її реалізації, про що пише М.Б. Вандер, указуючи, що інноваційна (у розумінні новітня, прогресивна, сучасна – пояснення Ю.Г.) технологія розслідування включає в себе розроблення технологічних алгоритмів та положення їх практичного застосування, тобто реалізацію технологічного процесу [43, с. 40].

В.О. Коновалова визначає, що діяльність людини має плановий характер та складається із системи чітко впорядкованих і взаємозалежних дій, кожна з яких складається з робочих операцій [180, с. 32–33]. Психологічний підхід до розуміння людської діяльності отримує своє втілення у трудовій діяльності. У технічній літературі технологічний процес завжди описується як сукупність технологічних операцій, що характеризуються сталими умовами виконання, конкретним предметом та належним суб'єктом обробки (впливу) [312, с. 17]. Виходячи з такого розуміння діяльнісного підходу в криміналістичній літературі, технологія розглядається як впорядкована сукупність дій, до структури яких входять ситуаційно зумовлені робочі операції [251, с. 699].

Ю.Л. Дяблова пропонує розуміти криміналістичну технологію як систему наукових положень і заснованих на них практичних рекомендацій із використання певних засобів за допомогою конкретних методів у процесі цілеспрямованої діяльності для підвищення її ефективності [113, с. 298]. Хоча науковець і говорить, що в запропонованому нею визначенні технології в криміналістиці, мова йде про широкий підхід до її розуміння, але очевидно, що це не так. Таке трактування технології є багато в чому подібним до визначення науково-технічних засобів та технології їх застосування, яке використовує Д.В. Зотов [133, с. 89], адже далі Ю.Л. Дяблова зосереджує увагу на технології застосування технічних засобів у розслідуванні, чим обмежує сам зміст криміналістичної технології та можливість її використання поза межами розділу криміналістичної техніки.

У роботі В.А. Юматова криміналістична технологія розглядається як нерозривно пов'язаний комплекс послідовних процедур, що виконуються нормативно зафіксованими способами дії з метою досягнення запланованої ефективної діяльності з виявлення та розслідування злочинів [401, с. 28]. На думку автора, метою застосування криміналістичної технології є забезпечення раціональної організації розслідування, проте дискусійним є твердження щодо реалізації криміналістичної технології за рахунок нормативно закріплених способів дій. Доречніше було б використати словосполучення «законними способами дій», яке б указувало саме на характер цих дій, що не виходять за межі закону, проте чітко не прописані в нормативно-правових актах. Зумовлено це самою суттю діяльності з розслідування злочинів, що в силу своєї природи та змісту не може бути досконально прописана законодавцем в одному чи кількох законодавчих актах.

Слід також погодитися з В.А. Шмоніним, який критично ставиться до підходу, що обраний В.А. Юматовим для визначення сутності поняття «криміналістична технологія» [385, с. 371]. Дійсно, хоча криміналістичній

технології в певній мірі і притаманна організаційна функція, проте це не основне її призначення і суть.

Опитування науковців різних правничих шкіл України виявило, що 63,1% вчених визнають найбільш вдалим визначення криміналістичної технології, запропоноване В.В. Тіщенком та А.А. Барцицькою. На їхню думку, криміналістична технологія – це науково обґрунтована система практичних дій та процедур, методів і засобів їх здійснення, спрямованих на оптимізацію розслідування, шляхом поетапного та послідовного виконання його тактичних та стратегічних завдань [335, с. 40].

Дійсно, запропоноване визначення містить основні характеристики криміналістичної технології як категорії криміналістичної науки. Для технологізації будь-якого процесу необхідною є наявність декількох умов. По-перше, сам процес повинен мати такий ступінь складності, який би дозволяв та вимагав розчленування його на відносно відокремлені частини (етапи). По-друге, необхідно віднайти такі засоби, які б допомогли організувати дії суб'єкта таким чином, щоб кінцеву мету можна було досягти максимально швидко й ефективно, доклавши при цьому мінімум зусиль [153, с. 225].

Не викликає сумніву твердження, що процес розслідування являє собою складну багатогранну форму пошуково-пізнавальної діяльності, яка вимагає залучення значної кількості суб'єктів її реалізації та засобів, необхідність використання яких виникає в ході проведення окремих слідчих дій та інших заходів. Традиційним у криміналістичній літературі є виділення етапів проведення розслідування: початкового та подальшого. Також ученими пропонується виділяти етапи проведення окремих слідчих дій. Зазвичай, виділяють три або чотири основні етапи – підготовчий, робочий, етап фіксації та завершальний (оціночний), у межах яких може йтися про виділення підетапів, що залежить від виду та характеру самої слідчої дії. Крім того, як говорилося раніше, виділення етапів проведення експертного дослідження є

загальноприйнятим та науково і практично обґрунтованим підходом до розуміння структури такого виду діяльності.

Отже, запропоноване науковцями визначення криміналістичної технології містить загальні технологічні характеристики (властивості) різних видів криміналістичної діяльності:

- 1) визначення завдань тактичного та стратегічного рівня, на виконання яких спрямована діяльність;
- 2) виділення етапів реалізації певної діяльності;
- 3) визначення комплексу певних дій та процедур кожного з етапів;
- 4) забезпечення діяльності належними засобами її реалізації;
- 5) визначення специфічних методів здійснення комплексу дій та процедур;
- 6) взаємозв'язок та послідовність комплексів дій у межах окремих етапів та самих етапів діяльності;
- 7) визначення мети комплексу дій і використання певних засобів та методів їх реалізації, що полягає в оптимізації такої діяльності.

Визначаючи слідчу технологію як складову криміналістичних технологій, Б.В. Щур указує на те, що їй притаманні загальні властивості криміналістичної технології. Серед таких властивостей слідчої технології як категорії розділу криміналістичної методики розслідування злочинів учений називає забезпечення оптимального руху розслідування, послідовність виконання слідчих дій та організаційно-технічних заходів, використання системи криміналістичних заходів та їх режим [215, с. 420; 392, с. 160–161].

Аналіз процесу проникнення поняття «технологія» в різні сфери криміналістичного знання, його становлення та особливостей сучасного розвитку дає можливість здійснити уточнення визначення криміналістичної технології із врахуванням її загальних властивостей та принципів технологічної діяльності.

На нашу думку, криміналістична технологія являє собою впорядковану систему алгоритмів та програм, що за умов застосування відповідних людських і технічних ресурсів сприяють оптимальному поетапному виконанню конкретних завдань криміналістичної діяльності.

У сучасній криміналістичній літературі поряд із поняттям «криміналістичні технології» трапляються поняття «слідчі технології» [390, с. 337], «технології проведення окремих слідчих дій» [373, с. 57], «експертні технології» [388], «технології тактичних операцій» [364, с. 104], «технологія розслідування злочинів» [385, с. 364-365]. На нашу думку, усі зазначені поняття є похідними від поняття криміналістичної технології і відповідають усім її суттєвим ознакам.

1.3. Криміналістична технологія у системі понятійно-категоріального апарату криміналістичної тактики

Для визначення сутності та змісту криміналістичної технології важливим є з'ясування місця даної категорії в системі категорій криміналістичної науки, а також установлення особливостей їх взаємного зв'язку та співвідношення між собою. У філософському трактуванні категорії є найбільш загальними поняттями з гранично широким обсягом, вони не мають родового поняття, узагальнити їх не можна [155, с. 45]. Разом із тим найзагальніше, найбільш значиме для науки та практики поняття криміналістики – це криміналістична категорія [217, с. 9]. У науковій літературі знайшли своє відображення різні підходи вчених до визначення переліку криміналістичних категорій. Деякі науковці відносять до числа категорій криміналістики лише шість понять, а саме криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методику, техніко-криміналістичний засіб, криміналістичний прийом та криміналістичну рекомендацію [339, с. 26–27]. Інші ж вкладають у термін «криміналістична категорія» більш широкий зміст та поряд із зазначеними поняттями до наведеного переліку відносять й інші. Так, Т.В. Аверянова,

Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов та О.Р. Россинська до названих шести категорій відносять також загальну теорію криміналістики, криміналістичну комбінацію (операцію), слідчу ситуацію, тактичне рішення, спосіб учинення та приховання злочину, криміналістичну характеристику злочину та деякі інші поняття [197, с. 44]. Ще одним ученим, який наполягає на необхідності застосування широкого підходу до розуміння криміналістичних категорій, є В.О. Образцов. Він зазначає, що в ролі категорій конкретної науки, включаючи криміналістику, виступають поняття, що далі в рамках даної конкретної системи наукового знання більше не узагальнюються. На думку вченого, будучи елементом, складовою частиною загальнонаукового категоріального арсеналу, категорія конкретної науки в той же час утворює відносно самостійне, багаторівневе системне утворення, складовими частинами якого є як загальні, так і менш загальні категорії, тобто родові поняття відповідного рівня, що перебувають у відношенні підпорядкування (субординації). В.О. Образцов наголошує, що якщо загальні поняття в усіх випадках виступають як категорії, оскільки вони є межею узагальнення в даній конкретній науці, то менш загальні поняття мають підстави претендувати на категоріальний статус лише тоді, коли вони розглядаються не як елементи більш широких за обсягом понять, а досліджуються як самостійна, цілісна система, родовий порядок, що не узагальнюється в ході проведення дослідження поняття, яке в даному випадку виступає межею узагальнення інших понять видового рівня, що входять до нього. При цьому вчений пропонує виділяти три рівні в системі криміналістичних категорій.

До категорій першого, найбільш загального рівня, він відносить категорії, які мають загальнонаукове значення, відображують явища, процеси, предмети, що мають значення для всіх розділів, галузей, напрямів криміналістики, формують загальну характеристику феномена, що визначається як предмет цієї науки. До числа таких категорій В.О. Образцов відносить поняття сліду злочину, сліду злочинця, механізму слідоутворення при вчиненні злочину,

кримінальної діяльності, криміналістичної діяльності, криміналістичної технології, криміналістичної версії, кримінально релевантної інформації, кримінально релевантного інсценування, протидії кримінальному розслідуванню.

Другий рівень (рівень особливого), на думку вченого-криміналіста, утворюють категорії галузевого характеру: криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика виявлення і розслідування злочинів та інших кримінально релевантних подій.

До категорій третього рівня (рівня окремого) на погляд В.О. Образцова слід віднести поняття, що відображають об'єкти, які вивчаються в рамках окремих підрозділів і напрямів зазначених галузей криміналістики: криміналістична балістика, криміналістична трасологія, тактична операція, тактичний прийом, тактика і технологія слідчого огляду, криміналістична характеристика виявлення та розслідування окремого виду злочину тощо [265, с. 9–11].

Запропонована трьохрівнева система категорій криміналістичної науки видається досить цікавою, проте, на нашу думку, може бути уточнена. Віднесення певних понять до розряду категорій науки свідчить не лише про можливість здійснення узагальнення стосовно понять, що відображують подібні об'єкти пізнання, але й вказує на потенційно велике теоретичне і практичне значення відповідних понять. Як уже зазначалося, застосування сталих понять, формування мови науки з одного боку дає можливість систематизувати всі наукові знання, а з іншого – визначити нові напрями його розвитку, позначивши особливості його теоретичного оформлення і практичної реалізації.

На нашу думку, до категорій першого (базового) рівня слід віднести такі поняття: загальна теорія криміналістики, криміналістичні засоби, криміналістичний прийом, криміналістична рекомендація, криміналістична версія, криміналістична технологія, криміналістичний алгоритм,

криміналістична програма, криміналістична ситуація, криміналістична діяльність, злочинна діяльність.

Серед категорій другого рівня слід визначати такі, що мають значення для формування окремих сфер розвитку криміналістичної науки: окремі теорії криміналістики (теорія криміналістичної ідентифікації, діагностики, організації, моделювання, прогнозування, планування та ін.), криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Категорії третього рівня – рівня конкретного наукового знання – включають у себе систему понять, що є визначальними для окремих напрямів здійснення криміналістичних досліджень. Для розділу криміналістичної тактики такими, на нашу думку, є: тактичний прийом, тактичні комплекси (тактична операція і тактична комбінація), тактична рекомендація, тактичне правило, слідча ситуація, тактичне завдання, тактичне рішення, тактичний ризик, слідча дія, технологія слідчої дії, криміналістичний алгоритм (як складова окремої слідчої дії), програма слідчої дії.

Тому для з'ясування особливостей розвитку технологічного підходу в межах розділу криміналістичної тактики необхідно визначити співвідношення категорії «технологія слідчої дії» з іншими категоріями криміналістичної тактики, система яких відображає саму суть розробок даного розділу криміналістики.

Перш за все потрібно звернутися до питання змісту, який вкладається в поняття тактики в криміналістиці. Дане поняття існує в криміналістиці ще з моменту виникнення самої науки. Так у своїй фундаментальній роботі – «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» – Ганс Гросс хоча й прямо не визначає такий розділ, як криміналістична тактика, але аналіз її положень свідчить про виділення та розроблення ним положень, які зараз традиційно входять у такий розділ, як криміналістична тактика [91, с. 74–181]. Так учений приділяв увагу дослідженню особливостей підготовки та проведення допиту свідка та обвинувачуваного, особливостям формування

показань, огляду місця події, його фіксації та проведенню обшуку. А в 1910 р. вийшла робота А. Вейнгарта під назвою «Кримінальна тактика: керівництво до розслідування злочинів», якою фактично було введено поняття «тактика» в криміналістичну науку [50].

Криміналістична тактика, як і вся криміналістика в цілому, бере свій початок із науки кримінального процесу. У період свого формування тактика розглядалась як частина поліцейської (кримінальної) техніки. Разом із тим у процесі свого розвитку криміналістична тактика використовувала та пристосовувала до своїх потреб розроблення і досягнення інших наук, таких як психологія, логіка, етика та ін. Криміналістична тактика завжди була та залишається й досі відкритою системою, що нагромаджує та інтегрує новітні відкриття науки і техніки.

У рамках вітчизняної школи криміналістики криміналістична тактика отримала розвиток в 60-х – 80-х роках ХХ ст., а на початку ХХІ ст. процес бурхливого розвитку знову відновився [161; 376, с. 361–376; 7; 394; 162]. Погляди вчених на зміст та структуру криміналістичної тактики постійно змінювалися, частина положень, яка на початковому етапі формування відносилася до даного розділу, була виключена та зараз розглядається в рамках криміналістичної методики. Проте більшість сучасних вчених сходиться на думці, що криміналістична тактика обов'язково включає в себе положення, що стосуються версій, слідчих ситуацій, тактичних прийомів, рішень, операцій та комбінацій, організації та планування розслідування, принципів взаємодії, а також питань використання спеціальних знань у розслідуванні [21, с. 104; 197, с. 441–646; 204, с. 281–411; 290, с. 100–161; 218, с. 5–134; 379, с. 222–327; 211, с. 243]. Фундаментальні дослідження положень криміналістичної тактики пов'язані з іменами таких вчених, як О.Я. Баєв [6], В.П. Бахін [14], Р.С. Белкін [26], О.М. Васильєв [46], В.І. Комісаров [171], В.О. Коновалова [178], Д.П. Поташник [292], В.Ю. Шепітько [376], О.А. Чебуренков [350], І.М. Якимов [405].

До криміналістики поняття «тактика» прийшло з військової науки, де воно розуміється як теорія і практика підготовки, організації та ведення бою [320]. Тому деякі вчені-криміналісти підкреслюють, що тактика присутня лише там, де існує реальна необхідність подолання безпосереднього або запобігання опосередкованому протистоянню учасників розслідування [13, с. 111; 52, с. 237]. Звідси випливає доцільність розуміння криміналістичної тактики у вузькому та широкому розумінні. Тактика у вузькому розумінні є похідним від військового визначення даного поняття. За таким підходом тактика є системою засобів, спрямованих на досягнення мети розслідування через боротьбу, зіткнення інтересів та подолання опору. Тобто вчені, які дотримуються такої позиції, говорять, що тактика присутня лише там, де є конфлікт, у всіх інших випадках вона відсутня. При цьому конфлікт може виражатися у відкритому протистоянні учасників розслідування (учасників проведення конкретної слідчої (розшукової) дії), коли, наприклад, під час допиту підозрюваний відмовляється давати показання чи намагається дискредитувати свідків або потерпілого. Також протистояння може бути прихованим, коли злочинець намагається заплутати слідство, направити його у хибному напрямі. Так він дає неправдиві або частково неправдиві показання (у тому разі, якщо слідчий заздалегідь не знає про це), які спотворюють правду; злочинець залякує або шляхом обіцянки певної винагороди схиляє свідків не давати показання взагалі або давати неправдиві показання тощо. Протистояння може бути й опосередкованим, адже злочинці досить часто вдаються до маскуванню шляхом знищення слідів або інсценування події злочину.

Відповідно до другого підходу поняття «тактика» включає в себе не лише комплекс таких тактичних прийомів, рекомендацій та інших засобів, які спрямовані на подолання прямої або опосередкованої протидії, але й таких, що пов'язані з визначенням лінії поведінки слідчого, корегуванням ходу слідчої (розшукової) дії, актуалізацією в пам'яті допитуваної особи забутої інформації, яка пов'язана зі злочинною подією або тим, що передувало їй, тощо. Тобто в

широкому розумінні тактика включатиме в себе не лише суто тактичний аспект, але й інші, зокрема організаційний, технологічний, психологічний, процесуальний, етичний тощо.

На нашу думку, існування двох протилежних підходів до розуміння змісту, що вкладається в поняття тактики в криміналістиці, є одним із факторів, що стимулюють постійний розвиток наукового знання в межах даного розділу криміналістики. Уважаємо, що обидва визначені підходи можуть органічно взаємодіяти й існувати в рамках криміналістичної науки. Застосування вузького чи широкого підходу пов'язане з рівнем розуміння поняття тактики як категорії криміналістичної науки.

Як слушно зазначає В.С. Кузьмічов, поняття «криміналістична тактика» є найбільш вдалим для позначення даного розділу криміналістики, адже вживання такого терміну вказує на широку сферу застосування тактики у криміналістиці [224, с. 38]. Даний розділ науки містить систему положень, що спрямовані на забезпечення проведення окремих слідчих дій, націлених на збирання та дослідження доказів; належну організацію та планування розслідування у частині збирання та дослідження доказів; оцінку доказової інформації, отриманої в результаті проведення слідчих дій; визначення найбільш раціональної поведінки учасників розслідування [350, с. 9]. Дійсно, з одного боку структура та зміст даного розділу науки дає можливість говорити про досить широке коло питань, що досліджується криміналістичною тактикою, та виходить за межі питання подолання злочинної протидії. А з іншого, як визначає В.Ю. Шепітько, вона заснована на даних психології, логіки, теорії ігор, наукової організації праці, теорії управління та прийняття рішень та інших наукових знаннях [374, с. 35], що були нею пристосовані для досягнення власних цілей та стали невід'ємною її частиною. Тому як криміналістична категорія другого рівня поняття «тактика» повинне розумітися у широкому розумінні. Подібним чином необхідно діяти при визначенні назв підрозділів криміналістичної тактики, що присвячені особливостям проведення окремих

слідчих дій. У такому випадку тактика конкретної слідчої дії уособлюватиме в собі широку систему положень та рекомендацій, що відбивають загальний зміст тактико-криміналістичного знання.

Що ж стосується вузького підходу до визначення сутності криміналістичної тактики, то, на нашу думку, доцільно застосовувати його у випадку, коли йдеться безпосередньо про суто тактичний аспект слідчої дії. Адже, як визначають вчені, не всі положення, що розробляються в розділі криміналістичної тактики, носять тактичний характер [52, с. 237]. У такому випадку ми будемо говорити про інший рівень розуміння поняття тактики як категорії криміналістичної науки, що отримує свою реалізацію в систему тактичних прийомів, рекомендацій тощо.

З'ясування місця криміналістичної технології в межах розділу криміналістичної тактики може бути реалізоване шляхом з'ясування особливостей взаємозв'язку та співвідношення криміналістичної технології і тактико-криміналістичних засобів, що є уособленням наукових досліджень, які здійснюються в рамках даного розділу криміналістики.

Характеризуючи арсенал криміналістики, що може бути застосований при розслідуванні злочинів, М.П. Яблоков визначає поряд із технічними та методичними й тактико-технологічні засоби [404, с. 69, 73], однак не дає пояснення, що саме він включає в систему таких засобів. Традиційно під тактичними (тактико-криміналістичними) засобами розуміють систему прийомів та рекомендацій з організації та планування розслідування в цілому, окремих слідчих дій, виконання інших тактичних завдань, тактичних комплексів тощо [351, с. 70].

До системи тактичних засобів зазвичай відносять тактичний прийом, тактичну рекомендацію, тактичну операцію, тактичну комбінацію, слідчу дію [215, с. 218–219; 376, с. 25–26], тактичне рішення, тактичний ризик [402, с. 189], тактичне завдання [213, с. 266–267], слідчу ситуацію [209, с. 17–30; 31, с. 10–11].

Тактичний прийом звичайно називають центральною категорією криміналістичної тактики. О.М. Васильєв під тактичним прийомом розуміє рекомендацію, що розроблена на основі спеціальних наук та узагальнення слідчої практики для застосування в розслідуванні [48, с. 4]. Проте дане визначення не повною мірою відбиває зміст тактичного прийому, а лише дає загальне уявлення про нього як один із засобів криміналістичної тактики. Найчастіше вживаним та традиційним є визначення тактичного прийому, що сформульоване Р.С. Белкіним, відповідно до якого тактичний прийом – це найбільш раціональний та ефективний спосіб дії або ж найбільш доцільна лінія поведінки слідчого чи оперативного співробітника [26, с. 110]. Учений розглядає тактичний прийом як різновид криміналістичних прийомів, що застосовуються відповідними суб'єктами під час розслідування та відповідають таким вимогам, як законність, допустимість, доступність та етичність [197, с. 442–446]. Науковці доповнюють цей перелік вимогами наукової обґрунтованості, пізнавальної цінності та вибірковості [353, с. 153]. Основуючись на інтелектуально-вольовій та психологічній природі тактичного прийому В.Ю. Шепітько визначає його як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретного завдання, заснований на психологічному механізмі її реалізації, що є найбільш раціональним і ефективним у певних ситуаціях [374, с. 23]. Зазначені вимоги до використання тактичних прийомів у практичній діяльності, а також психологічний механізм їх реалізації дають підставу проводити розмежування тактичних положень, що уособлюють собою тактичні прийоми, та технологічних засад здійснення слідчої діяльності. В аспекті такого визначення сутності тактичних прийомів та їх розмежування з діяльністю слідчого, що має технологічний характер, потребує з'ясування питання, пов'язане з процесуально закріпленими прийомами, що розроблені криміналістичною тактикою.

Різні вчені сходяться на думці, що позитивний досвід реалізації деяких тактичних прийомів призводить до їх законодавчого закріплення в нормах

процесуального кодексу [350, с. 16]. Прикладом таких рекомендацій, що склалися на практиці та свого часу отримали наукове обґрунтування в криміналістичній літературі, є процесуальна вимога про спільність загальних рис статистів, які запрошуються для участі в проведенні пред'явлення для впізнання (ст. 228 КПК України), або ж заборона оголошення раніше наданих показань особи до моменту давання нею нових (ст. 224 КПК України). Унаслідок цього постає логічне запитання: чи можна стверджувати, що процесуально закріплені положення продовжують зберігати тактичний характер? Дане питання обговорюється в криміналістичній літературі досить давно, результатом чого стало формування двох точок зору в науці.

Прихильники першої точки зору стверджують, що тактичні прийоми, які отримали закріплення в процесуальних приписах, не втрачають свого криміналістичного значення [192, с. 280; 324, с. 493–494], мотивуючи таке твердження тим, що сутність тактичного прийому полягає у визнанні такого способу дії або вибору лінії поведінки як найбільш оптимального й ефективного не лише в науці криміналістики, але й на законодавчому рівні [196, с. 455]. У 1963 р. Р.С. Белкін писав, що тактика являє собою не свободу вибору, а правильний вибір, тому обґрунтований науково, апробований та вивірений практично і процесуально закріплений спосіб діє зберігатиме свій тактичний характер [26, с. 110–111].

Інша частина вчених дотримується думки, що після процесуального закріплення прийоми, які розроблялися в криміналістиці, втрачають свій тактичний зміст [5, с. 40–41]. Пов'язано це з тим, що тактика передбачає свободу вибору певного способу дії або лінії поведінки і слідчий на власний розсуд приймає рішення стосовно застосування того чи іншого тактичного прийому. Тоді ж як усі положення, передбачені законодавством, є обов'язковими для дотримання та виконання. Навіть у тих випадках, коли в законі передбачена певна альтернатива дій слідчого, вона завжди обмежена певним колом варіантів. С.П. Мітрічев слушно визначає, що процесуальні положення, які регламентують

проведення слідчих дій деякою мірою також можуть мати тактичний характер. Проте їх недотримання, на відміну від невиконання наукових криміналістичних рекомендацій, спричиняє настання певних несприятливих для розслідування наслідків [247, с. 38]. Слід погодитися з О.М. Васильєвим, який вказує, що законодавчо закріплені тактичні прийоми зберігають свій зміст, тобто визначення способу дії слідчого, але втрачають свій рекомендаційний характер, гнучкість та можливість їх вибору залежно від слідчої ситуації [46, с. 39]. Тому, на нашу думку, недоречно називати такі положення кримінального процесуального законодавства тактичними, адже це може спотворити розуміння їх обов'язкового характеру виконання. Проте в ході практичної їх реалізації під час проведення конкретних слідчих дій слідчий мусить використовувати наявний у його розпорядженні арсенал тактико-криміналістичних та процесуальних засобів повною мірою. Це означає, що виконання вимог КПК України не повинно обмежуватися суто формальним слідуванням букві закону, а потребує глибинного розуміння суті та характеру таких положень.

Поряд із поняттям «тактичний прийом» у літературі використовується поняття «тактичний (тактико-криміналістичний) комплекс», що використовується для загального позначення тактичної операції і тактичної комбінації [407, с. 558; 75, с. 216]. На думку А.В. Шмоніна, під тактичним комплексом слід розуміти організаційно упорядковану сукупність (систему) тактичних прийомів та (або) процесуальних дій, та (або) оперативно-розшукових, та (або) інших заходів, спрямованих на виконання завдань попереднього розслідування чи зумовлених цим завданням та слідчою ситуацією [385, с. 346]. Б.В. Щур критично ставиться до можливості поєднання різнопорядкових тактичних засобів в один комплекс [395, с. 188–189]. Проте більшість вчених сходиться на думці, що в межах криміналістичної тактики заслуговують на існування понять «тактична операція» і «тактична комбінація», хоча й відсутній єдиний підхід щодо їх розуміння та співвідношення. О.Ю. Головін та М.П. Яблоков пропонують розрізняти тактичні операції і

тактичні комбінації у залежності від характеру завдань, на виконання яких вони можуть бути спрямовані [75, с. 217; 169, с. 273–365; 378, с. 198; 363, с. 24]. При цьому необхідно звернути увагу на те, що характер завдань безпосередньо впливає й на засоби їх виконання, що дозволяє здійснювати розмежування даних понять за характером діяльності, для позначення якої вони застосовуються.

В.М. Шевчук пропонує застосовувати поняття «тактична операція» для позначення системи слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів (у судовому провадженні – про систему судових дій і організаційно-технічних та інших заходів), а термін «тактична комбінація» – лише стосовно системи тактичних прийомів у рамках проведення окремої слідчої чи судової дії [362, с. 31–32].

За сучасних умов розвитку наукового знання В.М. Шевчук пропонує розглядати тактичні операції крізь призму технологічного підходу. Він вважає, що під технологією тактичної операції слід розуміти процес послідовної реалізації дій, заходів, процедур, пов'язаний з виокремленням стадій та етапів, зумовлених слідчою ситуацією й об'єднаних єдиною метою для виконання окремих тактичних завдань [367, с. 237]. Дійсно, структура та особливості реалізації тактичної операції вимагають від слідчого дотримання певної програми дій із використанням належних засобів за умов типової слідчої ситуації, а сама тактична операція представляє собою певну технологічну систему. Таке розуміння тактичної операції дає можливість по-новому підійти до розуміння її сутності і будови та особливості функціонування її структурних елементів.

Заслужують уваги також такі поняття криміналістичної тактики, як «тактична рекомендація» і «тактичне правило». Під тактичною рекомендацією розуміють науково обґрунтовану та апробовану практичну пораду щодо вибору тактичного прийому чи їх комплексів, а також застосування техніко-криміналістичних засобів та прийомів збирання, дослідження та використання

доказів [196, с. 455; 190, с. 230]. Тактичні рекомендації спрямовані на здійснення правильного вибору за умови існування декількох варіантів дій слідчого в певній ситуації. Як підкреслює О.А. Чебуренков, такий вибір не повинен бути випадковим, а має базуватися на знанні окремих закономірностей процесу розслідування, що дає можливість слідчому побудувати уявну модель образу його майбутньої дії [350, с. 35]. Крім того, тактичні рекомендації призначені для їх багаторазового використання [254, с. 252]. На відміну від тактичних правил, тактичні рекомендації не містять приписів, що стосуються обов'язкового застосування тактичних прийомів. По своїй суті тактичні рекомендації спрямовані на пояснення тих обставин, на які слідчий повинен орієнтуватися при виборі певного способу дії чи лінії поведінки навіть за умови, коли його власного досвіду не достатньо для того, щоб зробити максимально правильний вибір. Як один із тактико-криміналістичних засобів тактичні рекомендації яскраво відображають диспозитивний характер більшості положень криміналістичної тактики.

Учені зазначають, що деякі прийоми, розроблені криміналістичною тактикою, у силу своєї раціональності, доцільності та оптимальності щодо типових слідчих ситуацій, що складаються в процесі розслідування або проведення окремих слідчих дій, набули характеру обов'язковості їх виконання [347, с. 138; 346, с. 40]. Дійсно, науці та практиці слідчої діяльності давно відомі такі положення, які хоча й не закріплені процесуально, але постійно реалізуються слідчими в ході розслідування. Саме для їх позначення у криміналістичній тактиці використовується поняття «тактичне правило».

В.С. Кузьмічов вважає, що правила покликані забезпечувати обов'язкове упорядковане виконання певної діяльності: застосування окремого криміналістичного прийому або засобу, використання конкретної методики тощо. На думку вченого, зміст правила складає «жорсткий» сформульований припис застосування криміналістичних прийомів і засобів, відступ від

виконання яких істотно ускладнює виконання завдань, або взагалі робить їх нездійсненними [225, с. 172].

В.П. Бахін визнає правила в слідчій діяльності, під яким розуміє способи здійснення трудових операцій, що представляють собою науково обґрунтовані й апробовані практикою найбільш доцільні процедурні та технологічні прийоми пошуку, виявлення, збору, дослідження та використання доказової інформації [14, с. 9]. Такі правила описують закономірності процесу пізнання при розслідуванні злочину, що дає можливість досягти мети розслідування. Однак в останні роки поняття тактичного правила перестає вживатися у розділі криміналістичної тактики серед переліку тактичних засобів.

Однією з причин цього може бути те, що вчені в більшій мірі пов'язують правила із застосуванням техніко-криміналістичних прийомів, пов'язаних зі здійсненням сигналітичної фотозйомки, зйомки на місці події, виготовленням гіпсових зліпків тощо [234, с. 109–110]. У цьому випадку поняття техніко-криміналістичного прийому поглинає поняття правила, що, на нашу думку, неправильно.

Окрім застосування техніко-криміналістичних прийомів для виявлення, фіксації, вилучення і подальшого дослідження слідів (у широкому розумінні даного поняття), які, справді, містять більше положень технологічного характеру, аніж рекомендаційного, у процесі розслідування злочинів слідчі керуються деякими правилами, що мають тактичний характер. До таких тактичних правил можна віднести положення щодо висунення та необхідності одночасної перевірки всіх версій у справі, застосування того чи іншого методу, а точніше сказати – алгоритму, – проведення огляду або обшуку, тощо. Тому, на нашу думку, тактичне правило, дійсно, необхідно розглядати як певні норми, що відображають процедурні, технологічні, просторово-часові системи відносин та дій, які спрямовані на пошук, виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження і використання доказів [125, с. 23]. За своїм змістом тактичні правила завжди використовувалися в криміналістичній тактиці для позначення положень, що

мають технологічний характер і відображають певний алгоритм дій слідчого та інших учасників розслідування.

Поряд із поняттям тактичного правила в криміналістичній тактиці часто вживається поняття «криміналістичний алгоритм». Іноді вчені використовують ці поняття як тотожні та взаємозамінні терміни, що є не зовсім правильно. Перші дослідження питання алгоритмізації слідчої діяльності відбувалися в межах розділу криміналістичної методики [166, с. 7], однак чим ближче вчені підходили до з'ясування сутності поняття «криміналістичний алгоритм», тим більш очевидним ставав його зв'язок із положеннями криміналістичної тактики. Цієї ж думки дотримуються Є.П. Іщенко та Н.Б. Водянова, які вказують на те, що в першу чергу алгоритмізації підлягають слідчі дії та тактичні і технічні прийоми їх проведення [137, с. 15].

Алгоритм – це певна послідовність дій, виконання яких призводить до досягнення поставленої мети [354, с. 115]. О.С. Шаталов криміналістичний алгоритм розглядає як формалізоване вираження узагальненого досвіду виконання типових завдань розслідування, що в багатьох випадках може застосовуватися без зміни [359, с. 149]. Хоча дане визначення характеризує алгоритм у межах розділу криміналістичної методики розслідування злочинів, проте воно відображає основні його властивості. Так, по-перше, алгоритм – це оптимальна сукупність послідовних дій, що завжди має під собою теоретичне обґрунтування та практичну апробацію системи визначених дій. По-друге, для алгоритму як специфічного тактико-криміналістичного припису характерним є формалізований вигляд існування, що впливає із самого практичного призначення розроблення криміналістичних алгоритмів. По-третє, метою розроблення та застосування криміналістичних алгоритмів є виконання типових завдань слідчої дії, адже застосування алгоритму як комплексу певних дій (тактичних прийомів) завжди є чітко визначеним та спрямованим. По-четверте, алгоритм є критеріально залежною [139, с. 4; 137, с. 52, 60] формою діяльності слідчого, що означає залежність вибору застосування того чи іншого алгоритму

дій слідчого від певної ситуації, що склалася під час проведення слідчої дії. І п'ятою властивістю, що характерна саме для криміналістичних алгоритмів, що реалізуються у ході проведення слідчих дій, є відносна «жорсткість» таких приписів [208, с. 219–220], що пов'язано з людським фактором. Г.О. Зорін стверджує, що застосування алгоритмів у слідчій діяльності забезпечить зниження її ризикованості [126, с. 428–429].

На нашу думку, криміналістичний алгоритм як складова окремої слідчої дії представляє собою оптимальний, ситуаційно зумовлений спосіб реалізації тактичного прийому або їх системи на шляху виконання типового завдання конкретної слідчої дії. Окрім того можна зробити висновок, що криміналістичні алгоритми є однією з форм реалізації правил у криміналістичній тактиці, проте дані поняття не є тотожними в силу змісту, який вкладається в них.

Вибір та реалізація тактичних прийомів, криміналістичних алгоритмів та інших тактико-криміналістичних засобів, зазвичай, залежить від слідчої ситуації, що склалася в розслідуванні на певному його етапі або під час проведення конкретної слідчої дії. У криміналістичній літературі вже досить тривалий час ведуться дискусії щодо визначення місця слідчої ситуації в системі категорій криміналістичної науки та її змістовного наповнення. Деякі вчені розуміють під слідчою ситуацією сукупність певних реально існуючих або ж об'єктивно зумовлених фактів, що характеризують розслідування, певну сукупність інформації, яка має для нього значення [68; 73, с. 173; 222, с. 193; 328, с. 111; 238, с. 35]. Інші ж розглядають слідчу ситуацію як сукупність умов, обстановку, у якій проводиться розслідування та окремі слідчі дії [26, с. 63; 209, с. 26; 31, с. 10].

О.М. Васильєв під слідчою ситуацією розуміє певний стан розслідування, сукупність обставин, що встановлені та підлягають установленню, а також ступінь виконання завдань розслідування на певний його момент [45, с. 31]. Подібним чином до вирішення даного питання підходить Т.С. Волчецька, яка стверджує, що слідча ситуація являє собою ступінь інформаційної обізнаності

особи та стан розслідування на певному його етапі [66, с. 13]. В.І. Шиканов акцентує увагу на тому, що слідча ситуація відбиває обстановку, у якій доводиться діяти слідчому [381, с. 157], а Л.Я. Драпкін наполягає на тому, що її необхідно розглядати як певну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічне, тактико-психологічне, тактико-управлінське і організаційне становище розслідування [107, с. 17]. А.П. Шеремет наполягає на тому, що слідчу ситуацію необхідно розглядати не лише як об'єктивну реальність, але і як суб'єктивно пізнану об'єктивну реальність [379, с. 232]. Цієї ж думки дотримуються Є.П. Іщенко і А.О. Топорков, які наполягають на тому, що ситуацією є сама реальність, а не інформація про неї [142, с. 316–317].

Таке різноманіття підходів до визначення сутності слідчої ситуації пов'язане з тим, що вчені вбачають різну мету застосування даного поняття та різні завдання, які воно виконує. У криміналістичній літературі поширене твердження, що типові слідчі ситуації зумовлюють програму дій слідчого [159, с. 37; 214, с. 283]. Це можливо лише за умови визначення основних складових слідчої ситуації як певної інформаційної моделі конкретного етапу розслідування або проведення слідчої дії. Однак під час проведення певної слідчої дії в ході розслідування окремого злочину для формування розуміння слідчої ситуації визначальним є оцінка слідчим умов, за яких йому доводиться діяти, доказової та орієнтуючої інформації, якою він володіє, та сукупності обставин розслідуваної події, що необхідно встановити. В обох випадках для формування розуміння слідчої ситуації головним є її інформаційна сторона – інформаційний компонент [148, с. 92], який дає можливість говорити про розроблення програм і алгоритмів дій слідчого, а також їх практичну реалізацію.

На нашу думку, теоретичне розроблення програм і алгоритмів дій слідчого вимагає визначення і класифікації певних типових слідчих ситуацій, підставою для розроблення яких є аналіз результатів практичної діяльності слідчого. Проте реалізація науково обґрунтованих програм і алгоритмів дій

слідчого відбувається в об'єктивно існуючій реальній ситуації розслідування, що не завжди повністю відповідає типовій. Тому у криміналістиці часто йдеться про можливість вибору того чи іншого алгоритму дій [341, с. 961], їх деталізації [311, с. 181] з метою виконання конкретного тактичного завдання. У свою чергу тактичні завдання розслідування формуються на основі результатів оцінки слідчої ситуації [292, с. 40]. Разом із тим О.Ф. Волинський і О.Г. Філіппов вважають, що деякі тактичні прийоми можуть застосовуватися слідчим не залежно від особливостей слідчої ситуації, що склалася під час проведення слідчої дії [190, с. 231]. На нашу думку, із системи таких тактичних прийомів формуються так звані «жорсткі» алгоритми.

Під тактичним завданням розуміють проміжне, окреме завдання розслідування, що пов'язане із з'ясуванням окремих обставин, попередження або подолання різних форм протидії, створення сприятливих умов для розслідування злочинів [213, с. 266]. Складно погодитися з О.В. Пчеліною, яка стверджує, що тактичні завдання є втіленням предмета доказування [295, с. 51], адже на шляху досягнення кінцевої мети розслідування слідчому іноді доводиться шукати певну інформацію та встановлювати факти, які не підлягають доказуванню в суді, але мають значення для самого ходу розслідування.

А.Ф. Волобуєв виділяє тактичні завдання за ступенем складності їх виконання на три групи: 1) завдання, виконання яких потребує проведення комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 2) завдання, які виконуються шляхом проведення конкретних слідчих дій; 3) завдання, які виконуються шляхом застосування тактичних прийомів у рамках окремих слідчих дій [213, с. 266]. Складність тактичного завдання впливає на складність структури тактичних засобів, що застосовуються для його виконання. Неправильним видається твердження, що алгоритми застосовуються при виконанні менш складних завдань [325, с. 237]. На нашу думку, можливість використання певних алгоритмів і програм виконання тактичних завдань

залежить від самого їх характеру, а не від того, як багато різноманітних дій необхідно вчинити слідчому або ж обсяг яких ресурсів необхідно задіяти.

Виконання тактичних завдань завжди пов'язане з прийняттям певного рішення, для позначення якого в криміналістичній тактиці вживається поняття тактичного рішення. Р.С. Белкін визначає, що оцінка слідчої ситуації реалізується у тактичному рішенні [20, с. 95]. А.В. Дулов стверджує, що тактичне рішення по своїй суті є вихідною передумовою реалізації тактики слідчої діяльності [205, с. 264]. Р.С. Белкін визначає тактичне рішення як вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або окремі її компоненти, на рух та результат процесу розслідування і його елементи, визначення методів, прийомів та засобів досягнення мети [196, с. 516]. Однак деякі автори скептично ставляться до обґрунтованості сучасного існування такого поняття у системі тактико-криміналістичних засобів. Спираючись на те, що тактичне рішення представляє собою процес вибору раціонального та допустимого способу дії, М.В. Стояновський наполягає на тому, що в межах сучасних досліджень процесу алгоритмізації розслідування така діяльність із вибору способу дії та лінії поведінки перетворюється на певний алгоритм дії слідчого [329, с. 69].

На нашу думку, виключення поняття «тактичне рішення» із системи категорій криміналістичної тактики є необґрунтованим та недоцільним, проте, дійсно, необхідно здійснити переоцінку його сутності у світлі сучасних криміналістичних досліджень. Виходячи із семантичного розуміння поняття «рішення», його значення розглядається як уже продуманий намір або ж певний процес [319, с. 581]. Якщо розглядати процес розслідування як динамічну систему, для якої характерним є процес постійної оцінки ситуації, вибір та реалізація певного способу дії, то під тактичним рішенням необхідно розуміти певний алгоритм розумової діяльності слідчого, що забезпечує вибір найбільш оптимальних та ефективних тактичних і технічних засобів та способів їх реалізації у відповідній слідчій ситуації з метою виконання конкретних

тактичних завдань. Д.П. Поташник розглядає тактичне рішення як синтез алгоритмічного й евристичного начал криміналістичної діяльності [292, с. 51]. Таким чином можна говорити, що для тактичного рішення як певного процесу характерною є алгоритмічність його реалізації, що деякою мірою пов'язує його із застосуванням технологічного підходу у криміналістичній тактиці. Як і для інших видів технологічної діяльності, для технології прийняття тактичного рішення обов'язковим є виконання певного комплексу дій [408; 186], пов'язаних з оцінкою ситуації, що склалася на момент проведення слідчої дії, її порівнянням із прогнозованою ситуацією, оцінкою реально можливих варіантів дії слідчого та комплексу тактичних та технічних засобів, прогнозуванням результатів їх застосування тощо. Лише в такому випадку тактичне рішення може бути зваженим, вивіреним та найбільш оптимальним. Проте на відміну від криміналістичної технології, для якої визначальним є відносно жорстка система послідовних дій, сутність тактичного рішення як тактичного засобу розкривається в психологічній інтелектуально-вольовій діяльності, що базується на аналізі слідчої ситуації, знанні способів і механізмів злочинів, на рекомендаціях криміналістики, особистому досвіді, професійній інтуїції [143, с. 176].

Приймаючи те чи інше тактичне рішення в ході розслідування слідчому завжди доводиться зважати на існування певних ризиків такої діяльності. Учені визначають, що врахування слідчої ситуації [131], яка склалася у певний момент розслідування, а також прийняття найбільш оптимальних тактичних рішень [386, с. 23] дає можливість звести тактичні ризики до мінімуму. У літературі використовуються різні формулювання для позначення сутності тактичного ризику, проте всі вчені розглядають його крізь призму негативних наслідків для розслідування.

Дійсно, тактичний ризик є закономірним компонентом розслідування [23, с. 192; 174, с. 61; 54, с. 197], оскільки досить часто слідчому доводиться діяти в ситуації інформаційної невизначеності. Проте ситуаційна зумовленість

тактичних ризиків є не єдиним фактором, що впливають на їх існування. Як справедливо визначають В.О. Коновалова та В.Ю. Шепітько, тактичні ризики значною мірою залежать від якості інтелектуальних «інструментів», що є в розпорядженні слідчого [176, с. 184–185]. Тобто від того, чи може він адекватно сприйняти об'єктивно існуючі факти, неупереджено та зважено проаналізувати ситуацію, що склалася, змодельовати та спрогнозувати як позитивні, так і негативні наслідки того чи іншого рішення і відшукати найбільш оптимальне. В.О. Коновалова стверджує, що тактичні ризики характерні для виконання тих завдань, діяльність із виконання яких не піддається алгоритмізації [174, с. 54]. На нашу думку, розроблення технологічних алгоритмів виконання типових завдань у межах проведення конкретних слідчих дій дасть можливість зменшити тактичний ризик у випадку необхідності виконання слідчим нетипових завдань навіть за умови недостатнього практичного досвіду або слабо розвинутих аналітичних здібностей самого слідчого. При цьому існування тактичних ризиків необхідно брати до уваги як у процесі прийняття тактичного рішення слідчим, так і в ході безпосереднього застосування ним певних тактичних засобів [408, с. 248].

Практична реалізація всіх тактико-криміналістичних засобів, що розробляються наукою, на практиці відбувається шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, вичерпний перелік яких передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України. Замість традиційного поняття «слідча дія» норми процесуального законодавства містять поняття «слідча (розшукова) дія», що, однак, не впливає на їх криміналістичне наповнення. Тому в сучасних наукових працях паралельно використовуються обидва поняття, що є зрозумілим та логічним.

Під слідчою дією в криміналістичній літературі розуміють чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом дії слідчого та інших, уповноважених на те законом осіб, метою та змістом яких є збирання,

дослідження, оцінка та використання доказів у процесі розслідування [70, с. 123–124].

До кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття у криміналістичній та процесуальній літературі сформувалися дві позиції з питання наукового розуміння слідчих дій. На думку одних учених, слідчими діями можуть визнаватися різноманітні види дій, що виконуються слідчим при розслідуванні злочинів, також і дії, спрямовані на регулювання ходу розслідування, формулювання й обґрунтування висновків про його результати, що визначають процесуальне становище його учасників, забезпечують їх явку і реалізацію процесуальних прав, можливість отримання доказової інформації [384, с. 353–354], тобто вчені пропонують визнавати слідчими всі процесуальні дії, які вчиняються слідчим.

Відповідно до другої позиції всі слідчі дії є процесуальними діями, але не всі процесуальні дії є діями слідчими. Тобто слідчими діями є ті процесуальні дії, за допомогою яких виявляються, закріплюються і перевіряються докази [7, с. 18]. На сьогодні переважна більшість науковців схиляється до даної позиції, що, на нашу думку, є слушним.

Сам процес виявлення, фіксації, вилучення та подальшого дослідження й оцінки доказів та інформації, що вони несуть, вимагає від слідчого застосування комплексу різних тактико-криміналістичних засобів, технічних і людських ресурсів. Традиційно всі рекомендації з підготовки та проведення всіх без винятку слідчих дій називаються тактичними: тактичними прийомами, тактичними операціями, тактичними комбінаціями, тактичними рішеннями і тому подібне. Але аналіз сучасних наукових досліджень та тенденція застосування технологічного підходу до положень розділу криміналістичної тактики дає можливість стверджувати, що слідчі дії є формою реалізації складної багатогранної структурованої діяльності, що вимагає розроблення положень не лише тактичного змісту, але й організаційного і технологічного.

Тому особливої уваги заслуговує дослідження окремих аспектів, що входять до структури слідчої дії.

Г.О. Зорін в одній зі своїх робіт писав про можливість застосування технологічного підходу до організації і здійснення діяльності з розслідування, який він назвав «евристичним програмуванням». Учений указав на можливість розроблення певних програм проведення окремих слідчих дій. Евристична складова при використанні таких програм у практичній діяльності проявляється в їх адаптації в кожному конкретному випадку слідчої діяльності шляхом наповнення її певними складовими, а по суті – алгоритмами дій слідчого, окремими тактичними прийомами. Залежно від змісту таких програм науковець поділяє їх на жорсткі (такі, що містять систему послідовно виконуваних приписів, які реалізуються в безконфліктній ситуації) та вільні (такі, що передбачають кілька варіантів поведінки слідчого, яка може бути реалізована у конфліктній ситуації). У свою чергу вільні програми він поділяє за діапазоном дій на вузькі та широкі. Чим більше варіантів розвитку події під час проведення слідчої дії передбачить слідчий, тим ширшою, на думку Г.О. Зоріна, є програма [126, с. 144–163].

Програму слідчої дії можна визначити як наочну технологічну модель конкретної слідчої дії, що містить ситуаційно зумовлену систему алгоритмів та інших тактико-криміналістичних засобів, що забезпечують діяльність слідчого на етапах підготовки, проведення та оцінки результатів слідчої дії.

Розвиток технологічного підходу в криміналістичній тактиці пов'язаний з існуванням закономірностей практичної діяльності. Виділення в межах розділу криміналістичної тактики системи положень, що мають технологічний характер, дає можливість говорити про новий підхід до переосмислення та розроблення наукових тактико-криміналістичних рекомендацій. На нашу думку, визначення технологічної складової діяльності слідчого в ході проведення слідчих дій і тактичних операцій спрямоване саме на забезпечення його комплексом якісних програм та алгоритмів, що сприяють швидкому й

ефективному виконанню завдань розслідування. Разом з тим, констатування та наукове обґрунтування можливості розроблення типових програм і алгоритмів дій слідчого повинно сприяти їх фактичному розробленню та практичному застосуванню в ході здійснення розслідування злочинів.

Отож, під технологією слідчих дій слід розуміти впорядковану діяльність з поетапного виконання тактичних завдань слідчої дії, що досягається шляхом створення належних умов, застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів і реалізації оптимальних програм і алгоритмів дій слідчого.

1.4. Слідчі (розшукові) дії як об'єкт криміналістичного дослідження

Одним із центральних елементів криміналістичної тактики є слідча дія, яка акумулює в собі надбання та наукові розробки даного розділу криміналістики. Тому для того, щоб проаналізувати зміст та структуру слідчої дії, необхідно визначити, яке коло питань вивчає криміналістична тактика. О.Я Баєв до загальних положень тактики слідчих дій відносить кримінально-процесуальні, логічні, психологічні, етичні і суто тактичні положення [7, с. 15], а О.Г. Філіппов серед основних положень тактики визначає законність, єдине керівництво, активність і цілеспрямованість діяльності слідчого, стадійність, ситуаційність, необхідність застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів, за можливості – використання допомоги спеціалістів та оперативних співробітників підрозділів ОВС [195, с. 150]. Усі зазначені положення отримують свою реалізацію в ході проведення слідчих дій і тактичних операцій.

На сучасному етапі розвитку розділу криміналістичної тактики існує тенденція розширення сфери використання даних різних наук, що використовуються з метою вдосконалення тактико-криміналістичних рекомендацій. Традиційними джерелами розділу криміналістичної тактики визнаються кримінальний процес, юридична психологія, етика, логіка, наукова організація праці [197, с. 451–452; 292, с. 16-17; 31, с. 8–103], практика слідчої діяльності [376, с. 52–62; 216, с. 298; 350, с. 15–18]. Проте поряд із надбаннями

психології та логіки, дослідження яких спрямовані на вивчення різних аспектів людської діяльності [196, с. 466; 350, с. 26–27], на сьогодні активно продовжують запозичуватися надбання кібернетики [287; 167; 163; 297; 298], теорії ігор [9; 276; 307; 92], соціології [176].

Психологічні знання мають свою реалізацію у виборі певної лінії поведінки слідчого, яка часто ґрунтується на аналізі особливостей поведінки та реакції на певні події інших учасників слідчих дій, установленні психологічного контакту із учасниками слідчої дії та здійснення певного психологічного впливу на них. Надбання логіки в пристосуванні до слідчої діяльності дають можливість здійснювати вмотивоване розроблення моделей слідчих дій та висунення припущень стосовно результатів, які можуть бути отримані в ході проведення конкретних слідчих дій, та особливостей окремих поведінкових актів, з яких вони складаються. Поєднання основ психології і логіки в криміналістиці є підґрунтям для розвитку й активного застосування методів моделювання, рефлексії та прогнозування в процесі розроблення положень криміналістичної тактики. Також на формування окремих положень криміналістичної тактики впливають дослідження соціології, що присвячені вивченню особливостей формування антисоціальної поведінки особи та способів її реалізації в ході здійснення злочинної діяльності. Формування так званої «професійної» злочинності впливає на особливості організації та проведення слідчих дій, що пов'язане з необхідністю більш пильного пошуку слідів злочинця та виявлення слідів інсценування тощо. Також застосування кібернетичних методів у розслідуванні спрямоване на забезпечення слідчих сучасними науковими розробками, які б мали вигляд зручних у користуванні комп'ютерних програм і алгоритмів. Основним призначенням усіх положень, що розробляються в розділі криміналістичної тактики, є оптимізація процесу проведення слідчих дій.

Питання сутності та структури слідчих дій, їх тактика та організація проведення завжди привертала увагу вчених-процесуалістів та криміналістів.

Слідчим діям та окремим особливостям їх проведення присвячені роботи багатьох видатних вчених, проте й досі вивчення особливостей підготовки та проведення слідчих дій залишається актуальним. Зумовлено це змінами в підході законодавця до визначення їх переліку та регламентації, специфіки їх практичної реалізації та розроблення нових наукових ідей і теорій стосовно сутності слідчих дій.

Відповідно до ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [221]. Іншими словами, це складна система взаємопов'язаних прийомів та операцій з виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та оцінки фактичних даних, які мають значення для розслідуваної події та проводяться слідчим чи уповноваженою на те особою відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

У багатьох роботах учених-криміналістів саме інформаційно-пізнавальна сутність слідчих дій виступає підставою їх розмежування з іншими процесуальними діями, що вчиняються слідчими в процесі розслідування злочинів [42, с. 108; 146, с. 23; 371, с. 19; 6, с. 28–35; 309, с. 52–56; 344], із чим уважаємо за необхідне погодитися. Фактично в криміналістичній літературі використовуються два підходи до розуміння сутності й системи слідчих дій: кримінальний процесуальний підхід та суто криміналістичний підхід. Тому неоднозначним є визначення у криміналістичній літературі системи слідчих дій.

О.Я. Баєв до системи слідчих дій відносить огляд, обшук, допит, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, судову експертизу [6, с. 34–35]. Стосовно останньої вчений пояснює, що тактичного змісту набуває не саме проведення експертизи, а всі заходи, пов'язані з її призначення та оцінкою результатів. В.І. Комісаров виділяє такі слідчі дії, як допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання, обшук, виїмка, огляд, освідування, слідчий експеримент [170, с. 162]. С.А. Шейфер поряд із названими слідчими діями

вказує на включення до їх переліку отримання зразків для експертизи та затримання підозрюваної особи [371, с. 40–44].

Колектив авторів підручника з криміналістики за загальною редакцією А.Ф. Волобуєва застосовує суто криміналістичний підхід для визначення системи слідчих дій, до яких вченими відносяться: огляд, допит, пред'явлення для впізнання, обшук і виїмка, відтворення обстановки та обставин події [213, с. 272–368]. Подібним чином до визначення системи слідчих дій підходять автори навчального посібника з криміналістичної тактики, що вийшов за загальною редакцією М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. Науковці в переліку слідчих дій називають такі, як допит, пред'явлення для впізнання, обшук, слідчий огляд, слідчий експеримент, призначення судових експертиз [219, с. 59–163].

Автори підручника з криміналістики за загальною редакцією В.Ю. Шепітька у ході визначення системи слідчих дій поєднали кримінальний процесуальний та суто криміналістичний підходи. Систему слідчих дій учені розглядають у вигляді сукупності таких слідчих дій, як:

1) допит, у тому числі: одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ст. 224 КПК України), допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України), допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК України), допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України);

2) пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК України), речей (ст. 229 КПК України), трупа (ст. 230 КПК України), у тому числі пред'явлення для впізнання осіб чи речей у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України);

3) обшук (статті 233–236 КПК України);

4) огляд: місцевості, приміщення (в тому числі житла чи іншого володіння особи), речей та документів (ст. 237 КПК України), трупа (ст. 238 КПК

України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), місця вчинення кримінального правопорушення (п. 2 ч. 2 ст. 520 КПК України);

5) слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);

6) освідування особи (ст. 241 КПК України);

7) залучення експерта для проведення експертизи (статті 242–244 КПК України);

8) отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) [215, с. 254].

На нашу думку, із криміналістичної точки зору немає необхідності огляд, огляд трупа або ж освідування розглядати як різні слідчі дії. Хоча процесуальне виділення освідування в окрему статтю і має певні об'єктивні підстави, що пов'язано із особливостями та процесуальною регламентацією його проведення [349, с. 166–169]. Проте тактичні особливості даних слідчих дій необхідно досліджувати в межах особливостей проведення різних видів огляду. І саме тактичні особливості їх проведення будуть виступати підставою їх криміналістичного розмежування, що, звісно, не впливатиме на їхні сутність та характер. Система слідчих дій, що традиційно визначалися кримінальним процесуальним законодавством та криміналістичною літературою, на нашу думку, повинна включати такі слідчі дії: допит; огляд; обшук; слідчий експеримент; пред'явлення для впізнання; отримання зразків для експертизи; призначення експертизи. Однак, наведений перелік слідчих дій є неповним, адже сучасний КПК України поряд з традиційною системою слідчих дій – слідчих (розшукових) дій, – містить розділ, присвячений ще одній групі слідчих дій, що отримали назву негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню за винятком випадків, передбачених КПК України. Характер та сутність таких слідчих дій викликає масу запитань, проте у криміналістичній літературі дана проблема поки що не отримала достатнього наукового дослідження. Пов'язане це в основному з тим, що прийоми, методи і

засоби їх здійснення не підлягають загальному розголошенню та збігаються з розробками, що завжди здійснювалися в межах теорії оперативно-розшукової діяльності.

Отже, погляд на природу й систему слідчих дій впливає на їх класифікацію в криміналістичній літературі. В.О. Образцов поділяє слідчі дії на вербальні і невербальні (нонвербальні), визначаючи, що для першої групи визначальним є отримання інформації від певної особи шляхом спілкування з нею, а для другої характерним є те, що для отримання певної доказової інформації застосовуються інші методи та прийоми, такі як спостереження, вимірювання тощо [198, с. 280–281; 115, с. 10–12]. С.А. Шейфер здійснює поділ слідчих дій на три групи відповідно до методу відображення фактичних даних: до першої групи належать слідчі дії, в основі яких лежить метод розпитування; до другої – слідчі дії, що засновані на використанні методу спостереження у поєднанні з активним впливом на об'єкт шляхом застосування моделювання, експерименту, вимірювання; до третьої групи належать слідчі дії, що базуються на поєднанні розпитування і спостереження. Також він пропонує поділяти слідчі дії на підставі безпосереднього чи опосередкованого сприйняття доказової інформації, залежно від складності об'єкта відображення, мети проведення слідчої дії [369, с. 35–45]. О.О. Бессонов пропонує класифікувати слідчі дії за такими підставами:

- залежно від послідовності проведення: первинні і повторні;
- за обсягом досліджуваних питань: основні і додаткові;
- залежно від виду криміналістично значущої інформації, на отримання якої вони спрямовані: матеріально відображеної й електронної; ідеальної; змішаної;
- за спрямованістю: слідчі дії, що спрямовані на пошук та збирання інформації; слідчі дії, спрямовані на перевірку інформації;
- залежно від необхідності терміновості їх проведення: невідкладні і наступні слідчі дії [31, с. 15–16].

Ґрунтуючись на сучасному кримінальному процесуальному законодавстві, В.Ю. Шепітько поділяє слідчі дії за такими підставами:

- залежно від того, чи підлягають розголошенню відомості про факти та методи їх проведення: слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- залежно від наявності розпочатого кримінального провадження: ті, що можуть проводитися до внесення відомостей в ЄРДР; ті, що проводяться тільки після внесення відомостей в ЄРДР та початку досудового розслідування;
- залежно від послідовності проведення: первинні, подальші та повторні;
- залежно від можливості повторного проведення: ті, що можуть бути проведені повторно; ті, повторне проведення яких заборонене;
- залежно від обов’язковості проведення: обов’язкові і необов’язкові;
- залежно від обсягу проведення: основні і додаткові;
- залежно від обмеження конституційних прав осіб: пов’язані; не пов’язані; можуть бути пов’язані з тимчасовим обмеженням окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- за процесуальною підставою здійснення: за постановою слідчого чи прокурора; по постановою прокурора; за згодою прокурора; за ухвалою слідчого судді;
- залежно від участі понятих: з обов’язковою участю понятих; без участі понятих [215, с. 255–258].

Дослідження особливостей розвитку технологічного підходу в рамках розділу криміналістичної тактики та його вплив на її положення вимагає дослідити можливість побудови класифікації слідчих дій на основі виділення їх технологічного аспекту. Аналіз наукової літератури і результати опитування практичних співробітників НП України та науковців, що представляють основні криміналістичні школи в Україні, дозволив розробити таку класифікацію слідчих дій за питомою вагою технологічного аспекту в структурі слідчої дії.

1. Слідчі (розшукові) дії які:

а) передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій:

- призначення експертизи;
- отримання зразків для експертизи.

б) передбачають в основному «гнучкі» алгоритми та програми дій:

- огляд;
- обшук;
- пред’явлення для впізнання;
- слідчий експеримент.

в) передбачають можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій:

- допит.

2. Негласні слідчі (розшукові) дії, які:

а) передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- моніторинг банківських рахунків;
- аудіо- та відеоконтроль особи;
- аудіо- та відеоконтроль місця;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;

б) передбачають поєднання «жорстких» і «гнучких» алгоритмів дій:

- накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння.

в) передбачають можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій:

- спостереження за особою, річчю або місцем;
- контроль за вчиненням злочину;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- використання конфіденційного співробітництва.

Криміналістичні дослідження, спрямовані на визначення поняття, системи та класифікації слідчих дій, дають загальне уявлення про широку сферу процесуально регламентованих засобів пошуково-інформаційної діяльності слідчого. Проте не повним дане уявлення буде залишатися без визначення внутрішньої структури положень, які й складають саму слідчу дію як особливий засіб пошуку, збирання, оцінки та використання криміналістично значущої інформації у розслідуванні. Необхідність глибокого наукового дослідження слідчих дій та вдосконалення обґрунтованих наукою та практичною діяльністю рекомендацій з їх підготовки та проведення впливає з надзвичайно важливого значення результатів, що отримує слідчий під час їх проведення. Слідчі дії є єдиним процесуальним засобом збирання доказової інформації, на основі якої в ході судового слідства суд приймає рішення щодо винуватості чи невинуватості певної особи.

Отже, наукового дослідження потребує з'ясування співвідношення та розмежування окремих аспектів слідчих (розшукових) дій. Ще в 70-х роках минулого століття у своїх роботах Л.Є. Ароцкер визначав структуру слідчої дії як правове явище, що складається з трьох основних елементів: процесуальних, тактичних і етичних [1].

У першу чергу, процесуальні засади слідчої діяльності визначають, які саме способи і методи пошуку доказів необхідно віднести до процесуальних дій слідчого. Процесуальні вимоги законодавства спрямовані на регламентацію особливостей проведення слідчих дій, що пов'язані з визначенням кола уповноважених на їх здійснення суб'єктів, загальну регламентацію особливостей визначення часу та місця їх проведення. Також розроблені криміналістичною тактикою прийоми та рекомендації зі здійснення слідчої діяльності повинні відповідати принципу їх допустимості в кримінальному судочинстві. Тому виділення в структурі слідчої дії процесуального аспекту зумовлене об'єктивно існуючими умовами проведення розслідування злочинів

та чіткими процесуальними вимогами до інформації, що може бути використана як доказ для підтвердження вини особи.

Етичні й моральні засади поведінки людини в межах розділу криміналістичної тактики спрямовані на забезпечення дотримання норм етики і моралі при розробленні тактичних прийомів та їх практичній реалізації. Також дані положення впливають на характеристику особи слідчого, що відбивається в його діяльності під час спілкування з учасниками розслідування. Рівень інтелектуального розвитку, манери та поведінка слідчого дає можливість говорити про його вміння знайти підхід до різних категорій осіб, що можуть бути причетними до розслідуваної події, та належним чином провести різноманітні слідчі дії. У криміналістичній літературі містяться положення, які передбачають дотримання етичних норм під час застосування тактико-криміналістичних засобів. Так застосування певного тактичного прийому не повинне ображати чи принижувати гідність і честь учасників кримінального процесу, створювати небезпеку для його життя чи здоров'я, передбачати розголошення подробиць його приватного життя. Неетичним буде оголення трупа під час його огляду на місці події в присутності рідних чи близьких [197, с. 445].

Разом із тим, етичні засади здійснення слідчої діяльності отримують свою реалізацію як у межах розроблених криміналістичною тактикою положень, так і законодавчо закріплених процесуальних приписів. Наприклад, ст. 241 КПК України передбачає, що у випадку, коли освідування супроводжується оголенням освідуваної особи, воно повинне здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Крім того, у кодексі міститься заборона на присутність слідчого або прокурора при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголення такої особи. Або ж заборона вчиняти дії, які б принижували честь та гідність особи в ході проведення слідчого експерименту (ч. 4 ст. 240 КПК України) чи освідування (ч. 4 ст. 241 КПК України), або під час здійснення будь-яких інших

дій у ході кримінального провадження (ч. 2 ст. 11 КПК України). Також необхідно запобігати розголошенню відомостей, які принижують гідність особи (п. 4 ч. 2 ст. 27 КПК України). На нашу думку, виділення етичного аспекту як окремого структурного елемента слідчої дії є не зовсім доречним у силу того, що етичні правила складають основу будь-якого виду суспільних відносин, лежать в основі функціонування людського суспільства. Разом із тим слідча діяльність не завжди дозволяє чітко дотримуватися етичних норм у силу характеру деяких слідчих дій. Наприклад, у ході проведення огляду чи обшуку слідчий може вчиняти дії, що в будь-якому іншому випадку видалися б неетичними. Тому етичний аспект не може виступати в ролі обов'язкової складової слідчої дії, проте може бути присутній у деяких ситуаціях позапроцесуального спілкування слідчого з іншими особами.

Такі вчені, як В.Л. Васильєв, В.О. Образцов, В.Є. Коновалова наголошували на необхідності поряд із тактичним аспектом (елементом) слідчих дій виділяти психологічний [49, с. 39–41; 261, с. 156–173; 177, с. 78–164]. Психологічний аспект слідчої діяльності відіграє велику роль при виборі тактичних прийомів та їх реалізації в ході проведення слідчих дій. Так особливу увагу вчені приділяли встановленню психологічного контакту між слідчим і допитуваною особою, здійсненню психологічного впливу з боку слідчого на особу, щодо якої проводиться слідча дія. Разом із тим психологічні основи проявляються в аналітичній діяльності слідчого, коли йдеться не лише про пошук доказів, але й про їх оцінку (чи стосується певна інформація розслідуваної події; наскільки правдиві свідчення дає допитувана особа; чи дійсно певна інформація є достовірною), зіставлення один з одним та з іншою інформацією, якою володіє слідчий (наприклад, щодо особи потерпілого, умов учинення злочину, особи злочинця тощо), висунення версій щодо події злочину та окремих її елементів.

В.П. Бахін, А.М. Васильєв, В.С. Кузьмічов, О.Г. Філіппов, В.Ю. Шепітько звертають увагу на виокремлення в тактиці слідчої діяльності організаційного

аспекту, обґрунтовуючи його роль у системі взаємозумовлених положень слідчих дій та вказуючи на визначення комплексу організаційних заходів, позбавлених будь-якого тактичного змісту [15, с. 9–19; 14, с. 19; 46, с. 10–11; 223, с. 55; 191, с. 369–405; 214, с. 152]. Тактичний та організаційний аспекти перебувають у надзвичайно тісному зв'язку між собою. Деякі вчені в системі тактичних прийомів виділяють тактичні прийоми організації розслідування [46, с. 143–195]. Але, здійснюючи розмежування тактичних та організаційних заходів, учені підкреслюють їхні специфічні особливості підготовки та реалізації, а також значення окремих заходів для досягнення конкретних результатів слідчої дії чи розслідування в цілому.

Р.С. Белкін, Є.П. Іщенко, В.В. Тіщенко вказують на існування об'єктивної необхідності виділення поряд з тактичним також і технологічного аспекту слідчих дій [194, с. 441–459, 528–646; 144, с. 287–359; 335, с. 112–137]. Крім того, В.О. Образцов пропонує виділяти в структурі слідчих дій психологічний, тактичний та технологічний аспекти [115, с. 10].

Процесуальний аспект слідчої дії нерозривно пов'язаний із тактичним, технологічним та організаційним аспектами. Реалізація останніх трьох повинна здійснюватися виключно за умови дотримання кримінальних процесуальних вимог законодавства. В іншому випадку завдання, з метою виконання якого проводиться слідча дія, буде неможливим. Процесуальний аспект слідчих дій уособлює законодавчо закріплену форму боротьби зі злочинністю та загальні вимоги до процедури її реалізації. Якщо кримінальне процесуальне право передбачає форми реалізації слідчої діяльності – слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, – то криміналістична тактика і технологія забезпечують їх операційне наповнення найбільш оптимальними способами діяльності слідчого та інших уповноважених учасників слідчих дій. Крім того С.А. Шейфер вбачає сутність процесуального аспекту слідчих (розшукових) дій у визначенні підстав їх проведення, що чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством [372, с. 27–31].

Не можна погодитися з О.М. Васильєвим, який вважає, що процесуальне закріплення вимог щодо мети, підстав проведення, кола учасників, запропонованого ходу дій, методів фіксації результату слідчої дії має тактичний зміст [46, с. 39].

М.В. Стояновський здійснив спробу пов'язати процес визначення тактичної складової в структурі слідчої дії з об'єктом, на який вона спрямована. Учений говорить, що не викликає сумніву присутність тактики там, де джерелом певної доказової інформації виступає людина [329, с. 66]. Проте в ході отримання певної інформації від людини в слідчого може виникнути потреба застосування не лише тих прийомів, що мають тактичний характер, але й таких, яким притаманний певний технологічний характер.

Гадаємо, що розмежування тактичного і технологічного аспектів слід здійснювати за інтелектуально-психологічним (вольовим) критерієм. Тактичний аспект слідчих дій полягає в оцінці слідчої ситуації, що склалася, та виборі найбільш доцільної лінії поведінки, підбору оптимальних прийомів і методів здійснення слідчих дій. Що ж стосується технологічного аспекту, то в структурі слідчих дій він проявляється в системі алгоритмів поетапного та послідовного виконання конкретних (тактичних) завдань за умов використання певних прийомів та методів і дотримання встановлених вимог [405, с. 145].

Слід зазначити, що технологічні програми слідчих дій пов'язані з динамічністю інформаційно-пізнавального процесу розслідування, що обумовлює можливість та необхідність пристосування типових програм до конкретних слідчих ситуацій. Тобто в межах технологічної програми слідчої дії слідчий має можливість самостійно визначатися з комплексом тактико-криміналістичних засобів, прийомів та методів слідчої діяльності. Найбільш ефективною й результативною буде реалізація типової технологічної моделі слідчої дії з урахуванням ситуаційного підходу, коли значення матиме ситуація, що склалася в розслідуванні на момент проведення слідчої дії, особа слідчого (його характер та професійні якості, ставлення до розслідуваної події),

характеристика інших учасників слідчої дії (їх процесуальний статус – потерпілий, свідок, підозрюваний; персональна характеристика та ставлення до розслідуваної події), а також специфіка інформації, на встановлення чи перевірку якої спрямована слідча дія.

Далі необхідно зазначити, що досить складним видається розмежування тактичного і технологічного аспектів з організаційним. Дослідження питання організації цікавило вчених ще із часу виникнення криміналістики як науки. Із часом дослідження окремих питань організації діяльності слідчого, організації проведення окремих слідчих дій, тактичних операцій та всього розслідування в цілому призвело до формування окремої криміналістичної теорії, присвяченої загальним принципам організації діяльності по збиранню, дослідженню, оцінці й використанню доказів у розслідуванні злочинів. Питання організації в рамках процесу розслідування стосується широкого кола аспектів діяльності слідчого. Організаційна діяльність може бути пов'язана як з організацією роботи слідчого при розслідуванні одного або кількох кримінальних проваджень (календарне планування діяльності слідчого, організація робочого часу впродовж дня; організація взаємодії слідчого з окремими підрозділами правоохоронних та інших державних органів, СМІ, громадськістю), так і з проведенням конкретної слідчої дії або тактичної операції (тут ідеться про діяльність, яка може бути спрямована на забезпечення необхідного для проведення слідчої дії комплексу техніко-криміналістичних засобів, на залучення всіх необхідних учасників слідчої (розшукової) дії, забезпечення процесуальних документів, наявність яких вимагає КПК України для проведення певних слідчих дій).

Проте серед учених досі відсутня єдина думка щодо визначення значення організаційних заходів при характеристиці слідчих дій. Деякі вчені наголошують на необхідності визначення організаційно-тактичного аспекту слідчих дій, надаючи організаційним засадам тактичного характеру. Не можна погодитися з ученими-криміналістами, які до організаційних засад проведення

слідчих дій відносять такі суто тактичні питання, що пов'язані з вивченням та прогнозуванням поведінки її учасників [205, с. 275].

Інші ж говорять про розмежування тактичного й організаційного начал. Можна погодитися з М.А. Погорецьким, який розмежовує організаційний і суто тактичний аспекти слідчих дій, стверджуючи, що тактика як спосіб практичної діяльності полягає в здійсненні тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямована на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в інтересах слідства (за відсутності явної протидії), із метою ефективного виконання завдань кримінального судочинства [220, с. 13]. Організація ж спрямована на впорядкування діяльності слідчого, забезпечення необхідних комплексів техніко-криміналістичних засобів, присутності визначених відповідно до потреб проведення слідчої дії осіб та створення інших умов, що забезпечать належне проведення слідчої дії.

Як справедливо наголошує Р.С. Белкін, у межах криміналістики питання організації має своє чітке вираження. Учений пропонує розглядати чотири різні її реалізації (існування), серед яких називає тактичний рівень – організацію проведення слідчих дій, організаційно-технічних заходів і тактичних комбінацій [26, с. 15–17].

Тактичний аспект слідчих (розшукових) дій у своїй основі має широкий комплекс рекомендацій та засад, що базується на законах логіки, нормах етики та моралі, психологічних засадах спілкування та людської діяльності, вимогах законодавства. Так закони логіки виступають одним із теоретичних джерел розроблення та формування тактичних прийомів, а також впливають на порядок їх застосування. Досягнення психології в рамках проведення слідчої дії реалізуються шляхом урахування та оцінки реакцій, дій та суджень її учасників, на основі чого слідчий визначає свою лінію поведінки. Норми кримінального процесуального законодавства визначають межі законності та допустимості застосування тактичних прийомів [352, с. 100–103]. Проте й в основі

організаційного аспекту лежать методи планування, що базуються на законах логіки; підґрунтям для організації проведення певної слідчої дії є її законодавче закріплення у КПК України та визначення вимог до її проведення, які обов'язково мають ураховуватися при організації слідчої (розшукової) дії та створенні умов, необхідних для її проведення. Тактичний прийом, який найбільш повно відображає тактичний аспект слідчої діяльності, являє собою оптимальний і доцільний спосіб дії, при тому як організаційні заходи – як уособлення організаційного аспекту слідчої діяльності – покликані забезпечити належні умови оптимального проведення слідчих дій. Більше того, учені наполягають на тому, що належна реалізація тактичних прийомів можлива лише за умови їх належного процесуального та організаційного забезпечення [101, с. 270].

Отож, ми бачимо, що тактичний та організаційний аспекти мають під собою спільне підґрунтя, проте це не означає, що вони зливаються у своїй сутності та призначенні. Це свідчить про існування двостороннього взаємозв'язку даних структурних елементів слідчої дії, які у взаємодії ефективно функціонують та забезпечують належне її проведення.

Якщо ж ми говоримо про розмежування технологічного та організаційного аспектів, то необхідно зауважити, що технологічний аспект отримує свою практичну реалізацію в побудові технологічної моделі слідчої дії з постановкою та врахуванням проміжних (тактичних) завдань і визначенням алгоритму дій слідчого з їх виконання, а також практичній реалізації конкретних алгоритмів та програм дій. З іншого боку організаційний аспект отримує своє відображення у створенні належних умов проведення слідчої дії шляхом її планування, забезпечення наявності всіх її учасників, вибору часу, місця та створення належних умов її проведення, підготовки техніко-криміналістичних засобів. Разом із тим, організаційний аспект слідчих дій пов'язаний не лише з діяльністю слідчого в ході організації та проведення конкретної слідчої дії, а пов'язаний також із практикою організації

розслідування злочину в цілому, проведенням інших слідчих дій. Взаємозв'язок технологічного та організаційного аспектів проявляється у формі організаційного забезпечення технологічних основ слідчої дії під час її підготовки та проведення, створення необхідних умов і забезпечення слідчого конкретними техніко-криміналістичними засобами. Організаційний та технологічний аспекти не є тотожними та різняться за метою своєї реалізації та завданнями, на виконання яких вони спрямовані.

Таким чином, у системі правил та рекомендацій, що розробляються криміналістичною тактикою як розділом криміналістики, доцільно виділяти тактичний, психологічний, технологічний, організаційний та процесуальний аспекти слідчих дій. При цьому необхідно підкреслити, що їх виділення та аналіз спрямовані на подальше вдосконалення наукових рекомендацій по підготовці та проведенню слідчих дій шляхом синтезу наукових досліджень. Комплексне поєднання програм та алгоритмів проведення слідчих дій (як реалізація технологічного аспекту) з організаційними заходами, а також їх тактичне забезпечення дає реальну можливість підвищення ефективності проведення окремих слідчих дій та всього розслідування в цілому. Належна реалізація тактичних прийомів можлива лише за умови їх процесуального та організаційного забезпечення [101, с. 270]. А психологічні основи слідчої діяльності забезпечують слідчого не лише навичками аналізу ситуації, що склалася в процесі проведення конкретної дії, але й скеровують його у випадку неочікуваних дій, реакцій учасників розслідування. Психологічний аспект слідчої дії може проявлятися також у вигляді певного акумульованого досвіду спілкування слідчого з потерпілими, свідками, підозрюваними, яким властиві специфічні емоційні стани на різних етапах проведення слідчих дій.

Як справедливо визначається в криміналістичній літературі, належне поєднання всіх аспектів слідчої дії дасть можливість мінімізувати вірогідність тактичної помилки. Тактична помилка – це певний негативний результат, що виявляється у втраті доказової інформації, джерела її одержання, неможливості

її використання надалі внаслідок омани слідчого щодо раціональності та ефективності обраних та вжитих способів зі збирання, дослідження, оцінки й використання такої інформації на досудовому слідстві [104, с. 277].

Кожна слідча дія являє собою складну та багатогранну систему, що являється інструментом у руках слідчого. Досконале знання такого інструменту, усіх його складових і їх властивостей дасть можливість слідчому в кожному конкретному випадку максимально якісно застосовувати певні слідчі дії на шляху пошуку інформації, що має значення для розслідування, її перевірки та використання.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТАКТИЦІ

2.1. Побудова типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії

Дійсно, основним засобом збору доказової інформації на стадії досудового розслідування є слідчі (розшукові) дії. Якість та результативність їх проведення значною мірою впливає на судовий розгляд кримінального провадження. Разом із тим якісні й кількісні зміни, що характеризують сучасний стан злочинної діяльності, вимагають від представників правоохоронних органів адаптуватися до таких умов та постійно вдосконалювати методи своєї діяльності. Тому одним із завдань криміналістики є розроблення й удосконалення організаційних, тактичних і методичних основ досудового та судового слідства [197, с. 51].

Здійснення новітніх досліджень особливостей слідчої діяльності дасть можливість забезпечити практичних працівників правоохоронних органів якісними й ефективними в умовах нинішнього часу науково обґрунтованими рекомендаціями з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, розвиток технологічного підходу як у криміналістиці в цілому, так і в межах її окремих розділів, дає можливість по-новому підійти до питання оптимізації слідчої діяльності та підвищення ефективності й результативності проведення слідчих (розшукових) дій.

У криміналістичній науці та практичній слідчій діяльності широко використовується такий універсальний метод пізнання як моделювання. Моделювання розглядається як один із засобів відображення і пізнання дійсності, що сприяє розкриттю закономірностей природи і суспільства. Даний метод застосовується в тих випадках, коли відсутня можливість або немає гострої необхідності прямого дослідження певних фактів чи подій. Аналізуючи особливості процесу розслідування, ми бачимо, що, по-перше, у переважній

більшості випадків пізнавальна діяльність слідчого спрямована на подію, що вже сталася в минулому, а отже її відтворення і дослідження в натурі неможливе; по-друге, діяльність із пошуку доказової інформації, виявлення й викриття злочинця потребує попереднього обмірковування кожного кроку слідчого, ретельної підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій. При цьому слідчий повинен чітко уявляти мету, можливі (як бажані, так і небажані) результати конкретної слідчої (розшукової) дії, порядок та послідовність її підготовки й проведення, тобто особливості (також і алгоритми) своєї діяльності.

Дійсно, існування закономірностей у діяльності слідчих ніколи не викликало сумніву у вчених. Саме тому стало можливим виникнення такої науки, як криміналістика, яка вивчає закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та запобігання злочинам [215, с. 8]. Це та всі інші визначення науки криміналістики, які трапляються в літературі, базуються на сформульованому Р.С. Бєлкіним ще в 1967 р. визначенні її предмета, що й досі залишається панівним [25, с. 90–94].

У рамках розділу криміналістичної методики розслідування злочинів ведуться дискусії стосовно можливості та необхідності розроблення універсальної базової методики [72, с. 56; 165, с. 36–42], загального методу розслідування [355, с. 52–62], технології розслідування [385, с. 363] тощо. На підтримку даного напрямку наукових досліджень учені зазначають, що криміналіст-практик вправі мати перед очима достатньо простий, зрозумілий, а при візуальній формі зображення – наочний алгоритм дій [72, с. 98]. Дане твердження, безумовно, відображає тенденції наукових пошуків не лише в рамках розроблення криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, але й стосовно наукового забезпечення здійснення слідчих

(розшукових) дій як умовно відокремлених актів діяльності слідчого на шляху досягнення кінцевої мети розслідування.

В.О. Образцов, який у своїх роботах активно використовує поняття «технологія розслідування», звернув увагу на можливість побудови тактико-криміналістичної моделі технології слідчої дії і тактичного комплексу дій (тактичної операції) [198, с. 276–279; 263].

Пізніше В.Д. Корма дійшов висновку про можливість виділення кількох видів технологічних моделей, що пов'язані з діяльністю слідчого. Учений виходить із того, що криміналістична технологія, як і діяльність із розслідування злочинів, являє собою складну багаторівневу систему практично спрямованих теоретичних розробок. Тому науковець запропонував виділяти такі три види технологічних моделей:

1) модель технології окремих видів пошуково-пізнавальної діяльності в досудовому кримінальному провадженні;

2) модель технології виконання типових завдань, що реалізуються на окремих етапах пошуково-пізнавальної діяльності до і після відкриття кримінального провадження, тобто завдань, що виконуються шляхом проведення тактичних операцій або тактичних комплексів дій;

3) модель технології виконання типових завдань, характерних для підготовки і проведення окремих видів слідчих дій, оперативно-розшукових та інших дій діяльнісного характеру [206, с. 59].

Разом із тим В.Д. Корма наголошує на тому, що обов'язковою складовою таких моделей повинні бути технологічні моделі реалізації засобів виконання окремих визначених завдань. Тобто вчений має на увазі, що технологічні моделі конкретних рівнів передбачатимуть виконання не одного конкретного завдання, а цілої їх низки, тобто свого роду системи підзавдань. І, відповідно, для виконання кожного з таких підзавдань слідчому необхідно буде застосовувати певні засоби – криміналістичні методи, прийоми, способи дії, техніко-криміналістичні засоби тощо, – які потребують свого алгоритму реалізації.

Фактично дана ідея, сформульована крізь призму технологічного підходу, не нова для криміналістичної науки, адже дані положення вже неодноразово обговорювалися вченими в межах дослідження процесів алгоритмізації й програмування розслідування, проте залишається досить актуальною та потребує подальшого розвитку.

На думку О.А. Чебуренкова, складний процес підготовки й проведення кожної слідчої дії включає окрім тактичних компонентів ще й певні процесуальні правила, алгоритми дій слідчого, техніко-організаційні прийоми, поведінкові акти, які не пов'язані якимось чином із подоланням протидії розслідуванню [350, с. 33]. Учений наполягає на необхідності наукового аналізу кожної слідчої дії з метою визначення її тактичного і технологічного компонентів, визначення їх оптимального співвідношення для вироблення більш коректних практичних рекомендацій із проведення такої слідчої дії [350, с. 34].

Р.Г. Зорін пропонує будувати тактичну програму слідчої дії, технологія побудови якої може реалізовуватися на основі принципу соціальної типізації її учасників [132, с. 50–52]. Фактично у своїй роботі вчений описує алгоритм підготовки слідчого до призначення та проведення слідчої дії в аспекті вивчення особи, що братиме у ній участь.

О.Ю. Головін звертає увагу на те, що систематизація тактичних прийомів і їх комплексів залежно від типової слідчої ситуації, що може скластися у ході розслідування, закладає основи його алгоритмізації та програмування [75, с. 214, 223]. В.О. Образцов також указує на існування безпосередньої залежності між слідчою ситуацією і програмою дій слідчого. Учений пише, що аналіз слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, дає можливість визначити характерні для нього завдання та побудувати програму їх виконання [266, с. 47]. Крім того, вчений стверджує, що питання оцінки слідчої ситуації, що склалася у ході розслідування, та прийняття рішення про необхідність проведення тієї чи іншої слідчої дії належать до структури її етапів

[198, с. 279-280]. На нашу думку, питання прийняття рішення про необхідність проведення певної слідчої (розшукової) дії у ході конкретного розслідування хоча частково й виходить за межі технології її побудови і реалізації та повинне вирішуватися у рамках здійснення «стратегічного планування розслідування» [28, с. 203–209], однак все ж залишається невід’ємною складовою окремої слідчої (розшукової) дії. Моделювання певної слідчої (розшукової) дії, визначення програми та алгоритмів дій слідчого не можливе без оцінки ситуації, що може скластися під час її проведення. Також така оцінка та зміна самої слідчої ситуації безпосередньо впливає на корегування програми й алгоритмів дій слідчого в ході проведення даної слідчої (розшукової) дії.

На думку О.С. Шаталова, застосування програмування та алгоритмізації в розслідуванні спрямоване на здійснення опису мовою криміналістики всіх наукових рекомендацій, що виправдали себе на практиці, не ставлячи зайвий раз їх під сумнів, та, переробивши їх зміст на конкретні правила, конструювати цільові програми здійснення розслідування як у цілому, так і проведення окремих слідчих (розшукових) дій шляхом застосування сукупності криміналістичних алгоритмів для виконання завдань певного типу [359, с. 65–71].

Г.А. Густов зазначає, що програмування діяльності слідчого сприяє усуненню окремих недоліків досудового розслідування, забезпечуючи успішне розкриття в складних ситуаціях, при найбільш гострому дефіциті криміналістично значущої інформації [96, с. 16]. А під програмою слід розуміти систематизований перелік і опис криміналістичних алгоритмів, спрямованих на послідовне виконання конкретних завдань.

На думку В.В. Тіщенка, криміналістичний алгоритм може бути визначений як науково обґрунтоване розпорядження (система правил) про виконання у встановленому порядку конкретних дій, що ведуть від вихідних даних, постановки завдання до його виконання під час здійснення слідчих (розшукових) дій. При цьому слід пам’ятати, що розділ криміналістичної

тактики містить рекомендації з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, які за своїм змістом виходять за межі суто тактичних. Поряд із тактичними прийомами та їх комплексами в криміналістичній тактиці традиційно розглядаються питання, пов'язані з організацією, психологією підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, а певна частина рекомендацій носить технологічний характер. Тому складно погодитися з твердженням В.Є. Богинського, який зауважує, що алгоритм слідчої дії по суті складається із системи (підсистеми) тактичних прийомів [35, с. 260]. На нашу думку, криміналістичні алгоритми повинні містити не лише описання системи тактичних прийомів, а безпосередньо передбачати особливості послідовності їх реалізації в тих чи інших випадках. Разом із тим реалізація того чи іншого алгоритму дій прямо залежить від конкретного завдання, що потребує виконання, та ситуації, якою воно зумовлене.

Із вищезазначеного ми бачимо, що питання реалізації слідчих (розшукових) дій та їх змістовного наповнення є досить цікавим для вчених-криміналістів, які робили спроби під різними кутами підійти до вирішення даного питання. Науковці намагалися поглянути на діяльність слідчого в ході проведення слідчих (розшукових) дій крізь призму процесу алгоритмізації, програмування діяльності з розслідування, а також крізь призму застосування технологічного підходу до вивчення даного об'єкта дослідження.

Якщо розглядати криміналістичну алгоритмізацію та програмування як форми прояву технологічного підходу в криміналістиці, то необхідно визначити роль даних положень при побудові моделі слідчої (розшукової) дії.

При побудові моделі певної слідчої (розшукової) дії ми говоримо про перспективне моделювання. І.М. Лузгін зазначає, що одним зі складових елементів такої моделі є робоча програма або безпосередньо модель поведінки слідчого [235, с. 87]. Дійсно, найважливішим результатом побудови певної моделі слідчої (розшукової) дії є її наповнення певними програмами та алгоритмами дій слідчого, які б дозволяли досягти мети її проведення. При

цьому в умовах значної завантаженості слідчих дуже важливим є забезпечення максимальної економії часу та ресурсів, а також підвищення ефективності діяльності слідчого за рахунок науково обґрунтованих рекомендацій, що розробляються криміналістикою. Проте саму модель слідчої (розшукової) дії необхідно розглядати як певну криміналістичну технологію, тобто впорядковану систему поетапного виконання завдань, які ставляться перед конкретною слідчою (розшуковою) дією, що досягається шляхом оптимальної реалізації послідовних і взаємозумовлених дій та операцій за умов застосування відповідних людських і технічних ресурсів. Тому, на нашу думку, необхідно говорити про технологічну модель слідчої (розшукової) дії, яка залежно від конкретної ситуації та типових завдань буде наповнюватися певними програмами й алгоритмами їх виконання. Відповідно внесення змін до програм виконання певного завдання та вибір конкретного алгоритму дій слідчого залежить від тактичних рішень самого слідчого, що приймаються ним на основі оцінки слідчої ситуації, що склалася у ході проведення слідчої (розшукової) дії. Наповнення ж програми практичної реалізації конкретної слідчої (розшукової) дії певними алгоритмами дій слідчого може здійснюватися із застосуванням методу прогнозування і криміналістичної рефлексії. Г.О. Зорін вважає, що технологія застосування останнього методу полягає в тому, що слідчий ставить себе на місце учасника слідчої дії і з урахуванням ставлення даної особи до розслідуваної події і свого процесуального статусу аналізує минуле та прогнозує свої реакції на певні дії слідчого, загальну перспективу проведення слідчої дії [127, с. 45]. Необхідно також розуміти, що в силу своєї ситуаційної зумовленості програми й алгоритми дій слідчого матимуть рекомендаційний характер та будуть достатньо гнучкими та варіаційними [61, с. 39–40].

Разом із тим слід пам'ятати, що застосування типових алгоритмів виконання конкретних завдань під час проведення слідчої (розшукової) дії завжди характеризується існуванням певних ризиків. Проте будь-яке тактичне рішення, прийняте слідчим у ході розслідування, пов'язане з можливістю

настання негативних наслідків, втрати важливої для розслідування інформації тощо. Тому реалізація під час проведення слідчої (розшукової) дії певних дій та операцій, що відображають як тактичний, так і технологічний аспекти діяльності слідчого, завжди пов'язана з ризиками та бажанням мінімізувати вірогідність їх настання.

В.О. Образцов визначає, що для процесу побудови моделі певного об'єкта дослідження у криміналістиці характерним є здійснення певного комплексу дій. По-перше, шляхом всебічного аналізу та дослідження фактичних даних, особистого та суспільного досвіду необхідно скласти загальне враження про характер, природу та групову належність об'єкта. По-друге, необхідно визначити структуру досліджуваного об'єкта та наповнити її певними характерними елементами. І, по-третє, певним чином зафіксувати побудовану модель [266, с. 89]. На нашу думку, необхідно уточнити, що побудова моделі певного досліджуваного об'єкта неможлива без вирішення питання, пов'язаного із з'ясування сутності, призначення такого об'єкта та умов його функціонування, тобто визначення вихідних начал (принципів) існування такого об'єкта.

Поняття «принцип» у тлумачному словнику розглядається як вихідне положення, керівне начало, особливість, що покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [319, с. 693]. У межах науки криміналістики різні вчені такі, як О.Я. Гінзбург, І.А. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, Л.Я. Драпкін, О.О. Ексархопуло, В.А. Журавель, О.М. Колесніченко, В.С. Комарков, В.О. Коновалова, І.М. Лузгін, М.О. Селіванов, В.В. Тіщенко, В.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, Н.П. Яблоков та інші, звертали свою увагу на можливість виділення загальних та спеціальних принципів криміналістики. Попри деякі спроби сучасних вчених-криміналістів [274; 275] у науковій літературі відсутній єдиний підхід до виділення та систематизації принципів криміналістичної діяльності, проте це свідчить не про незначущість таких положень науки, а навпаки, підкреслює

масштабність знань, які ними охоплюються. Відповідно виділення загальних і спеціальних принципів у криміналістиці може здійснюватися відповідно до певних рівнів діяльності й об'єктів дослідження.

Тому побудова типової технологічної моделі слідчої дії вимагає визначення загальних принципів моделювання та спеціальних принципів побудови технологічної моделі слідчої (розшукової) дії.

Аналіз наукової літератури дає можливість говорити про визначення таких загальних принципів криміналістичного моделювання:

- принцип відображення у моделі закономірностей зв'язку предметів і явищ;
- принцип подібності моделі та оригінала (за їх ознаками та властивостями);
- принцип системності (внутрішньої структурної будови моделі як відображення оригінального об'єкта);
- принцип спрощення (створення більш простого об'єкта-моделі, порівняно з об'єктом-оригіналом, шляхом виділення найбільш загальних ознак);
- принцип інформаційної наповненості моделі;
- принцип наочності;
- принцип етапності застосування методу моделювання (постановка проблеми; побудова моделі; використання моделі та отримання певної інформації стосовно об'єкта-оригінала; оцінка результатів моделювання);
- принцип інформативності використання моделей (перевірка наявної інформації та отримання нової; її обробка та аналіз) [234; 257; 226, с. 256–253; 94, с. 9–43].

Що ж стосується спеціальних принципів побудови технологічної моделі слідчої (розшукової) дії, то, на нашу думку, слід говорити про такі принципи:

- принцип системності, що передбачає наявність цілісної системи узгоджених та взаємопов'язаних дій різного характеру, об'єднаних спільною метою;
- принцип універсальності використання типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії при побудові технологічних моделей конкретних слідчих дій;
- принцип врахування специфіки завдань та змісту конкретної слідчої (розшукової) дії, що впливає із процесуальних, тактичних, технологічних та психологічних засад її підготовки та проведення;
- принцип ситуаційності, що зумовлює особливості алгоритму слідчої (розшукової) дії;
- принцип урахування ролі кожного учасника слідчої дії;
- принцип врахування технологічних та евристичних засад слідчої діяльності.

Як бачимо, визначені загальні принципи моделювання та спеціальні принципи побудови технологічної моделі слідчої (розшукової) дії де в чому пересікаються та доповнюють одне одного. Це пов'язано із сутністю об'єкта самого моделювання, тобто слідчої (розшукової) дії як особливої форми суспільної діяльності.

Результати анкетування показали, що більшість вчених вважають, що визначальними для побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії є такі принципи, як: системності (67,4 %), ситуаційності (63%) та врахування специфіки завдань та змісту конкретної слідчої дії (50%).

Слід розуміти, що технологічна модель конкретної слідчої дії представляє собою узагальнене теоретичне знання, яке є результатом наукового дослідження окремої слідчої дії в сукупності варіантів її проведення, та в якому зосереджені її загальні особливості [157, с. 27]. Фактично побудова технологічної моделі слідчої дії є результатом реалізації розумового моделювання, для якого характерною формою відображення є певна система знаків. Досить близько таке

моделювання знаходиться від логіко-математичного моделювання, однією з форм реалізації якого є розроблення комп'ютерних програм, що допомагають відобразити певні закономірності процесу розслідування, спроектувати ті чи інші події, тощо за допомогою ЕОМ.

Технологічна модель слідчої (розшукової) дії повинна відображати всі елементи діяльності з виконання найбільш типових завдань, що виникають у ході розслідування, та передбачати вірогідність виникнення завдань атипових. Опираючись на дослідження А.В. Дулова, Р.С. Белкін вказує, що реалізації певної діяльності передують значний комплекс операцій, пов'язаних з аналізом наявної інформації, визначенням завдань діяльності, засобів і способів їх виконання, із яких обираються конкретні, та плануванням особливостей застосування конкретних засобів і способів діяльності [197, с. 515].

Визначення структури типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії вимагає з'ясування питання, пов'язаного із визначенням етапів проведення слідчих (розшукових) дій, що традиційно виділяються у межах положень розділу криміналістичної тактики. Так у криміналістичній літературі існують різні підходи до визначення етапів проведення слідчих (розшукових) дій.

Є.П. Іщенко у структурі слідчої дії пропонує виділяти 4 стадії (етапи): 1) стадію тактичного забезпечення; 2) стадію орієнтуючого дослідження; 3) стадію детального дослідження і 4) заключну стадію [143, с. 178; 140, с. 149].

О.А. Крестовников у підручнику з криміналістики за загальною редакцією В.Я. Колдіна пропонує виділяти в інформаційно-пізнавальній структурі слідчої дії такі чотири стадії: 1) тактичне забезпечення (підготовча стадія); 2) орієнтуюче дослідження; 3) детальне дослідження; 4) заключна стадія [207, с. 460].

М.І. Єнікєєв, В.О. Образцов та В.Є. Емінов у спільній праці розглядають слідчу дію як специфічний вид діяльності, що складається з підготовки та реалізації певних дій, при чому реалізація цих дій поділяється вченими на три етапи: початковий (ознайомчо-орієнтуюча стадія), проміжний або основний

(безпосередня контактна чи безконтактна взаємодія з об'єктами) та заключний (аналіз та оцінка досягнутих результатів, упаковка вилучених об'єктів, завершення процесуального оформлення) [115, с. 5–10].

Ще в одній своїй роботі В.О. Образцов у структурі тактико-технологічної моделі слідчої дії виділяє три її етапи: 1) початковий (підготовчий, передпредметний); 2) основний (предметний, робочий); 3) заключний (постпредметний) [264, с. 207].

М.В. Стояновський, який говорить про тактику підготовчого, робочого та заключного етапів, у структурі слідчої дії виділяє етап підготовки, безпосередньо робочий етап та етап фіксації отриманих результатів [329, с. 93]. Із зазначеного підходу до виділення етапів проведення слідчої дії не зовсім зрозумілим є сутність та можливість реалізації тактики на заключному етапі, який вчений визначає як етап фіксації.

Більшість науковців, які підтримують ідею виділення трьох етапів у структурі проведення слідчої (розшукової) дії, початковий етап поділяє на два підетапи: підготовка до прибуття на місце проведення слідчої (розшукової) дії та підготовка після прибуття на місце проведення слідчої (розшукової) дії [215, с. 278–279; 211, с. 274–275].

Р.С. Белкін та Д.Н. Балашов стверджують, що тактика слідчої дії спрямована на забезпечення максимальної ефективної її проведення, у зв'язку з чим у структурі тактики слідчої дії вчений виділяє 4 етапи її проведення: 1) підготовка до проведення слідчої дії (підготовчий етап); 2) проведення слідчої дії (робочий, основний етап); 3) фіксація ходу та результатів слідчої дії (заключний етап); 4) оцінка отриманих результатів проведеної слідчої дії [196, с. 456–459; 209, с. 33–37].

Як бачимо, розмежування етапів здійснення слідчої (розшукової) дії в межах тактико-криміналістичних положень пов'язане, у першу чергу, із характером та особливостями реалізації дій слідчого. Тобто визначення етапу підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії, її робочого етапу, етапу

фіксації та етапу оцінки результатів проведення слідчої (розшукової) дії залежить від комплексу дій, спрямованого на виконання окремих тактичних завдань. Разом із тим до уваги не береться питання часової чи просторової залежності таких дій одна від одної.

Що ж стосується можливості виділення етапів проведення слідчої (розшукової) дії у структурі типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії, то в даному випадку до вирішення зазначеного питання слід підійти дещо з іншого боку. Як уже зазначалося раніше, на основі наукових розробок вчених-криміналістів, а також з урахуванням особливостей та сутності технологічного підходу в криміналістиці, ми можемо говорити про визначення ряду технологічних принципів діяльності з розслідування злочинів. Тому, по-перше, урахування таких принципів, як принцип поділу процесу на послідовні взаємопов'язані етапи, принцип єдиного управління та координації діяльністю, принцип цілеспрямованості діяльності, принцип впорядкованості дій, дає можливість говорити про необхідність внутрішнього структурування типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії на певні етапи (стадії). По-друге, побудова такої моделі потребує розглядати діяльність з проведення слідчої (розшукової) дії як певний виробничий процес, для якого характерним є визначення кінцевої мети і комплексу дій, засобів та умов її досягнення. Фактично, виділення етапів у структурі типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії не пов'язане із тактичним наповненням дій слідчого, що вчиняються ним з метою виконання завдань, які стоять перед слідчою (розшуковою) дією. Навпаки, така модель повинна враховувати й відображати весь комплекс дій слідчого, не залежно від їх змістовного наповнення, тобто чи то дії тактичного, чи організаційного, процесуального або іншого характеру. Хоча не можна заперечувати, що суто тактичне виділення певних етапів у структурі слідчої (розшукової) дії заклало фундамент для переосмислення даного факту через призму технологічного підходу. Крім того, 67,4% опитаних науковців погодилися з тим, що теоретичне та практичне виділення етапів

проведення слідчих (розшукових) дій дає можливість розробити та побудувати типову технологічну модель слідчої (розшукової) дії.

Визначення закономірностей слідчої діяльності, а також реальне існування потреби створення ефективної наочної моделі слідчої (розшукової) дії дає можливість говорити про необхідність побудови типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії, визначаючи у її структурі три технологічні стадії: підготовчу, робочу та завершальну (оціночну). Кожна з них передбачає постановку проміжних тактичних завдань, а також певну сукупність програм та алгоритмів їх виконання. При цьому підготовча стадія повинна включати таку систему послідовних дій слідчого:

1. Визначення кола питань, що підлягають встановленню у процесі розслідування.
2. Постановка тактичних завдань, що мають бути виконані в результаті проведення слідчої (розшукової) дії.
3. Визначення кола учасників слідчої (розшукової) дії та забезпечення їх присутності на робочій стадії її проведення.
4. Визначення часу, місця та інших умов її проведення (за необхідності – створення належних умов).
5. Пошук та вивчення інформації, що має значення для проведення слідчої (розшукової) дії, або може вплинути на порядок та ефективність її здійснення.
6. Прогнозування слідчої ситуації проведення слідчої (розшукової) дії.
7. Розроблення плану (а в конкретному випадку – програми) робочої стадії.
8. Належне процесуальне оформлення ініціативи слідчого або інших учасників розслідування про проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.
9. Забезпечення наявності необхідного комплексу техніко-криміналістичних засобів.

Робоча стадія типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії передбачає виконання завдань, спрямованих на досягнення мети її проведення. За змістом та спрямованістю діяльності слідчого дана стадія є найважливішою, адже у її ході реалізується процес пошуку та збирання доказової та орієнтуючої інформації. Діяльність слідчого на робочій стадії може бути подана у вигляді такого комплексу дій слідчого:

1. Оцінка слідчої ситуації, що склалася на момент проведення слідчої (розшукової) дії.
2. Співвідношення прогнозованої слідчої ситуації і тієї, що реально склалася на момент проведення слідчої (розшукової) дії.
3. Корегування програми застосування тактичних прийомів і їх комплексів, а також алгоритмів їх реалізації й інших засобів пошуку та отримання доказової й орієнтуючої інформації.
4. Визначення порядку виконання тактичних завдань, передбачених на підготовчій стадії.
5. Застосування тактичних прийомів та оцінка їх результатів у ході проведення слідчої (розшукової) дії.
6. Застосування тактико-криміналістичних засобів пошуку, фіксації, вилучення джерел доказової чи орієнтуючої інформації.

Діяльність слідчого на робочій стадії пов'язана з активізацією всіх його розумових здібностей та застосування практичних навичок, надбаних у ході практичної діяльності. При цьому важливим є їх підкріплення науковими рекомендаціями, що розробляються вченими-криміналістами. Основний масив криміналістичних рекомендацій, спрямований на забезпечення саме цієї стадії слідчої (розшукової) дії, у науковій літературі постає у вигляді тактичних прийомів та їх комплексів. На нашу думку, необхідним є не лише перерахування та опис тактичних прийомів по відношенню до кожної слідчої (розшукової) дії, але і їх систематизація й обґрунтування варіантів та особливостей застосування в певних типових слідчих ситуаціях. Крім того, в рамках тактичного та

методичного забезпечення процесу розслідування окремих видів злочинів, важливою є розробка певних алгоритмів дій слідчого відповідно до типових слідчих ситуацій в межах конкретних методик розслідування. Так, 53% слідчих НП України, що брали участь у зборі емпіричного матеріалу для даного дисертаційного дослідження, вказали на першочергову необхідність алгоритмізації слідчих дій, що проводяться під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності.

Завершальна стадія типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії передбачає дії слідчого, спрямовані на виконання таких завдань:

1. Забезпечення належної фіксації результатів слідчої (розшукової) дії.
2. Належне процесуальне оформлення слідчої (розшукової) дії.
3. Аналіз та оцінка результатів проведення слідчої (розшукової) дії.
4. Здійснення заходів, спрямованих на повне виконання поставлених завдань, уточнення, усунення протиріч, виявлених слідчим під час аналізу отриманих результатів.

На базі типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії вважаємо за можливе розробити також технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій. Побудова таких моделей дасть можливість ученим-криміналістам забезпечити практиків наочними та більш детальними технологіями слідчої діяльності по відношенню до конкретних слідчих (розшукових) дій. Наукове розроблення таких моделей має здійснюватися з дотриманням певних принципів їх побудови, серед яких уважаємо за необхідне визначити такі:

- технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій повинні базуватися на типовій (універсальній) технологічній моделі слідчої (розшукової) дії;
- повинні враховуватися завдання та зміст конкретних слідчих (розшукових) дій;

- повинна враховуватися специфіка конкретної слідчої (розшукової) дії, яка впливає із процесуальних, тактичних, технологічних і психологічних засад її підготовки та проведення;
- технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій повинні будуватися з урахуванням ситуаційного підходу, який впливає на гнучкість програми і зміст алгоритмів діяльності слідчого;
- у технологічних моделях конкретних слідчих (розшукових) дій повинен враховуватися той факт, що у деяких випадках обов'язковими учасниками слідчих (розшукових) дій є не лише слідчий та інші члени слідчо-оперативної групи, але й інші особи [83, с. 201–202].

На нашу думку, побудова типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії та типових технологічних моделей конкретних слідчих (розшукових) дій спрямована на забезпечення потреб практики шляхом теоретичного створення науково обґрунтованих наочних моделей, які б містили програму та алгоритми дій слідчого. Разом із тим побудова технологічних моделей конкретних слідчих (розшукових) дій повинна здійснюватися із дотриманням певних наукових принципів, що забезпечить урахування їхніх основних особливостей, які впливають на підготовку та проведення цих слідчих (розшукових) дій.

2.2. Технологічний аспект проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Процес розслідування будь-якого злочину представляє собою системну інформаційно-пошукову діяльність уповноважених на те суб'єктів, що спрямована на встановлення факту вчинення або підготовки до вчинення злочину, усіх його обставин та винних осіб. На шляху досягнення мети кримінального провадження слідчому доводиться використовувати весь передбачений законодавством арсенал форм і засобів пошуку і збирання орієнтуючої та доказової інформації, що являє собою комплекс слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 р., закріпив у своїх нормах виключний перелік слідчих (розшукових) дій як єдиного засобу отримання (збирання) та перевірки доказової інформації. Даний кодекс ввів у вжиток нове для українського законодавства поняття «негласні слідчі (розшукові) дії», за рахунок чого арсенал процесуальних засобів слідчого, які він може застосовувати пошуку доказової інформації в розслідуванні, значно збільшився. Разом із тим така новела кримінального процесуального законодавства викликала чимало дискусійних питань щодо сутності та особливостей реалізації негласні слідчі (розшукові) дії.

Що ж стосується системи слідчих (розшукових) дій, які закріплено у Главі 20 КПК України, то вона передбачає такі слідчі (розшукові) дії:

- допит (в тому числі допит двох чи більше раніше допитаних осіб);
- пред’явлення для впізнання (живих осіб, трупів, речей);
- обшук;
- огляд (також і трупа, освідчування особи);
- слідчий експеримент;
- призначення експертизи;
- отримання зразків для експертизи.

Названі слідчі (розшукові) дії завжди були об’єктом пильної уваги з боку вчених-криміналістів. Дослідження особливостей підготовки та проведення різноманітних слідчих (розшуковим) дій традиційно здійснюється в межах розділу криміналістичної тактики. Тактико-криміналістичні положення завжди були та залишаються спрямованими на забезпечення потреб практики шляхом розроблення окремих тактичних прийомів та їх комплексів, що націлені на забезпечення ефективного й високоякісного проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розслідування в цілому.

Як уже говорилося раніше, положення криміналістичної тактики, як і науки криміналістики загалом, характеризується існуванням тенденції постійної зміни та доповнення за рахунок наукових знань та відкриттів різних наук. Свого

часу значний вплив на тактико-криміналістичні положення справили окремі знання зі сфери психології, загальної теорії рефлексних ігор, наукової організації праці тощо. На сучасному етапі розвитку криміналістична тактика зазнає значного впливу теорії управління та кібернетичному підходу до організації та здійснення процесу розслідування [86]. Саме останні тенденції розвитку криміналістичного знання забезпечили можливість зміцнення позицій технологічного підходу у розділі криміналістичної тактики.

Крім того необхідність визначення криміналістичної технології як складової системи положень, які характеризують окремі слідчі (розшукові) дії, обумовлено результатами проведеного анкетування. Зокрема 91,3% опитаних вчених визначили, що проведення не всіх слідчих (розшукових) дій вимагає від слідчого застосування розрізнених тактичних прийомів їх здійснення в силу того, що при проведенні деяких слідчих (розшукових) дій застосовуються положення не суто тактичного (спрямованого на подолання протидії, визначення лінії поведінки чи встановлення психологічного контакту), а технологічного (спрямованого на реалізацію послідовних алгоритмів), психологічного, організаційного характеру.

Тому в межах даного дисертаційного дослідження важливим є з'ясування сутності та місця технологічного аспекту в структурі визначених вище слідчих (розшукових) дій.

У першу чергу необхідно підкреслити, що різні слідчі (розшукові) дії мають різний обсяг технологічних положень. Установлення особливостей співвідношення аспектів суто тактичного і технологічного характеру дасть можливість по-новому підійти до розуміння специфіки тактико-криміналістичних рекомендацій на особливостей їх наукового розроблення і практичного застосування.

Слід зазначити, що побудова технологічної моделі слідчої (розшукової) дії може здійснюватися стосовно кожної з передбачених кримінальним процесуальним законом слідчих (розшукових) дій, проте в силу врахування

принципу специфікації конкретної слідчої (розшукової) дії, яка впливає із процесуальних, тактичних, технологічних та психологічних засад її підготовки та проведення, така модель матиме свої особливості внутрішнього наповнення кожного з етапів.

Однак технологічний аспект у структурі положень слідчої (розшукової) дії не обмежується можливістю побудови технологічної моделі такої слідчої (розшукової) дії, а в кожному конкретному випадку проявляється по-своєму через певні програми та алгоритми, що наповнюють її.

На нашу думку, почати слід із тих слідчих (розшукових) дій, які містять найбільшу кількість положень технологічного характеру, тобто з призначення експертизи й отримання зразків для експертизи.

Досягнення мети будь-якого кримінального провадження – швидке, повне та неупереджене розслідування, а також притягнення винуватого до відповідальності – вимагає від слідчого застосування широкого комплексу слідчих (розшукових) дій, вичерпний перелік яких передбачений у Кримінальному процесуальному кодексі України. Досить часто встановлення суттєвих для розслідування фактів вимагає від слідчого застосування знань, які виходять за межі його компетенції. Однією з форм таких спеціальних знань є експертна діяльність.

Тож необхідно зупинитися на визначенні тактичного і технологічного аспектів такої слідчої (розшукової) дії, як призначення експертизи. Традиційно питання розроблення положень щодо призначення даної слідчої (розшукової) дії охоплюються розділом криміналістичної тактики [212, с. 176]. Проте слід указати, що самі методики проведення тих чи інших експертних досліджень виходять за межі даного розділу криміналістики. У рамках положень криміналістичної тактики основна увага присвячена саме питанню визначення часу, місця, установи проведення експертизи, а також питанням, що виносяться на розсуд експерта. Однак дедалі частіше в літературі з'являються міркування щодо доцільності визначення саме технології призначення експертизи [64; 53;

4]. Слід погодитися з ученими, які наголошують на тому, що в діяльності з призначення експертиз відсутні положення тактичного характеру. Дійсно, визначення питань, що ставляться перед експертом, – це хоч і діяльність, якій притаманний евристичний характер, проте вона має свої чіткі межі. Наприклад, законодавець визначає загальний орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені перед експертом при призначенні тієї чи іншої експертизи [256]. Слід погодитися з В.К. Весельським, який зазначає, що визначення завдань експертизи, вибір моменту її призначення і експертної установи її проведення – це те, що досить умовно можна назвати тактикою призначення експертиз [53, с. 157]. Крім того, багато вчених та практиків зазначають, що досить часто слідчі некоректно формулюють запитання або ж виносять на розгляд експерта такі, що виходять за межі його компетенції чи не забезпечені необхідною методикою дослідження. Тому використання певного визначеного переліку питань, що можуть виноситися на розгляд експерта, – це не суто творча інтелектуальна діяльність слідчого, а прояв відносної жорсткості криміналістичних технологій.

Необхідно також вказати, що в криміналістичній літературі питання проведення експертних досліджень пов'язане з використанням понять «експертна методика» і «експерта технологія». Безсумнівним є те, що сам процес проведення експертизи не містить тактичних положень, а представляє собою складний процес поетапного здійснення взаємопов'язаних та зумовлених дій, спрямованих на виконання конкретних завдань експертного дослідження. Тобто по своїй суті проведення експертизи є одною з форм прояву технологічного підходу в криміналістиці – експертною технологією [249; 387].

Зазначимо, що надійність результатів судової експертизи, які можуть бути визнані доказами в кримінальному провадженні, багато в чому залежить від ретельності підготовки з її призначення. Підготовка проведення експертизи складається з кількох етапів, визначальними з яких є збирання необхідних матеріалів, визначення предмета і завдань даної експертизи, формування питань

експерту, вибір експертної установи або конкретного експерта, процесуальне оформлення експертизи постановою (ухвалою) [211, с. 347]. Збирання зразків, які необхідні для проведення експертизи, може здійснюватися в ході таких слідчих (розшукових) дій, як огляд, обшук, огляд та виїмка кореспонденції або ж шляхом відібрання їх у конкретної особи. В останньому випадку постає необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи, передбаченої ст. 245 КПК України.

Питання рекомендацій з організації, планування та проведення слідчих (розшукових) дій, а також тактичних прийомів та їх комплексів, що застосовуються в ході здійснення цих слідчих (розшукових) дій, розробляється в рамках такого розділу науки криміналістики, як криміналістична тактика. Слід зазначити, що на сьогодні в криміналістичній літературі існують різні позиції щодо визначення місця та значення такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи. Так більшість учених розглядає дану слідчу (розшукову) дію як складову етапу підготовки до призначення та проведення експертизи, що спрямована на забезпечення належних умов проведення експертизи [299, с. 180–181; 370, с. 201–202; 7, с. 355; 141, с. 470; 143, с. 277–278; 216, с. 418–419; 215, с. 403–404]. Більше того, О.В. Гріненко пропонує розглядати отримання зразків для експертизи не як самостійну слідчу (розшукову) дію, а як складову частину проведення експертизи, якій вона безпосередньо передує [301, с. 338]. О.В. Волохова, М.М. Єгоров, М.В. Жижина пропонують виключити отримання зразків для експертизи з переліку слідчих (розшукових) дій, мотивуючи це тим, що в ході його проведення слідчий не отримує ніяких нових доказів [189, с. 233]. Проте деякі автори все ж таки пропонують традиційно виділяти тактичні рекомендації по організації та проведенню отримання зразків для експертизи [205, с. 386–391; 195, с. 239–245; 203, с. 324–327]. Л.Я. Драпкін наголошує на процедурному характері даної слідчої (розшукової) дії, акцентуючи увагу на особливостях послідовного порядку виконання певних дій при проведенні отримання зразків для експертизи [106].

Інші науковці поряд із тактикою визначають ще й технологію проведення отримання зразків для експертизи. Так Р.С. Белкін для позначення параграфу, присвяченого дослідженню даної слідчої (розшукової) дії, яка в кримінально-процесуальному законодавстві СРСР мала назву «одержання зразків для експертного дослідження», використовує поняття «технологія» замість «тактика» [196, с. 669–674]. М.І. Єнікєєв, В.О. Образцов та В.Є. Емінов у своєму навчальному посібнику, що має назву «Слідчі дії: психологія, тактика, технологія», серед переліку слідчих дій, до яких застосовуються вказані положення, визначають і таку, як отримання зразків для порівняльного дослідження [115, с. 137–139]. Проте жоден з авторів не дає пояснення щодо розмежування тактичного і технологічного аспектів у підготовці та проведенні даної слідчої (розшукової) дії.

На нашу думку, визначаючи сутність такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи, та її місце в діяльності слідчого з підготовки та призначення експертизи необхідно все ж таки говорити про її самостійність як слідчої (розшукової) дії. Також слід погодитися з С.Г. Качуріним, який стверджує, що при відібранні експертних зразків (наприклад почерку, підпису) для проведення експертного дослідження, необхідно не лише дотримуватися технології їх отримання, але й застосовувати певні тактичні прийоми при виникненні протидії з боку особи, у якої відбираються зразки [149, с. 10].

Проте визначальним при розробленні криміналістичних рекомендацій з організації та проведення даної слідчої (розшукової дії) є визначення її технологічного характеру. Цим зумовлена необхідність розроблення певної технологічної моделі такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи.

Розроблення моделі технології отримання зразків для експертизи має враховувати весь комплекс дій слідчого й інших учасників даної слідчої (розшукової) дії, серед яких необхідно відзначити важливу роль спеціаліста. У першу чергу потрібно визначити три основні етапи – підготовчий, робочий та

завершальний (оціночний) [203, с. 325–326], – які являють собою три технологічні стадії цієї слідчої (розшукової) дії. Кожна з визначених стадій передбачає постановку проміжних тактичних завдань, а також певну сукупність алгоритмів їх виконання. Якісне, оперативне та послідовне виконання тактичних завдань кожної стадії дасть можливість слідчому досягти мети проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Діяльність слідчого на підготовчому етапі має алгоритмічний характер у силу виконання типових дій, пов'язаних із прийняттям рішення про проведення даної слідчої (розшукової) дії, визначенням часу, місця її проведення та кола учасників, вирішенням питання про перелік зразків, які необхідно буде відібрати, та комплексу техніко-криміналістичних засобів, що можуть знадобитися для отримання цих зразків тощо [84, с. 208].

Робочий етап отримання зразків для експертизи матиме свою специфіку від виду зразків, які необхідно буде відібрати. Ще А. В. Дулов визначав, що зразки – це предмети, речовини та їх фіксовані відображення, що характеризують властивості, особливості певних об'єктів та призначені для порівняльного дослідження [205, с. 386]. Зразки можуть бути частиною певного об'єкта або носіями відображення ознак іншого об'єкта. Це можуть бути зразки біологічного походження (кров, слина, сперма тощо), відбитки пальців, аудіозаписи (фонограми) голосу, зліпки зубів, зразки почерку, певні предмети, документи. Тому залежно від виду зразків ми будемо говорити про різний обсяг положень тактичного та технологічного характеру, що будуть застосовуватися для їх відібрання. Так отримання зразків біологічного походження, відбитків пальців тощо буде здійснюватися без необхідності подолання прямого чи опосередкованого протистояння, а відповідно діяльність з відбору таких зразків представлятиме собою певну технологію дій. Водночас дещо інакша ситуація виникає у випадку необхідності отримання експериментальних зразків почерку. Різні науково розроблені криміналістичні методики дослідження письма передбачають загальні алгоритми й правила отримання експериментальних

зразків почерку. Проте ефективна та якісна реалізація вказаних алгоритмів отримання таких зразків для експертизи неможлива без застосування слідчим ряду тактичних прийомів, які б відповідали слідчій ситуації, що склалася на момент проведення даної слідчої (розшукової) дії. Такі тактичні прийоми будуть спрямовані на подолання протидії з боку особи, у якої відбираються зразки почерку, та забезпечення належної якості, достатності та безсумнівності походження порівняльних зразків.

Отримання зразків для експертизи не має власного доказового значення, проте воно забезпечує можливість отримання доказової інформації внаслідок проведення певних експертних досліджень. Тому від якості та результативності проведення даної слідчої (розшукової) дії в деяких випадках залежить і результативність проведення експертизи. Необхідно визначити, що питома вага положень технологічного характеру при підготовці та проведенні даної слідчої (розшукової) дії значно більша, аніж положень тактичного характеру. Про це свідчить як аналіз наукової криміналістичної літератури, так і результати анкетування. Так, 78,3% опитаних вчених-криміналістів та 69,9% слідчих НП України вказали на визначальний характер технологічних положень у структурі такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи.

Окремої уваги заслуговує питання визначення питомої ваги технологічного аспекту в системі положень таких слідчих (розшукових) дій, як огляд та обшук, а також пред'явлення для впізнання. Дві перші названі слідчі (розшукові) дії мають низку спільних ознак як тактичного, так і технологічного характеру, а відповідно й особливості співвідношення обсягу тактичних і технологічних положень у їх структурі мають подібні риси. Що ж стосується такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання, то хоча вона і відрізняється від перших двох за своєю суттю та особливостями проведення, однак приблизно така ж кількість опитаних осіб (69,6% науковців та 49,4% слідчих НП України), як і у випадку з оглядом та обшуком, указала на

можливість та необхідність розроблення криміналістичних рекомендацій, які б містили алгоритми її проведення.

Огляд – це така слідча (розшукова) дія, яка полягає в безпосередньому пошуку, виявленні, фіксації та аналізі слідчим ознак, властивостей, стану і взаємного розташування об'єктів, що мають значення для кримінального провадження [219, с. 118]. Як науковці, так і законодавець розглядають дану слідчу (розшукову) дію як невідкладну, тобто таку, проведення якої відповідно до ст. 214 КПК України дозволяється до внесення відомостей про подію злочину в ЄРДР та фактичного відкриття кримінального провадження. Така норма кримінального процесуального законодавства містить під собою багатовіковий досвід слідчої діяльності різних поколінь слідчих. Більше того, вчені та практики завжди сходилися на тому, що дана слідча (розшукова) дія є найбільш інформативною для розслідування, адже перед нею завжди ставляться важливі тактичні завдання, зокрема: вивчення й фіксації обстановки місця події з метою виявлення характеру та механізму злочину; виявлення й вилучення слідів злочину, які в подальшому можуть бути джерелом доказової інформації; виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину; фіксація особливостей, що притаманні потерпілій особі та іншим об'єктам посягання; установлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину (тобто часу, способу його вчинення, дій злочинця на місці події, наслідків злочинних дій); виявлення ознак, що вказує на мотиви та мету вчинення злочину; установлення обставин, що сприяли вчиненню злочину тощо [273, с. 13].

Усе зазначене вище вказує на необхідність якісного проведення даної слідчої (розшукової) дії як слідчим, так і всіма іншими учасниками даної слідчої (розшукової) дії в силу своїх обов'язків. Відповідно, багато в чому якість проведення огляду залежить від підготовки до його проведення. Однак, як показує практика слідчої діяльності, у слідчого не завжди є достатньо часу для ретельної та обдуманної підготовки до проведення огляду. Досить часто він

володіє занадто малим обсягом інформації щодо місця та обставин проведення огляду, поки безпосередньо не прибуде на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Саме тому дуже важливим є забезпечення слідчого системою якісних та універсальних криміналістичних рекомендацій.

Тактика підготовки та проведення огляду багато в чому залежить від учасників даної слідчої (розшукової) дії, часу та місця її проведення. Разом із тим така слідча (розшукова) дія, як огляд, характеризується наявністю широкого кола положень, що мають технологічний характер. Положення тактичного та технологічного характеру спрямовані та швидке й ефективне виконання завдань огляду. Більше того, слід погодитися з В.К. Весельським, який вказує, що умови проведення огляду, які традиційно склалися в практиці слідчої діяльності та отримали своє наукове обґрунтування, заклали основу визначення технологічних засад даної слідчої (розшукової) дії. До таких умов вчений відносить: 1) своєчасність проведення огляду; 2) повноту та об'єктивність огляду; 3) активність та цілеспрямованість дій слідчого під час огляду; 4) методичність та послідовність огляду [53, с. 153–154].

Можна узагальнити, що технологічний аспект такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, має свою реалізацію саме в системі поетапного послідовного і планомірного обстеження різноманітних об'єктів – безпосередньо самого місця події, окремих його частин (вузлів), предметів, документів, слідів тощо, які виявлені на місці події та мають інтерес для слідства.

Крім того, саме в рамках проведення огляду отримують свою реалізацію технології використання техніко-криміналістичних засобів. Фактично їх застосування прямо залежить від об'єктів дослідження, які виявлені під час проведення огляду і мають інтерес та значення для розслідування. При цьому технологія застосування техніко-криміналістичних засобів буде поєднуватися з тактико-криміналістичними положеннями огляду, вивчення й оцінки таких об'єктів на місці їх виявлення. При чому діяльність з огляду, вивчення й оцінки

об'єктів буде алгоритмічно пов'язана із застосуванням техніко-криміналістичних засобів.

Структура й особливості визначення тактичного і технологічного аспектів такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, дає можливість говорити про необхідність побудови її технологічної моделі, яка б урахувала алгоритми дій слідчого та деяких інших учасників огляду, і, водночас, передбачала існування певного евристичного аспекту роботи слідчого під час проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Як уже зазначалося, за своєю суттю такі слідчі (розшукові) дії, як огляд та обшук, є досить схожими в силу того, що одним з основних завдань обох слідчих (розшукових) дій є виявлення слідів та речових доказів [272, с. 17]. Відповідно слідчі застосовують подібні тактичні прийоми для відшукування конкретних об'єктів і слідів злочину шляхом реалізації подібних алгоритмів дії, а також застосовують типові техніко-криміналістичні засоби та технології їх реалізації.

Втім обшук – це слідча (розшукова) дія, що полягає у примусовому обстеженні різноманітних об'єктів із метою виявлення предметів пошуку, які мають значення для встановлення сутності розслідуваної події [102, с. 15]. Однією з основних ознак даної слідчої (розшукової) дії є її пошуковий характер, тобто спрямованість на віднайдення певних об'єктів (слідів, предметів, документів, знарядь учинення злочину, розшукуваних осіб, трупів чи їх частин), важливих для розслідування. При цьому специфіка таких об'єктів та місце їх відшукування задають умови, за яких доведеться діяти слідчому, та комплекс тактичних та техніко-криміналістичних засобів, які йому доведеться задіяти.

Діяльність слідчого на етапі підготовки до проведення обшуку має в більшій мірі алгоритмічний характер, аніж тактичний у силу виконання типових завдань. Тактика підготовки до обшуку зосереджена у вирішенні питань, пов'язаних із визначенням часу та місця проведення обшуку, тобто забезпечення несподіваності проведення даної слідчої (розшукової) дії для осіб,

щодо яких вона проводиться. Також тактичним змістом наповнене питання, пов'язане з прийняттям рішення про одночасне проведення кількох обшуків у різних місцях. Проте питання, пов'язані з процесуальним оформленням даної слідчої (розшукової) дії; визначенням складу слідчо-оперативної групи, також і залученням певних спеціалістів до проведення обшуку; збором інформації щодо особливостей планування будівлі (квартири, приміщення чи ділянки місцевості), де буде проведено обшук, та знаходження (проживання) у ній певних осіб, вивчення їхнього графіку життя, характеристики особистості (рис характеру, темпераменту) та встановлення наявності в них особливих вмінь і навичок (володіння холодною чи вогнепальною зброєю, єдиноборствами) – все це складають завдання, які вимагають від слідчого планомірного та послідовного їх виконання, тобто застосування певного алгоритму дій.

Дуже важливим на етапі підготовки до проведення даної слідчої (розшукової) дії є діяльність з планування робочого етапу обшуку. У даному випадку перед слідчим стоїть непросте завдання, від якісного виконання якого багато в чому залежить успішність самого проведення обшуку. При плануванні робочого етапу обшуку слідчий повинен ураховувати такі обставини: які саме об'єкти передбачається знайти; наявність яких спеціалістів та техніко-криміналістичних засобів необхідно забезпечити; стосовно кого та де саме проводитиметься обшук; чи чинитимуть опір особи, які можуть бути присутні на місці проведення обшуку; які входи та виходи є на місці проведення обшуку; в який час доби буде проведено обшук; які заходи безпеки необхідно буде задіяти. Названі обставини впливають на визначення алгоритму дій слідчого у ході проведення обшуку. Як слушно визначає І.В. Рогатюк, криміналістичні алгоритми характеризуються відносною жорсткістю, тобто враховують існування творчої складової у діяльності слідчого [297, с. 318], проте це не означає, що неможливість сліпого їх наслідування повністю виключає їхню практичну користь. Кожен випадок проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, є особливим по своїй суті, однак він завжди містить типові обставини

або умови, щодо яких існує сталий, практично апробований та науково обґрунтований алгоритм дій. Тому завдання слідчого в ході підготовки до проведення обшуку не просто спланувати певні дії, а розробити певну програму проведення конкретного обшуку з урахуванням найбільш вірогідних варіантів розвитку події та, відповідно, алгоритмів дій слідчого й інших учасників за таких обставин.

Що стосується робочого етапу обшуку, то поєднання дій тактичного і технологічного характеру, що вчиняються слідчим під час проведення даної слідчої (розшукової) дії, багато в чому залежить від впливу зовнішніх факторів: поведінка особи, щодо якої проводиться обшук; втручання інших осіб або організацій у проведення слідчої (розшукової) дії; недостатність або недостовірність інформації щодо місця проведення обшуку (кількість виходів, наявність замаскованих приміщень, місце знаходження сейфів чи спеціально облаштованих схованок тощо) та присутніх там осіб та ін. Разом із тим слідчий та інші учасники слідчо-оперативної групи, на яких буде покладено обов'язок проведення обшуку, у ході своєї діяльності можуть застосовувати певні алгоритми дій навіть у випадку, якщо вони не були передбачені чи заплановані слідчим, однак у силу ситуації, що склалася, можуть забезпечити досягнення бажаного результату.

Також необхідно зазначити, що аналіз особливостей підготовки та проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, дає можливість говорити про необхідність побудови її типової технологічної моделі, яка б передбачала дії слідчого й інших учасників обшуку на підготовчому, робочому та завершальному (оціночному) етапах.

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, яка широко застосовується при проведенні досудового розслідування, є пред'явлення для впізнання. У чинному КПК України закріплені процесуальні вимоги до пред'явлення для впізнання живих осіб, речей та трупа (ст.ст. 228, 229 та 230).

Пред'явлення для впізнання представляє собою специфічну процесуальну форму ототожнення (ідентифікації) об'єкта, що раніше сприймався особою у зв'язку зі злочинною подією або за інших обставин, за уявним образом (ідеальним відображенням об'єкта), що залишився у свідомості особи.

Дана слідча (розшукова) дія є унікальною, адже законом заборонено повторне її проведення. Тому ефективність пред'явлення для впізнання й отримання результатів, що матимуть доказове значення, в-першу чергу, залежить від якості його організації та проведення слідчим.

Науково-теоретичний аналіз робіт, присвячених тактичним особливостям організації та проведення пред'явлення для впізнання, дає можливість зробити висновок про необхідність поряд із тактичними особливостями проведення даної слідчої (розшукової) дії здійснювати виокремлення її технологічного аспекту.

Тактичний аспект слідчої діяльності має творчий та ситуативний характер, він покликаний розширити арсенал слідчого тактичними прийомами, які б дали можливість ефективно діяти в неоднозначних (як конфліктних, так і безконфліктних) ситуаціях, обрати слідчому необхідну лінію поведінки в ході проведення слідчих (розшукових) дій. Технологічний аспект слідчої діяльності полягає в застосуванні алгоритмів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які базуються на поетапному й послідовному виконанні тактичних і стратегічних завдань. Існує думка, що у проведенні не всіх слідчих (розшукових) дій міститься тактична складова (Р.С. Белкін, В.О. Образцов). Проте виділення тактичного та технологічного аспектів слідчої діяльності має на меті не просто здійснення поділу всіх слідчих (розшукових) дій на «тактичні» та «технологічні», а виділення й удосконалення характерних тактико-організаційних і технологічних особливостей окремих слідчих (розшукових) дій та подальший синтез наукових розробок із метою вдосконалення слідчої діяльності.

Керуючись зазначеним підходом до розуміння тактичного і технологічного аспектів слідчих (розшукових) дій можна визначити, що технологічний аспект пред'явлення для впізнання бере початок своєї реалізації в технологічній моделі проведення даної слідчої (розшукової) дії. На відміну від промислових технологій слідчі технології характеризуються певною динамічністю та варіативністю, яка залежить від ситуативної й інформаційно-пізнавальної спрямованості слідчої діяльності, її пошукового, оціночного та посвідчувального характеру.

Розроблення моделі технології пред'явлення для впізнання повинне враховувати весь комплекс дій слідчого та його учасників. Виділення у проведенні пред'явлення для впізнання трьох основних етапів – підготовчого, робочого та завершального (оціночного) [264, с. 207] – являє собою визначення трьох технологічних стадій цієї слідчої (розшукової) дії, кожна з яких передбачає постановку проміжних тактичних завдань, а також певну сукупність алгоритмів їх виконання [80, с. 65]. Якісне, оперативне й послідовне виконання тактичних завдань кожної стадії дасть можливість слідчому досягти мети проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Алгоритм дій слідчого на підготовчій стадії пред'явлення для впізнання дає можливість зробити висновок про похідний характер даної слідчої (розшукової) дії, адже її проведенню завжди передують інші [348, с. 157]. Так спершу проводяться огляд, обшук, оперативним шляхом збирається інформація, що стосується розслідуваної події взагалі та особи, що буде упізнаватися, зокрема. Обов'язковим відповідно до норм кримінального процесуального законодавства є проведення допиту стосовно окремих ознак (характеристик) чи їх комплексу, за якими особа здійснюватиме впізнання. Деякі вчені визначають такий допит як предикатну слідчу дію. У логіці предикат – це один із двох термінів судження, в якому щось говориться про предмет судження (суб'єкт). Якщо розглядати допит не в загальному його розумінні як окрему слідчу (розшукову) дію, а як обов'язковий елемент алгоритму підготовки до

проведення пред'явлення для впізнання, а також взяти до уваги те, що предметом такого допиту будуть саме ознаки й властивості об'єкта впізнання та умови їх сприйняття, то дійсно обґрунтованим буде підкреслення характеру та значення такого допиту шляхом визначення його як предикатної слідчої (розшукової) дії. Разом із тим такий допит характеризуватиметься саме застосуванням положень технологічного характеру, так як буде типовим і передбачатиме сталий комплекс дій і питань слідчого.

Якщо ж говорити про технологічну складову самого пред'явлення для впізнання, то необхідно зауважити, що питома вага положень технологічного характеру у структурі даної слідчої (розшукової) дії буде досить високою. Дійсно, під час проведення пред'явлення для впізнання слідчий застосовує ряд тактичних прийомів, таких як максимальне скорочення часу на проведення впізнання; спостереження за поведінкою осіб, які впізнають; спостереження за поведінкою особи, яка є об'єктом впізнання та інші [71]. Проте всі ці прийоми мають більше психологічний характер та спрямовані на здобуття орієнтуючої інформації в розслідуванні. Однак основний зміст діяльності слідчого при підготовці й проведенні даної слідчої (розшукової) дії представляє собою систему неодноразово апробованих правил, які по своїй сутності мають технологічний характер.

На нашу думку, подібною до пред'явлення для впізнання за обсягом та співвідношенням положень тактичного та технологічного характеру є така слідча (розшукова) дія, як слідчий експеримент.

Залежно від особливостей інформації, з якою у ході розслідування працює слідчий, може виникнути необхідність її перевірки шляхом проведення такої слідчої (розшукової) дії, як слідчий експеримент, який являє собою специфічну слідчу (розшукову) дію, що спрямована на перевірку й уточнення вже існуючої, а також пошук нової доказової інформації шляхом багаторазового проведення експериментальних дій в умовах, що максимально наближені до реальних умов учинення злочину. Традиційним для даної слідчої (розшукової) дії є

розроблення криміналістичною наукою тактичних рекомендацій з її підготовки та проведення. Проте, на нашу думку, удосконалення форм та методів злочинної діяльності, застосування певних злочинних технологій вимагає від криміналістики оновлення підходу до розроблення рекомендацій з підготовки та проведення слідчого експерименту з урахуванням можливості використання наукових розробок технологічного підходу.

Тактичні особливості проведення даної слідчої (розшукової) дії у певній мірі зближають її з такими слідчими (розшуковими) діями, як огляд та експертиза, що однак не свідчить про їх ідентичність між собою та похідний характер слідчого експерименту [57, с. 44–45]. Більше того, дана слідча (розшукова) дія є не лише повністю самостійним засобом перевірки вже наявної в слідчого інформації та пошуку нової, але й має значний потенціал за умов належного підходу до її організації та проведення.

Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню слідчого експерименту, а також результати практичної діяльності слідчих свідчать про можливість виділення в рамках підготовки та проведення даної слідчої (розшукової) дії певного алгоритму дій її учасників, що характеризується послідовністю вчинення певних взаємопов'язаних дій, спрямованих на поетапне виконання конкретних тактичних завдань. Алгоритм дій слідчого й інших учасників слідчого експерименту має свою реалізацію в рамках технологічної моделі даної слідчої (розшукової) дії.

Технологічна модель слідчого експерименту передбачає виділення трьох основних етапів його проведення – підготовчого, робочого та завершального (оціночного). Кожен з етапів представляє собою певну програму діяльності слідчого й інших учасників слідчого експерименту, якісна реалізація якої дає змогу оптимізувати процес проведення даної слідчої (розшукової) дії та підвищити її ефективність і результативність [81, с. 46–47].

Так підготовчий етап повинен містити комплекс дій слідчого, спрямованих на: прийняття рішення про необхідність та можливість проведення

даної (слідчої) розшукової дії; процесуальне його оформлення; визначення часу, місця його проведення та кола учасників; визначення комплексу необхідних техніко-криміналістичних засобів та вжиття заходів для їх забезпечення; створення певних умов, що є необхідними для проведення слідчого експерименту; вжиття заходів для забезпечення охорони місця його проведення; розроблення плану-програми проведення слідчого експерименту.

Виконання визначених завдань передбачає вчинення конкретних дій, що мають алгоритмічний характер, а в деяких випадках і більш складний – технологічний. Так, наприклад, за умов необхідності відтворення обстановки на місці події, що склалася на момент вчинення злочину, така діяльність може бути багатоетапною та вимагати виготовлення певних матеріальних моделей (макетів) предметів, що мають значення для події злочину, визначення та дотримання певних умов освітлення, температурного режиму та ін.

Що ж стосується розроблення плану робочого етапу слідчого експерименту, то тут слід говорити про створення певної програми його проведення в кожному конкретному кримінальному провадженні. Створення жорсткої програми з поетапним визначенням дій усіх учасників слідчого експерименту пов'язане з участю в його проведенні підозрюваної особи. Забезпечення охорони місця проведення даної слідчої (розшукової) дії, безпеки всіх його учасників, а також належної фіксації перебігу слідчого експерименту вимагає розроблення чітких послідовних алгоритмів його реалізації. Безперечно, слідчий може вносити певні корективи в проведення слідчого експерименту в межах розумного та допустимого законом. Також він повинен спостерігати за поведінкою і реакціями всіх учасників слідчого експерименту, аналізувати їх та за необхідності застосовувати певні тактичні прийоми, однак ще до початку проведення даної слідчої (розшукової) дії слідчий повинен мати повну її картину та ймовірні результати.

Залежно від форми та виду слідчого експерименту може варіюватися комплекс тактичних прийомів, що застосовує слідчий, та характер

організаційних заходів, які він вживає. Проте технологічна модель, а також програми й алгоритми діяльності слідчого та інших учасників слідчого експерименту залишатимуться типовими. Отож, визначення поряд із тактичним та організаційним ще й технологічного аспекту слідчого експерименту дає можливість здійснити вдосконалення науково обґрунтованих рекомендацій з практичної реалізації даної слідчої (розшукової) дії.

Поряд із названими вище слідчими (розшуковими) діями, які у системі своїх положень містять не лише положення тактичного, але значну частку положень технологічного характеру, слід зупинитися й на такій слідчій (розшуковій) дії, як допит.

Допит є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що проводиться слідчими при розслідуванні всіх без винятку категорій злочинів. Це означає, що у практиці слідчої діяльності відсутні випадки, коли б під час розслідування не здійснювалися допити різних учасників кримінального провадження (потерпілого, свідка чи підозрюваного тощо).

Складність підготовки та проведення даної слідчої (розшукової) дії, а також важливість інформації, яка може бути отримана у ході її проведення, завжди привертала увагу вчених-криміналістів та процесуалістів до питання визначення сутності, змісту й організаційних і тактичних особливостей підготовки та проведення допиту. Деякі дослідники говорять про те, що дана слідча (розшукова) дія є однією з найскладніших у силу специфіки спілкування осіб, які беруть у ній участь [41, с. 280].

Сутності та значенню допиту приділялася увага в роботах перших вчених-криміналістів, серед яких слід відзначити «Керівництво по судовому розслідуванню» (1838-1841 рр.) Л. фон Ягеманна, «Основи кримінального судочинства із застосуванням до російського кримінального судочинства» (1841 р.) Я. Баршева. Г. Гросс у своїй фундаментальній праці «Посібник для судових слідчих як система криміналістики» (1893 р.) у рамках дослідження особливостей проведення допиту звернув увагу на властивості пам'яті та

методи виявлення брехні у показаннях потерпілих, свідків та злочинців [91, с. 97–139].

Допит поряд з оглядом місця події виступає однією з найінформативніших слідчих (розшукових) дій. Проте інформація (доказова або орієнтуюча), яку отримує слідчий у результаті проведення допиту, повинна бути достовірною, повною й об'єктивною. Саме з отриманням свідчень, які б відповідали даним характеристикам, пов'язані труднощі, що виникають у роботі слідчого. У КПК України регламентації допиту присвячено цілий ряд статей (ст.ст. 224-227, 232), що закріплюють певні особливості порядку здійснення даної слідчої (розшукової) дії, а також деяку специфіку умов її реалізації щодо окремих учасників кримінального провадження. Проте положення КПК України не дають слідчому вичерпних даних стосовно всіх аспектів призначення й проведення допиту, не передбачають методи та прийоми отримання достовірних і повних показань. Процесуальні норми визначають лише загальні рамки законності діяльності слідчого, але для успішного виконання завдання допиту слідчий повинен підійти до конкретної ситуації проведення даної слідчої (розшукової) дії з певною майстерністю, творчістю та знанням тактичних прийомів [47, с. 7]. Тобто криміналістичні рекомендації, що розробляються в рамках розділу криміналістичної тактики, спрямовані на змістовне заповнення діяльності слідчого з підготовки та проведення допиту.

Аналіз наукової літератури показує, що більшість вчених під криміналістичними рекомендаціями підготовки та проведення допиту має на увазі розроблення тактичних прийомів його здійснення, особливості їх реалізації та ситуаційну залежність, види запитань, які можуть бути сформульовані та поставлені допитуваному [209, с. 352–379; 213, с. 299–311; 215, с. 315–328; 31, с. 73–97; 211, с. 290–312]. Деякі вчені на одному рівні з тактикою допиту визначають психологічні основи підготовки та проведення даної слідчої (розшукової) дії та залежність формування показань і діяльності слідчого від психологічних процесів [376, с. 277–342; 105; 154].

Дійсно, як зазначає М.І. Порубов, допит – це складна й багатогранна слідча (розшукова) дія, яка містить процесуальний, організаційний, криміналістичний, психологічний та тактичний аспекти. Учений говорить про те, що тактика допиту повинна бути гнучкою та враховувати особу допитуваного, професійну підготовку та здібності слідчого, особливості розслідуваної події. Разом із тим він вказує, що це не означає, що не існує загальних правил вибору тактики даної слідчої (розшукової) дії [291, с. 4–5].

Проте в останні роки в роботах вчених-криміналістів поряд із питаннями тактики та психології допиту, ефективного використання тактичних прийомів та їх ситуаційної зумовленості дедалі частіше говориться про програми допиту та криміналістичні алгоритми його здійснення.

Г.О. Зорін у своїй роботі «Посібник із тактики допиту» для описання процесу підготовки й проведення допиту використовує словосполучення «алгоритм допиту». Алгоритм, на думку вченого, - це система раціональних і послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах спричиняє отримання прогнозованого позитивного результату. При цьому він виділяє такі стадії допиту: підготовча стадія; початкова стадія допиту; стадія вільної розповіді, яка поділяється автором на окремі підстадії, що залежать від особливостей взаємодії слідчого та допитуваної особи [128, , с. 25–115]. Разом із тим поряд із поняттям «алгоритм» Г.О. Зорін використовує поняття «технологія» [128, с. 35, 159, 165–170, 257] та «програма» [128, с. 54, 70, 77], але не дає роз'яснення їх сутності та співвідношення, зазначаючи лише, що тактичні правила відображають норми технологічного характеру [128, с. 124], з чим можна погодитися. На нашу думку, таке твердження має під собою певне раціональне зерно, адже в загальному вигляді під правилами [318] слід розуміти положення, якими передаються певні закономірності діяльності, а поняття технології [320] передбачає правила щодо змісту й послідовності виконання певних операцій. Тому раціональним є переосмислення сутності тактичних правил у рамках новітніх тенденцій розвитку криміналістичного знання та

визначення їх як технологічних правил, що являють собою складову технологічного аспекту слідчих (розшукових) дій.

Дослідження застосування алгоритмів та програм проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, здійснював також В.В. Печерський, який розглядає типову програму допиту як сукупності питань, що дозволяють із максимальною повнотою визначити обставини, що входять до предмета доказування по кримінальному провадженню [281, с. 58]. Учений вказує, що алгоритмізація допиту є одним із новітніх напрямів оптимізації здійснення допиту, проте дискусійним є його твердження про те, що розроблення програми допиту здійснюється в рамках процесу алгоритмізації слідчої діяльності [281, с. 50].

В.О. Образцовим використовується поняття «криміналістична модель технології і тактики допиту». Вчений пропонує використовувати організаційно-технологічний підхід у дослідженні допиту як специфічного виду людської діяльності та виділяти в його структурі чотири етапи: попередня (доконтактна) підготовка до допиту; підготовка до допиту на місці його проведення відразу після вступу слідчого в контактну інформаційну взаємодію, але до початку його предметної частини (безпосереднього проведення); предметна частина допиту як процес отримання показань щодо суті події; постпредметна взаємодія слідчого з допитуваним [262, с. 10]. Як видно із зазначеного, В.О. Образцов на перший план своїх досліджень виносить саме інформаційну сутність даної слідчої (розшукової) дії, при цьому здійснюючи її структурне упорядкування та підпорядковуючи діяльність слідчого виконанню завдань визначених етапів. В іншій своїй роботі, що виконана у співавторстві з В.Є. Еміновим та М.І. Єнікєєвим, розглядаючи загальні положення підготовки та проведення допиту, учений говорить про необхідність розроблення технології його здійснення [115, с. 59].

О.В. Фунікова, також досліджуючи інформаційно-пошукову основу даної слідчої (розшукової) дії, пропонує на основі класифікації запитань побудувати

інформаційну модель постановки запитань під час проведення допиту. Науковець зазначає, що така модель виконуватиме функцію алгоритмізації процесу допиту та забезпечить можливість побудови комп'ютерної програми, яка прискорить процес побудови запитань залежно від самого предмета допиту [343, с. 123–132].

Отож, як видно з вищевказаного, у рамках криміналістичних розробок підготовки та проведення допиту є всі підстави говорити не лише про тактичну складову даної слідчої (розшукової) дії, але й технологічну. Так, на нашу думку, важливим кроком є побудова типової (універсальної) технологічної моделі допиту, яка повинна враховувати весь комплекс дій слідчого та інших учасників даної слідчої (розшукової) дії. Типова технологічна модель допиту складається з трьох стадій, кожна з яких передбачає постановку проміжних тактичних завдань, а також певну сукупність програм та алгоритмів їх вирішення [82, с. 153–154].

Хоча й визначення технологічного аспекту такої вербальної дії як допит, що пов'язана з безпосередньою взаємодією її учасників між собою, є досить складним, проте побудова технологічної моделі даної слідчої (розшукової) дії дає можливість упорядкувати діяльність слідчого, що сприяє підвищенню ефективності здійснення розкриття і розслідування злочинів. Слід погодитися, що питома вага положень суто тактичного та психологічного характеру в системі криміналістичних положень набагато більша, аніж положень технологічного характеру. Однак урахування типових тактичних завдань і ситуацій їх виконання дає можливість говорити про існування систем закономірних послідовних дій слідчого у таких випадках, що являють собою певні програми допиту та алгоритми їх реалізації як своєрідний прояв технологічного підходу. Разом із тим розроблення розгалужених типових програм допитів дасть можливість слідчому залежно від специфіки допитуваної особи, предмета допиту та слідчої ситуації, що склалася на момент проведення

слідчої (розшукової) дії, конкретизувати таку програму та обрати найбільш ефективний алгоритм її реалізації.

Ще однією обставиною, що впливає на рівень технологізації такої слідчої (розшукової) дії, як допит, є законодавче забезпечення її проведення у режимі відеоконференції. Власне в ст. 232 КПК України зазначається, що під час проведення досудового розслідування у режимі відеоконференції з визначених законом підстав можуть проводитися такі слідчі (розшукові) дії, як допит та пред'явлення для впізнання. Крім того, разом з іншими процесуальними діями під час судового провадження допит може здійснюватися в режимі відеоконференції на підставі ст. 336 КПК України. Дані положення законодавства є досить важливими та прогресивними не лише з процесуальної точки зору, але й із криміналістичної. По-перше, слід зазначити, що можливість проведення визначених слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції передбачає застосування певних техніко-криміналістичних засобів та потребує розроблення технології їх використання відповідно до потреб практики. По-друге, проведення допиту в такій специфічній формі додає слідчому певних завдань як на етапі підготовки до проведення даної слідчої (розшукової) дії, так і на робочому та завершальному (оціночному) етапах. Зокрема, знижується можливість тактичного впливу на допитувану особу, що вимагає від слідчого пошуку інших засобів отримання повної й правдивої інформації щодо предмета допиту. Разом із тим така ситуація вимагає високого рівня підготовленості слідчого до проведення допиту, що пов'язане з використанням якісно продуманої програми допиту із чітко сформульованими та логічно розташованими запитаннями, які будуть ставитися відповідно до певного алгоритму. З іншого – слідчому доводиться вчиняти більшу кількість заходів організаційного й технологічного характеру, які спрямовані на дотримання норм законодавства і забезпечення створення оптимальних умов для якісного проведення допиту.

2.3. Технологічний аспект проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій

Діяльність із розслідування кримінальних правопорушень перебуває в процесі перманентних змін, які зумовлюються як зміною правоохоронної парадигми держави, так і новими викликами, які породжує злочинність. У контексті цього, необхідно зазначити, що ключовою новелою Кримінального процесуального кодексу України стало впровадження нового для вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Наведені зміни суттєво розширили інструментарій слідчого щодо розслідування кримінальних проваджень та формування доказової бази. Водночас необхідно зауважити, що прийняття такого рішення неоднозначно сприймається як науковцями, так і практиками, більше того створило своєрідну прогалину в системі наукового обґрунтованих положень та рекомендацій щодо особливостей їх реалізації слідчим, прокурором та співробітниками оперативних підрозділів визначених законом правоохоронних органів. Також учені звернули увагу на виникнення низки проблемних питань, що мають похідний характер стосовно інституту негласних слідчих (розшукових) дій. [285; 29; 314; 32; 59; 33; 258; 383; 44; 298]. Проте слід погодитися, що введення такого нового інституту засобів реалізації пізнавальної діяльності об'єктивно зумовлене закономірностями вдосконалення форм і методів реалізації злочинної діяльності. Така ситуація вимагає від слідства застосування нових засобів протидії сучасним проявам злочинності та подолання її наслідків із метою реального забезпечення права на життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку кожної особи [181].

Перед початком аналізу особливостей реалізації технологічного підходу під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій, вважаємо за необхідне окреслити основні теоретичні положення щодо інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

В.А. Колесник слушно вказує на те, що певна особливість негласних слідчих (розшукових) дій проявляється у тому, що щодо більшості з них КПК України не передбачено чіткої процедури проведення, фіксації та використання результатів у доказуванні [168, с. 132]. Натомість загальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і окремий порядок проведення деяких із них встановлено міжвідомчою Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Як зазначається в наказі про її затвердження, метою даної інструкції є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, забезпечення додержання конституційних прав і законних інтересів учасників досудового розслідування, швидкого, повного й неупередженого розслідування злочинів [255]. Необхідно зазначити, що процесуальне закріплення негласних слідчих (розшукових) дій у свою чергу вплинуло на порядок проведення оперативно-розшукових заходів з аналогічною назвою [293, с. 76–79], що викликало ще більше питань разом із тими, що стосуються відсутності законодавчо регламентованого визначення поняття оперативно-розшукових заходів, їх переліку та чіткої системи правових підстав їх проведення.

Слід указати, що на відміну від Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому законодавцем не передбачена чітка система оперативно-розшукових заходів, КПК України містить вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій, до яких належать:

- аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
- аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);
- використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України).

Зауважимо, що новий інститут негласних слідчих (розшукових) дій – це по своїй суті законодавче закріплення в нормах КПК України деяких оперативно-розшукових заходів. Тобто законодавець не створює якісь раніше не відомі практики боротьби зі злочинністю засоби здійснення розслідування, однак наділяє вже існуючі новим процесуальним змістом, що, у свою чергу, впливає на порядок процесуального оформлення особливостей їх здійснення та використання результатів їх проведення.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246 КПК України). У свою чергу під методами проведення негласних слідчих (розшукових) дій законодавець розуміє сукупність організаційних, практичних прийомів, також і із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому

кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома (п. 1.6 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні).

Тобто негласні слідчі (розшукові) дії являють собою похідну від оперативно-розшукових заходів форму реалізації слідчої діяльності, що полягає у законодавчо регламентованій можливості використання специфічних методів, прийомів та засобів, інформація про які не підлягає розголошенню, з метою виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Проте, як слушно визначають М.А. Погорецький та Д.Б. Сергєєва, оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії суттєво різняться між собою за метою та завданнями проведення; фактичними й юридичними підставами проведення; за правовим статусом суб'єктів їх здійснення та характером правовідносин, що виникають у ході їх реалізації; за процесуальним значенням отриманих результатів; за сферами здійснення; за об'єктом, формами і методами відомчого контролю та прокурорського нагляду за їх здійсненням тощо [286, с. 140].

У наукових джерелах під час визначення поняття «негласні слідчі (розшукові) дії» зазвичай використовується дефініція, наведена у ст. 246 КПК України та п. 1.6 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Водночас необхідно зазначити, що науковці зробили значну кількість спроб щодо вдосконалення законодавчого визначення негласних слідчих (розшукових) дій. Так негласні слідчі (розшукові) дії в літературі визначають як різновид слідчих (розшукових) дій, порядок проведення яких закріплений у процесуальному законі, мають пізнавальну спрямованість, суттєво зачіпають права й законні інтереси осіб, у необхідних випадках забезпечуються державним примусом і проводяться приховано від осіб, які не беруть участь у конкретному кримінальному провадженні [237, с. 150].

У свою чергу В.Д. Берназ, указуючи на зв'язок НС(Р)Д з оперативно-розшуковими заходами, пропонує в науковій літературі вживати таке поняття, як «процесуально-оперативна дія», яке б відображало сутність НС(Р)Д. На думку вченого, процесуально-оперативна дія – це нова форма діяльності, яка використовується уповноваженими на те посадовими особами при протидії злочинності у порядку, передбаченому КПК України, Законом України «Про ОРД» та підзаконними нормативно-правовими актами з метою оптимізації виявлення, припинення, запобігання, розслідування та судового розгляду кримінальних справ [30, с. 230]. Проте вважаємо, що запровадження даного терміна в сучасний понятійно-категоріальний апарат криміналістичної науки є передчасним та лише ускладнить процес формування вчення про негласні слідчі (розшукові) дії. Більш вдалим буде використання запропонованого вченим підходу до визначення поняття «негласні слідчі (розшукові) дії», як, наприклад, зробив Д.А. Чухраєв, визначивши негласні слідчі (розшукові) дії як процесуально-оперативні заходи, які проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом, іншими законами та підзаконними актами, суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою оптимізації виявлення, припинення, запобігання, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень [356, с. 162].

Проте в криміналістичній та кримінальній процесуальній науковій літературі є думки вчених, які виступають проти зближення оперативної та процесуальної діяльності [245, с. 71–74; 18, с. 36–37]. Хоча дана позиція має під собою ряд переконливих доводів, однак сучасні реалії боротьби зі злочинністю вимагають застосування нових форм своєї реалізації, тому впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій дасть можливість слідчому розширити свої пошукові можливості та використовувати нові інструменти для збору доказової інформації у ході розслідування злочинів.

Аналіз наукової літератури, що присвячена визначенню сутності НС(Р)Д [60; 294; 30; 286; 93; 241; 308; 296; 258; 156], дає можливість говорити про

необхідність визначення ознак, що характеризують НС(Р)Д та відрізняють їх як від оперативно-розшукових заходів, так і слідчих (розшукових) дій. Серед них слід назвати такі, як:

- самостійна процесуальна форма регламентації проведення НС(Р)Д;
- спрямованість на отримання доказової інформації;
- обмежене нормами матеріального права коло випадків застосування НС(Р)Д у розслідуванні;
- особливий суб'єкт реалізації НС(Р)Д;
- дотримання таємниці факту, методів та учасників проведення НС(Р)Д;
- використання спеціальних засобів проведення НС(Р)Д;
- специфічні строки проведення окремих НС(Р)Д;
- особлива форма контролю за здійсненням НС(Р)Д;

Перші п'ять ознак НС(Р)Д впливають із норм КПК України та Інструкції. Саме вони відображають пошуково-інформаційний та доказовий характер даних процесуальних дій. Разом із тим вони визначають особливий характер реалізації НС(Р)Д, що відмежовує їх від слідчих (розшукових) дій та подібних оперативно-розшукових заходів.

До системи спеціальних засобів НС(Р)Д можна віднести: технічні засоби; тактичні засоби; матеріально-технічне забезпечення; криміналістичні обліки.

М.Л. Грибов пропонує класифікувати технічні засоби НС(Р)Д відповідно до мети їх застосування та пов'язати їхні найменування з конкретними НС(Р)Д [89, с. 3–6; 88, с. 154], що, на нашу думку, може створити деяку плутанину, якщо попередньо не визначити групу загальних технічних засобів, що можуть застосовуватися при проведенні будь-яких НС(Р)Д. На нашу думку, до системи, що складає технічні засоби, слід віднести:

- загальні техніко-криміналістичні засоби, що можуть застосовуватися при проведенні усіх НС(Р)Д;
- спеціалізовані техніко-криміналістичні засоби, що можуть застосовуватися для забезпечення виконання конкретного завдання (пошук

слідів та об'єктів, зняття та фіксація конкретної інформації, імітація, маскування конкретних об'єктів тощо);

- комп'ютерне (програмне) забезпечення;
- спеціально навчені тварини.

До тактичних засобів слід віднести окремі тактичні рекомендації, тактичні прийоми, а також програми й алгоритми дій суб'єктів проведення НС(Р)Д.

Матеріально-технічне забезпечення пов'язане з необхідністю використання у ході проведення певних НС(Р)Д спеціально пристосованих приміщень, транспорту, побутової техніки, речей, дорогоцінностей, грошових коштів.

Що стосується криміналістичних обліків, то це повинні бути як оперативні, так й інші обліки, з яких уповноважений на проведення конкретної НС(Р)Д суб'єкт у силу своєї компетенції зможе отримати необхідну йому для проведення даної НС(Р)Д інформацію.

На відміну від звичайних слідчих (розшукових) дій, виконання завдання, на яке спрямоване проведення тієї чи іншої НС(Р)Д, може вимагати певного часу, тому для проведення окремих НС(Р)Д законодавцем встановлено конкретні досить тривалі строки. Також проведення НС(Р)Д передбачає здійснення двох форм контролю за дотриманням їх законності – судового [145; 331] та прокурорського [185]. Ця ознака НС(Р)Д впливає із їхнього характеру, що передбачає порушення певних прав та свобод громадянина.

Викладене вище дозволяє говорити про можливість визначення негласних слідчих (розшукових) дій як специфічної процесуальної форми таємного збору доказової інформації у ході розслідування визначеної законодавством категорії злочинів, що пов'язана з порушенням прав та свобод громадян і відповідним рівнем відомчого контролю.

У науковій літературі трапляються різні підходи до визначення системи та класифікації негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, законодавець у Главі

21 КПК України поділяє всі нс(р)д на дві групи: втручання у приватне спілкування та інші види НС(Р)Д. Проте таке законодавче розмежування НС(Р)Д видається неповним і таким, що не відображає всієї специфіки даного виду слідчих (розшукових) дій.

Так науковці стверджують, що класифікація НС(Р)Д може здійснюватися за різними підставами: за порядком надання дозволу на проведення; за характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю в слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують у результаті їх проведення, тощо [164; 30]. В.А. Колесник визначає, що кожна класифікаційна система передбачає окрему мету її створення [168, с. 133].

М.А. Погорецький, ґрунтуючись на аналізі положень КПК України та Інструкції, пропонує виділяти два види негласних слідчих (розшукових) дій:

- а) негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;
- б) негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину [284].

А.А. Венедіктов вказує на некоректність визначеної законодавцем підстави розмежування НС(Р)Д, як то «втручання у приватне спілкування», та пропонує як критерій їх диференціації використовувати публічність і приватність, з якими пов'язане обмеження прав та свобод осіб, щодо яких проводяться НС(Р)Д [51]. А О.В. Войтов пропонує класифікувати НС(Р)Д на підставі визначення конституційних прав та свобод громадянина, які можуть бути порушені у ході проведення НС(Р)Д [63, с. 40].

Однак наведені підходи до класифікації негласних слідчих (розшукових) дій несуть у собі в більшій мірі процесуальний, а не криміналістичний характер. Запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій поставило перед ученими-криміналістами питання про необхідність визначення

місця положень про особливості підготовки та проведення НС(Р)Д у системі положень криміналістичної науки.

У науковій літературі існує думка, що не всі заходи, віднесені законодавцем до НС(Р)Д, можна визнати слідчими діями. Так В.Г. Уваров до системи НС(Р)Д не відносить такі, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння, контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину і використання конфіденційного співробітництва, мотивуючи це тим, що у КПК України відсутні чіткі положення, які б регламентували реалізацію даних дій, та сам їх характер не дозволяє розглядати їх як самостійний засіб здобуття достовірної доказової інформації [340].

Кардинально протилежної позиції дотримується М.Л. Грибов, який пропонує поповнити перелік законодавчо закріплених НС(Р)Д. Учений вважає за необхідне у системі НС(Р)Д визначити таку НС(Р)Д, як збирання інформації без втручання в приватне спілкування, що може бути реалізована у формі негласного опитувати громадян і посадових осіб, одержання інформації на підприємствах, в установах, організаціях, вивчення документів, інформаційних баз даних, відкритої інформації в мережі Інтернет, перебування та огляд приміщень, транспортних засобів, земельних ділянок за згодою їх власників або уповноважених ними осіб. Особливість даних дій, на думку науковця, повинна полягати у збереженні таємниці мети їх проведення та відомчої належності осіб, що їх здійснюють [87]. Дана ідея хоча й є досить дискусійною, проте відповідає сучасним тенденціям розширення засобів отримання доказової інформації та може отримати свою практичну реалізацію в роботі детективів, які поєднують у собі функції слідчого та оперативного співробітника.

О.В. Керевич звернув увагу на можливість виділення у системі НС(Р)Д невідкладних НС(Р)Д, до яких він відносить установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та спостереження за особою, річчю або місцем, мотивуючи свою позицію найбільшою ефективністю та результативністю їх

проведення у перші години здійснення розслідування [152, с. 101], із чим можна погодитися.

В одній зі своїх робіт В.Ю. Шепітько вказував, що питання тактики проведення оперативно-розшукових заходів вимагає пильної уваги з боку вчених-криміналістів і має посісти значне місце не лише в системі положень теорії оперативно-розшукової діяльності, але й у криміналістиці [176, с. 9]. На сьогодні це твердження є як ніколи актуальним. Після прийняття нового КПК України 2012 р. В.Д. Берназ одним із перших наголосив на необхідності введення у розділі криміналістичної тактики відповідних підрозділів із розкриттям змісту та суті проведення негласних слідчих (розшукових) дій та організації взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів, уповноваженими на проведення НС(Р)Д, та іншими посадовими особами, населенням і ЗМІ, як це і передбачено в новому КПК України [29, с. 12].

Дане питання є досить дискусійним, проте потребує щонайшвидшого вирішення та визначення єдиного підходу серед українських вчених-криміналістів. З одного боку, негласні слідчі (розшукові) дії, які раніше існували виключно у вигляді оперативно-розшукових заходів, у теорії оперативно-розшукової діяльності отримали своє всебічне дослідження. Зокрема, видано достатньо багато наукової літератури у вигляді загальнодоступної відкритої інформації щодо сутності та загальних умов і підстав проведення оперативно-розшукових заходів та здійснення оперативно-розшукової діяльності загалом [8]. Також питання щодо особливостей організації і тактики здійснення оперативно-розшукових заходів розроблялося в науково обґрунтованих методичних рекомендаціях, що мають закритий характер та вимагають від осіб, що бажають ознайомитися з ними та використовувати дану інформацію у своїй діяльності, отримання допуску до державної таємниці. І по суті своїй тактика реалізації оперативно-розшукових заходів, що отримали своє процесуальне закріплення у КПК України 2012 р. у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій, не отримала значних змін.

Проте з іншого – визначення серед кола суб'єктів, що мають право проводити негласні слідчі (розшукові) дії, слідчого дещо змінило ситуацію практики слідчої діяльності. Реформування кримінального процесуального законодавства в Україні фактично лише почалося. Положення прийнятого у 2012 р. КПК України продовжують доповнюватися й уточнюватися ще й досі. Також відбувається реформування системи правоохоронних органів у частині їх структурно-функціональної перебудови. Тому надання права слідчому самостійно проводити негласні слідчі (розшукові) дії дає підстави передбачати створення у подальшому реальних можливостей для реалізації таких прав. У такому випадку слідчий повинен володіти достатнім обсягом знань, що дозволять йому якісно й ефективно негласні слідчі (розшукові) дії.

Також процесуальна регламентація негласних слідчих (розшукових) дій значно відрізняється від регламентації оперативно-розшукової діяльності, що безпосередньо має свій вплив і на практику їх реалізації. Разом із тим, однією з визначальних підстав, що вказують на нетотожність однойменних оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д, виступають мета та завдання їх проведення. За вказаною підставою, як визначає І.В. Рогатюк, негласні слідчі (розшукові) дії об'єднуються зі слідчими (розшуковими) діями, адже всі вони мають спільну мету, хоча й відрізняються порядком проведення [298, с. 56]. Слідчі (розшукові) дії проводяться в чітко визначеній процесуальній формі та мають на меті фіксацію (збирання) нових або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84). Що стосується проведення негласних слідчих (розшукових) дій (статті 246–274 КПК України), то законодавець не вимагає дотримуватися чіткої процесуальної форми закріплення результатів їх проведення, але вони спрямовані на фіксацію відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, які неможливо отримати в інший спосіб, і такі відомості зазвичай містять доказову інформацію. Тому засади, умови та мета негласних слідчих (розшукових) дій, а також їхній інформаційний потенціал та цінність вимагає від слідчого й прокурора, що ініціюють проведення конкретних

негласних слідчих (розшукових) дій, мати чітке й повне уявлення про можливості та особливості їх проведення.

Усе це свідчить на користь того, що в межах розділу криміналістичної тактики необхідно визначити ряд підрозділів, які б містили положення щодо сутності негласних слідчих (розшукових) дій, особливостей їхньої процесуальної регламентації, основних засад проведення та інформаційного потенціалу, як це вже зроблено у ряді новітніх підручників з криміналістики [215, с. 251–268; 219, с. 184–203], та визначали особливості взаємодії керівника та співробітників оперативних підрозділів, які виконуватимуть доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій. Більше того, положення щодо організації і тактики проведення негласних слідчих розшукових дій у частині відомостей, які становлять державну таємницю, на нашу думку, повинні розроблятися в межах криміналістичної тактики.

У межах дисертаційного дослідження необхідно зазначити, що поняття «тактика негласних слідчих (розшукових) дій» є узагальнюючим для позначення характеру всіх прийомів та методів їх здійснення. Опитування науковців провідних вищих навчальних юридичних закладів України показало, що всі негласні слідчі (розшукові) дії в тій чи іншій мірі містять положення технологічного характеру. А 42,8% співробітників НП України, які брали участь в анкетуванні, указали на необхідність розроблення алгоритмів проведення всіх без винятку негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до наведеної в підрозділі 1.4 класифікації негласних слідчих (розшукових) дій, що розроблена та запропонована нами з точки зору використання технологічного підходу, на нашу думку, найбільша питома вага положень технологічного характеру міститься в таких негласних слідчих (розшукових) діях, як:

– зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
- аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

Визначені НС(Р)Д передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій осіб, що їх проводять. Особливості проведення даних НС(Р)Д у своїй більшості пов'язані з визначеним порядком (технологією) застосування конкретних технічних засобів. Успіх та результат їх проведення багато в чому залежить від точності послідовної реалізації певних алгоритмів дій, спрямованих на отримання доказової інформації.

Питання визначення технологічної складової такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, досліджувалося вченими-криміналістами вже досить давно. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою через мережу і має значення для розслідування, а також одержанні, перетворенні та фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, звуки, зображення, письмовий текст, тобто повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, також і встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження,

відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів, які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

– зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні та фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються (ст. 263 КПК України та пп. 1.11.5.1 Інструкції).

Р.С. Бєлкін давно звернув увагу на специфіку діяльності представників правоохоронних органів, що пов'язана з контролем та фіксацією переговорів, і у своєму підручнику з криміналістики для позначення глави, присвяченої даному питанню, використав назву «Технологія прослуховування та запису телефонних переговорів» [197, с. 642–646]. По своїй суті зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в системі дій, що відображають певний технологічний порядок стеження та фіксації факту обміну важливою для слідства інформацією [211, с. 353–357; 335, с. 126]. Система дій, що забезпечують проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії, представляє собою систему поетапного виконання послідовних дій суб'єкта її проведення, що спрямовані на прослуховування, фіксацію й відновлення інформації, що становить інтерес для розслідування.

У ході підготовки та проведення даної НС(Р)Д слідчий чи уповноважена на її проведення особа не стикається з необхідністю подолання певного опору чи протидії з боку особи, щодо якої проводиться НС(Р)Д. Більше того, порушення технології реалізації такої діяльності може призвести до унеможливлення її проведення. Фактично в ході зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не виникає можливості чи необхідності застосування прийомів суто тактичного змісту. Тому дана НС(Р)Д представляє собою певну технологічну програму діяльності осіб, які її проводять, що склалася в результаті її багаторазової успішної реалізації. Втім

навіть така технологічна НС(Р)Д заслуговує на розроблення певних положень суто тактичного й психологічного змісту, що стосуються не безпосередньо процесу її реалізації, а самого процесу розслідування. Зокрема, з одного боку, слідчий повинен володіти знаннями щодо специфіки технології реалізації такої НС(Р)Д, з іншого – мати уявлення про законні можливості спонукання учасників розслідування до обговорення інформації, що має значення для слідства та може бути зафіксована за допомогою зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Те ж стосується і таких НС(Р)Д, як зняття інформації з електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, моніторингу банківських рахунків, аудіо- та відеоконтроль особи, аудіо- та відеоконтроль місця. Усі названі НС(Р)Д реалізуються шляхом здійснення системи послідовних алгоритмів дій та застосування сучасних інформаційних технологій.

Також необхідно вказати, що достатньо великий обсяг положень технологічного характеру містить така НС(Р)Д, як негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Реалізація даної НС(Р)Д пов'язана із послідовним виконанням ряду завдань, що є типовими. Алгоритм діяльності слідчого або особи, якій доручено проведення даної НС(Р)Д, відповідає діям на етапі підготовки для проведення такої слідчої (розшукової) дії, як отримання зразків для експертизи.

Специфіка негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, проявляється на робочому етапі, у ході здійснення якого слідчому або оперативному співробітнику доводиться взаємодіяти із різними особами (як і з такими, що беруть участь у розслідуванні, так і з такими, що ні). Тому постає необхідність здійснення ряду дій, що пов'язані з вибором вдалого часу та місця отримання зразка, визначення об'єкта – носія цього зразка, дій, пов'язаних із відібранням такого зразка непомітно для особи, у якої він відбирається тощо. Проте для даної НС(Р)Д обов'язковим є дотримання вимог, що пред'являються

для зразків, які відбираються у ході отримання зразків для експертизи. Також алгоритм реалізації даної НС(Р)Д є досить стійким, на що вказали 34,8% опитаних науковців та 36,2% опитаних слідчих НП України.

Далі необхідно зупинитися на визначенні технологічного аспекту таких НС(Р)Д, як накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), її огляд і виїмка (ст. 262 КПК України), а також обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267 КПК України). Результати опитування дають можливість говорити про відносно однаковий обсяг положень технологічного характеру, що характеризують зазначені НС(Р)Д, адже 43,5% опитаних науковців та 32,5% співробітників НП України зазначили, що для проведення арешту, огляду та виїмки кореспонденції властивим є вчинення дій, що носять жорсткий характер, та 39,1% опитаних науковців і 37,9% співробітників НП України висловилися подібним чином щодо обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. Опираючись на результати анкетування та власні наукові пошуки ми можемо говорити про те, що названі НС(Р)Д передбачають поєднання «жорстких» та «гнучких» алгоритмів дій.

Законодавець у різних статтях КПК України передбачив накладення арешту на кореспонденцію та її огляд і виїмку, але зазначив, що саме накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції. По суті, розділивши таку діяльність на дві складові – окремі НС(Р)Д, – законодавець обумовив їх взаємний зв'язок та залежність. На нашу думку, необхідно погодитися з Д.Б. Сергєєвою, яка стверджує, що арешт, огляд та виїмку кореспонденції необхідно розглядати як одну цілісну негласну слідчу (розшукову) дію [310, с. 70]. Незважаючи на те, що законодавчо накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) та огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) регламентуються різними статтями КПК України, вони становлять єдиний тактичний комплекс виконання завдань розслідування. Більше того, арешт, огляд і виїмка кореспонденції

представляють собою окремі етапи діяльності уповноважених на їх проведення осіб, які тим не менш є взаємопов'язаними між собою і можуть бути реалізовані лише у певній послідовності. Проте відповідно до норм законодавства, огляд і виїмка кореспонденції потребують окремого процесуального оформлення як будь-яка самостійна НС(Р)Д.

Що ж стосується розроблення тактичних рекомендацій з проведення арешту, огляду та виїмки кореспонденції, то такі рекомендації повинні стосуватися визначеного тактичного комплексу. Можна сказати, що поняття «тактичний комплекс» в даному випадку буде досить умовним і позначатиме той розділ криміналістичних знань, у межах якого повинні здійснюватися дослідження. По своїй суті арешт, огляд і виїмка кореспонденції описують технологію роботи слідчого або особи, якій доручено їх проведення, спеціаліста з кореспонденцією, яка може містити інформацію, що стосується розслідуваної події та є важливою для слідства.

Також необхідно вказати, що дії, спрямовані на арешт та виїмку кореспонденції, є типовим алгоритмом дій слідчого. Дещо складнішим є питання, пов'язане з проведенням огляду кореспонденції. Під кореспонденцією, що передбачена у ст. 261 КПК України, розуміються всі види листів, посилки, бандеролі, поштові контейнери, перекази, телеграми й інші матеріальні носії, що можуть слугувати для передачі інформації між особами. Тобто від виду й характеру кореспонденції залежать особливості дій осіб, які проводитимуть їх огляд. Такі дії можуть бути подані у вигляді типових алгоритмів, що впливають із загальновідомих слідчому чи спеціалісту особливостей розпаковування такої кореспонденції (без залишення слідів свого втручання) та проведення їх дослідження. Або ж такі дії можуть мати евристичний характер у випадку, якщо прийняття рішення про необхідність виготовлення копії такої кореспонденції чи її виїмки в натурі потребує аналітичного аналізу її змісту.

Проте в будь-якому випадку питома вага положень технологічного характеру під час проведення арешту, огляду та виїмки кореспонденції буде

достатньо високою в порівнянні з положеннями суто тактичного характеру, що пов'язані з визначенням часу проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, визначенням тактичних прийомів огляду певних видів кореспонденції тощо. Крім того в криміналістичній літературі арешт, огляд та виїмку кореспонденції доцільно розглядати як цілісний тактико-технологічний комплекс роботи з кореспонденцією.

Відповідно до ст. 267 КПК України слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, тобто без відома володільця або із застосуванням певного прикриття, псевдоніму, застосування технічних засобів. Метою проведення даної НС(Р)Д може бути: 1) виявлення, фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей та документів, що мають значення для їх розслідування; 2) виготовлення копій або зразків визначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для проведення експертних досліджень; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) виявлення трупів та їх частин; 6) встановлення технічних засобів здійснення аудіо-, відеоконтролю особи або місця тощо.

Особливості етапу підготовки до проведення даної НС(Р)Д містять загальні положення тактичного і технологічного характеру, що відповідають етапу підготовки до проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук. Тобто це алгоритми діяльності слідчого та осіб, яким доручено проведення даної НС(Р)Д, що спрямовані на виконання завдань, пов'язаних із: процесуальним оформленням обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння; збиранням інформації щодо місця проведення НС(Р)Д – технічна документація щодо планування приміщення, встановлення всіх входів та виходів із приміщення, оцінка механізмів запирання на дверях та вікнах, наявність та тип системи охорони, наявність тварин у приміщенні; збиранням інформації щодо осіб, які можуть перебувати за місцем проведення НС(Р)Д та їх графіку; визначення учасників НС(Р)Д та забезпечення їх присутності;

визначення комплексу техніко-криміналістичних засобів та забезпечення їх наявності. Надзвичайно важливим є планування робочого етапу обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи у формі розроблення докладної програми та алгоритмів дій кожного учасника НС(Р)Д. Таке програмування робочого етапу здійснюється на етапі підготовки даної НС(Р)Д з метою забезпечення ефективного, якісного та швидкого її проведення.

Специфіка робочого етапу обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи залежить від мети та завдань проведення даної НС(Р)Д. Відповідно комплекс дій, спрямованих на виявлення, фіксацію слідів вчинення злочинів, виготовлення копій речей і документів, що мають значення для розслідування, буде суттєво відрізнятися від дій, що спрямовані на розміщення техніко-криміналістичних засобів, за допомогою яких буде здійснюватися аудіо-, відеоконтролю особи або місця. Фактично залежно від завдань даної НС(Р)Д будуть різнитися алгоритми дій осіб, що її проводять, проте характеристика таких дій не зміниться – це будуть послідовні взаємопов'язані та взаємообумовлені комплекси дій, що спрямовані на поетапне виконання конкретних тактичних завдань НС(Р)Д.

Також необхідно зупинитися на визначенні положень технологічного характеру, що притаманні таким негласним слідчим (розшуковим) діям, як спостереження за особою, річчю або місцем, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання конфіденційного співробітництва. Для даних НС(Р)Д характерною є можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій.

Спільною рисою, що об'єднує усі визначені НС(Р)Д, є не просто їх значна тривалість за часом проведення та постійна зміна місцевості, де доводиться діяти особі, що безпосередньо реалізує дані НС(Р)Д (крім випадків спостереження за місцем, де місце проведення НС(Р)Д є сталим та визначальним для її реалізації), а саме постійна зміна особливостей поведінки

цієї особи, вчинення дій різного характеру та змісту, що зумовлюється ситуацією, у якій особі доводиться діяти.

Фактично, якщо ми говоримо про такі НС(Р)Д як аудіо- та відеоконтроль особи, арешт, огляд і виїмка кореспонденції або ж зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, які вже розглядалися раніше, то для них також характерною є тривалість та багатоактність їх реалізації. Проте визначальною в даному випадку буде не тривалість та кількість дій, а сама їх сутність, що характеризує такі дії слідчого або співробітника оперативного підрозділу, якому доручено проведення конкретної НС(Р)Д, як однотипні та циклічні алгоритми діяльності.

Стаття 269 КПК України регламентує таку негласну слідчу (розшукову) дію, яка зумовлює існування трьох форм її тактичної реалізації залежно від об'єкта спостереження. Спостереження за особою у публічно доступних місцях полягає у візуальному спостереженні за особою з метою здійснення фіксації її маршруту пересування, осіб, з якими вона контактує, особливостей поведінки в різних місцях та зрізними особами, перебування в певному, публічно доступному місці тощо. Спостереження за річчю в публічно доступних місцях полягає у візуальному спостереженні, метою якого є виявлення та фіксація маршруту переміщення такої речі, що має інтерес для слідства, встановлення осіб, що з нею контактують або ж забезпечують її переміщення тощо. Спостереження за публічно доступним місцем полягає у візуальному спостереженні за подіями та людьми, що знаходяться у цьому місці постійно, або ж відвідали його з якихось підстав, за умов, коли їх діяльність на місці, щодо якого відбувається спостереження, має значення для розслідування. На практиці дані тактичні форми можуть поєднуватися, що потребує врахування з боку осіб, які будуть здійснювати визначену НС(Р)Д.

Слідчий або спеціально уповноважена на проведення даної НС(Р)Д особа, які ведуть спостереження, змушені діяти за достатньо складних умов. Спостереження у публічно доступних місцях передбачає певну взаємодію з

особами, які також відвідують дані місця, а тому здійснення спостереження вимагає від особи, що його проводить, вжиття всіх можливих засобів із метою протидії її виявленню та задля досягнення бажаного результату.

Технологічна складова даної НС(Р)Д проявляється в особливостях алгоритму забезпечення та реалізації тактичного прийому маскування, що може застосовувати в ході проведення спостереження за особою, річчю або місцем; позмінного проведення визначеної НС(Р)Д кількома уповноваженими співробітниками правоохоронних органів тощо.

Нормами КПК України регламентовано, що така негласна слідча (розшукова) дія, як контроль за вчиненням злочину, має такі форми реалізації:

1) контрольована поставка, що полягає у відстеженні переміщення (перевезення, пересилання, передачі, ввезення, вивезення з України чи переміщення по її території або через її кордон) товарів, предметів та речовин, у тому числі таких, що заборонені до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправну діяльність контрольованих осіб;

2) контрольована закупка, що полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття та фіксації факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила;

3) оперативна закупка, що полягає в імітації придбання або отримання товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття та фіксації факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила;

4) спеціальний слідчий експеримент, що полягає у створенні слідчим та співробітниками відповідних оперативних підрозділів певних умов в обстановці, що максимально наближена до реальної, з метою перевірки дійсності намірів конкретної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину. У ході проведення спеціального слідчого експерименту відбувається спостереження за поведінкою конкретної особи, що перевіряється, фіксація особливостей процесу прийняття нею рішення щодо вчинення злочину, та відстеження її реакції на штучно створені умови, які, на

думку цієї особи, можуть сприяти або перешкодити реалізації її злочинних намірів та планів;

5) імітування обстановки злочину, що полягає у створенні в уяві оточуючих за допомогою спеціальних імітаційних засобів враження про реальне вчинення злочину, з метою його запобігання, викриття особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення [116, с. 269–270].

Кожна з визначених форм здійснення контролю за вчиненням злочину має свої складності в проведенні та особливості тактики та технології реалізації. Контрольована поставка являє собою найбільш тривалу та багатоетапну форму проведення даної НС(Р)Д, що відображається у її поділі на окремі етапи реалізації слідчої діяльності. Кожен із таких етапів характеризується необхідністю виконання одного або кількох локальних тактичних завдань (наприклад, забезпечення безпроблемного переміщення автотранспорту, що незаконно перевозить певний товар, із пункту «А» в пункт «Б»). Крім того, такі етапи є взаємопов'язаними та обумовленими, що проявляється в послідовному виконанні завдань кожного з них шляхом реалізації певного комплексу дій, які можуть мати як технологічний, так і тактичний характер.

Така негласна слідча (розшукова) дія, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, є подібною за характером дій та особливостями реалізації до таких форм контролю за вчиненням злочину, як контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину. Крім спільної мети, що полягає у виявленні та фіксації злочинної діяльності конкретних суб'єктів, подібність названих заходів проявляється у комплексі дій, що застосовуються у ході їх реалізації.

Контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації у процесі своєї реалізації, як і контрольована поставка, передбачають учинення складної

системи дій, що потребує їх розчленування на певні етапи з метою упорядкування та забезпечення послідовності та черговості виконання тактичних завдань, обумовлених метою проведення НС(Р)Д. Діяльність слідчого та співробітників оперативних підрозділів, що будуть задіяні в проведенні даних НС(Р)Д, можна охарактеризувати як органічне поєднання дій технологічного та евристичного характеру. Безсумнівним є те, що в ході взаємодії з потенційними злочинцями слідчому чи уповноваженій особі доведеться діяти відповідно до ситуації, тобто досить «творчо», проте в межах попередньо розробленої стратегії та «легенди» [267, с. 290–291]. Однак заходи, що спрямовані на забезпечення належних (тобто правдивих для осіб, з метою викриття злочинних дій яких вони проводяться) умов здійснення контролю за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, мають переважно технологічний характер. 28,3% опитаних науковців та 38,6% слідчих НП України вказали на необхідність розроблення алгоритмів проведення даних НС(Р)Д. По суті, ці алгоритми стосуються виконання завдань, пов'язаних зі збором необхідної для проведення НС(Р)Д інформації про місце їх реалізації та потенційних учасників; процесуальним оформленням даних НС(Р)Д; визначенням кола учасників (тобто співробітників правоохоронних органів та/або завербованих конфідентів); визначенням комплексу тактико-криміналістичних засобів та їх забезпеченням; визначенням та забезпеченням системи засобів, необхідних для підтримання «легенди» тощо.

Успішність проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, в однаковій мірі залежить як від належного виконання дій, що мають технологічний характер, так і дій, що мають евристичний характер. Тобто ніяке належне забезпечення здійснення негласної слідчої діяльності та наслідування певним правилам та рекомендаціям її проведення не зможе забезпечити абсолютний

успішний результат, коли проведення певної слідчої (розшукової) дії чи негласної слідчої (розшукової) дії вимагає врахування людського фактору та швидкої адаптації дій суб'єктів їх проведення до певних змін у слідчій ситуації. Разом із тим спроба уникнути застосування певних алгоритмів у своїй діяльності може призвести не лише до зайвої витрати часу та ресурсів, що є у розпорядженні суб'єкта проведення такої НС(Р)Д, як контроль за вчиненням злочину або виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, але й нейтралізувати заходи, що вчиняються іншими співробітниками правоохоронних органів, які задіяні у проведення НС(Р)Д, створити плутанину у процесі її реалізації у випадку, коли неможливим є встановлення контакту із суб'єктом її здійснення тощо.

Досить дискусійною видається така негласна слідча (розшукова) дія, як використання конфіденційного співробітництва. Існує думка, що конфіденційне співробітництво не може належати до негласних слідчих (розшукових) дій у силу того, що процедура реалізації даного заходу не може бути чітко визначеною та регламентованою законом, що могло б дати підставу говорити про допустимість та достовірність доказів, отриманих у результаті його проведення [340, с. 269].

М.А. Погорецький та Д.Б. Сергєєва визначають, що однойменні негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, та оперативно-розшукові заходи, про які йдеться в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», мають однакову гносеологічну природу, один і той же алгоритм здійснення і реалізуються шляхом застосування тотожних методів пізнання злочинної події. При цьому вчені, аналізуючи систему оперативно-розшукових заходів, стверджують, що використання конфіденційного співробітництва відноситься до організаційно-забезпечувальних заходів, які не мають самостійного інформаційно-пошукового характеру, а є допоміжними в силу їхньої спрямованості на забезпечення успішності проведення інформаційно-пізнавальних заходів та створення умов для своєчасного отримання оперативної

інформації. Виходячи з такого розуміння сутності використання конфіденційного співробітництва, учені серед переліку негласних слідчих (розшукових) дій його не визначають [286, с. 138–140].

Проте більшість вчених розглядає використання конфіденційного співробітництва як самостійну негласну слідчу (розшукову) дію, що передбачена КПК України [253; 375; 79; 236] В.А. Журавель також відносить використання конфіденційного співробітництва до арсеналу засобів здійснення розслідування злочинів, проте вказує, що дана негласна слідча (розшукова) дія більше відповідає поняттю «процесуальна дія», аніж «слідча дія» [117, с. 574].

На нашу думку, все ж таки існують підстави говорити про самостійний процесуальний характер використання конфіденційного співробітництва як повноцінної негласної слідчої (розшукової) дії. У нормах КПК України регламентація особливостей даної НС(Р)Д здійснена не достатньо повно, хоча інформаційний потенціал конфіденційного співробітництва надзвичайно високий. Тому його визначення серед переліку негласних слідчих (розшукових) дій забезпечує можливість отримання та фіксації доказової інформації передбаченим у ст. 275 КПК України способом.

Відповідно визначення серед переліку НС(Р)Д такої дії, як використання конфіденційного співробітництва, вимагає її процесуального, організаційного, тактичного та технологічного забезпечення, тобто розроблення як чітких норм законодавчої регламентації, так і науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій. Опитування, яке проводилося в рамках даного дисертаційного дослідження, показало, що 30,1% співробітників НП України та 15,2% вчених-криміналістів вказали на необхідність розроблення певних алгоритмів реалізації конфіденційного співробітництва у слідчій діяльності під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Необхідно вказати, що технологічний аспект даної НС(Р)Д полягає в розробленні алгоритмів налагодження конфіденційного співробітництва (тобто вербування «агентів») відповідно до конкретних типових ситуацій; алгоритмів

аналізу, оцінки та перевірки інформації, наданої конфідентом; особливостях процесуального оформлення та фіксації конфіденційного співробітництва; забезпеченні тривалого співробітництва; забезпеченні таємності його здійснення тощо. Також досить велике значення для успішності встановлення конфіденційного співробітництва та отримання якісної і повної інформації, яка може бути використана як доказова у розслідуванні, має встановлення особистісного контакту співробітника правоохоронного органу з потенційним конфідентом, визначення лінії поведінки та важелів впливу або заохочування з метою надання корисної для слідства інформації. Тобто на прикладі даної НС(Р)Д ми можемо спостерігати поєднання технологічного та евристичного підходів до визначення структури та змісту НС(Р)Д. Для успішного проведення такої НС(Р)Д, як конфіденційне співробітництво, визначальною є якісна реалізація на підготовчому та робочому етапах як положень, що мають суто тактичний та психологічний характер, так і тих алгоритмів, що у своїй послідовності утворюють конкретні програми дій, що можуть мати як «гнучкий», так і досить «жорсткий» характер.

2.4. Використання технологічного підходу у тактичних операціях

Діяльність із розслідування злочинів представляє собою специфічний вид суспільної діяльності, що є складовою об'єкта вивчення криміналістики. Вона полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних засобів, методів та прийомів, що не суперечать вимогам законодавства та реалізуються у визначених ним формах. У філософських словниках поняття «діяльність» тлумачиться як певний спосіб відтворення соціальних процесів, самореалізації людини, її зв'язків з оточуючим світом [323, с. 236]. Наукові положення та рекомендації, що розробляються в межах усіх розділів криміналістики, мають своєю метою належне теоретичне забезпечення діяльності з розслідування злочинів актуальним, дієвим та ефективним комплексом прийомів, методів та засобів його здійснення.

У криміналістичній літературі, починаючи від етапу зародження науки, вченими завжди приділялася значна увага визначенню сутності діяльності з розслідування злочинів, характеристиці її особливостей, структурі, засадам та формам реалізації, про що свідчить чималий науковий доробок, присвячений даній тематиці.

Питання визначення рівнів організації та здійснення розслідування неодноразово порушувалося в криміналістичній літературі. Роботи, присвячені аналізу особливостей реалізації діяльності з розслідування злочинів, завжди у своїй структурі містили питання, що стосувалися форм та рівнів реалізації такого специфічного виду суспільної діяльності.

Л.Д. Самигін, досліджуючи структуру діяльності з розслідування злочинів, дійшов висновку про можливість виділення таких її рівнів здійснення.

Базовий, тобто технологічний рівень, який, на думку вченого, складається із системи технологічних операцій з тими чи іншими об'єктами з використанням певних технічних методів, прийомів, способів або засобів. Він розглядає такі операції як структурні елементи, що є окремими слідчими діями.

Середній рівень здійснення розслідування – це тактичний рівень, у межах якого здійснюється організація та проведення слідчих дій і тактичних операцій.

Верхній рівень – стратегічний рівень розслідування – відображає діяльність слідчого та інших учасників розслідування, що пов'язана з організацією і проведення розслідування в цілому і на певних його етапах [304, с. 23–24].

Р.С. Белкін спробував проаналізувати структуру діяльності з розслідування злочинів через призму організаційно-управлінського підходу. Вчений розглядав чотири рівні організації розслідування:

Перший найвищий рівень – це рівень державно-правовий, об'єктом якого є розслідування як специфічний вид діяльності всіх уповноважених на її здійснення державних органів.

Другий рівень організації розслідування – це управлінський рівень, що відображає діяльність із розслідування злочинів окремого відомства – органів внутрішніх справ, – що полягає в організації вертикальної та горизонтальної структури цих органів, забезпечення їх єдності у ході реалізації кримінальної політики держави, форм, засобів і методів розкриття та розслідування злочинів.

Третій рівень, тобто рівень організації розслідування конкретного злочину, – це методичний рівень, для якого характерним є створення оптимальних умов визначення та застосування рекомендацій криміналістичної методики, що будуть найбільш ефективними і доцільними в конкретній слідчій ситуації.

Останній четвертий рівень – це рівень тактичний, що полягає в організації та проведенні окремих слідчих дій, тактичних операцій чи-то організаційно-технічних заходів. Саме на цьому рівні вирішуються питання, пов'язані з вибором та застосуванням найбільш ефективних та доцільних ситуаційно обумовлених тактичних та техніко-криміналістичних прийомів і засобів, спрямованих на досягнення мети проведення слідчої дії [26, с. 15–16].

В.Є. Корноухов зробив спробу дослідити структуру діяльності з розслідування злочинів через призму інформаційно-пізнавального підходу. Тобто вчений визначив відповідні рівні застосування засобів пізнання у ході здійснення розслідування.

До першого рівня засобів пізнання він відносить проведення слідчих дій.

Другий рівень засобів пізнання в ході здійснення розслідування складають тактичні прийоми та їх комбінації, що застосовуються під час проведення слідчих дій.

Третій рівень утворюють науково-технічні засоби та технічні прийоми їх застосування.

Четвертий рівень засобів пізнання, що застосовуються під час проведення розслідування, вчений визначає як рівень застосування експертних методик.

П'ятий рівень засобів пізнавальної діяльності утворюють тактичні операції, що спрямовані на виконання конкретних тактичних завдань.

Шостий рівень, на думку автора, складають такі специфічні засоби пізнання як програмні засоби, що розробляються на основі використання ЕОМ, комп'ютерних програм тощо [226, с. 391–400].

О.А. Чебуренков, який присвятив значну увагу проблемі дослідження загальнотеоретичних основ діяльності з розслідування злочинів, визначає, що в процесі розслідування можна виділити три рівні такої діяльності, серед яких він називає:

- стратегічний рівень, тобто рівень організації і проведення розслідування злочинної події загалом;
- тактичний рівень, який передбачає прийняття та реалізацію рішень, пов'язаних із плануванням, підготовкою та проведенням окремих слідчих дій, тактичних операцій;
- технологічний рівень, який за поглядами вченого, охоплює питання прийняття та реалізації рішень у межах конкретних технологічних операцій, що входять у певну слідчу дію у якості її складових частин [350, с. 9–10].

Досліджуючи сутність технології розслідування в контексті використання технологічного підходу у криміналістиці в цілому та криміналістичній методиці зокрема А.В. Шмонін виділяє три рівні прояву технологічного аспекту діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинам.

Перший рівень – рівень усвідомлення, тобто формування знання про технологію розслідування, її структуру, особливості взаємозв'язку структурних елементів, що проявляються в організації розслідування.

Другий рівень – рівень практичної реалізації технології розслідування, тобто проведення конкретного розслідування.

Третій рівень – результативний рівень, що проявляється у вигляді певного формально-юридичного (процесуального) акта [385, с. 365].

Із наведеної позиції видно, що автор розглядає не самі рівні застосування технології розслідування, а визначає етапи її реалізації в межах процесу розслідування, що є об'єктом вивчення криміналістичної методики як розділу науки криміналістики.

Досліджуючи теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці А.А. Барцицька, аналізуючи та узагальнюючи способи реалізації слідчих технологій під час здійснення розслідування, запропонувала класифікувати їх на три види. Визначені авторкою види слідчих технологій перебувають у діалектичному зв'язку з різними за характером видами слідчої діяльності та в більшій мірі відображають рівні їх застосування, аніж просто позначають види:

А) визначення технології застосування техніко-криміналістичних засобів, що знаходить свою реалізацію як елемент структури слідчих дій та їх комплексів;

Б) визначення технології проведення окремих слідчих дій;

В) визначення технології розслідування злочинів, що полягає в особливостях реалізації окремих методик розслідування [335, с. 56].

Наведені підходи до визначення структури діяльності з розслідування злочинів вказують на внутрішню структурованість та складність даної діяльності. Сучасні криміналістичні дослідження спрямовані на вироблення нових концепцій та підходів до вивчення такої діяльності з метою формування цілісного розуміння та багаторівневого забезпечення її практичного здійснення.

Досліджуючи особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також процес розслідування загалом крізь призму технологічного підходу, уявляється доцільним говорити про можливість виділення рівнів технології реалізації діяльності з розслідування злочинів. Виділення окремих технологічних рівнів нерозривно пов'язане із завданнями, виконання яких вони забезпечують, що, у свою чергу, впливає на

складність та багатoelementність таких дій. На нашу думку, необхідно виокремити чотири такі рівні технології здійснення розслідування:

Перший, базовий, рівень, що полягає в реалізації окремих алгоритмів дій слідчого під час підготовки і проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Дані алгоритми дій спрямовані на забезпечення виконання тактичних завдань, пов'язаних з окремими етапами здійснення слідчих дій. Такі алгоритми можуть бути спрямовані на реалізацію окремих тактичних прийомів чи їх комплексів, застосування техніко-криміналістичних засобів, забезпечення створення певних умов діяльності тощо.

Другий рівень – це рівень реалізації програм слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Даний рівень технології здійснення розслідування пов'язаний із виконанням тактичних завдань, спрямованих на пошук нової криміналістично значущої інформації або перевірку вже наявної. Важливою особливістю реалізації програм слідчих дій на даному рівні є існування реальної можливості виконання поставленого завдання шляхом проведення конкретної слідчої дії.

Третій рівень – це рівень реалізації тактичних операцій на відповідному етапі проведення розслідування. Характерною властивістю технології здійснення розслідування на даному рівні є виконання тактичного завдання шляхом реалізації певного комплексу таких дій, як окремі слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові та певні суто організаційні заходи.

Четвертий, загальний, рівень – це рівень загальної технології розслідування. Даний рівень діяльності з розслідування злочинів пов'язаний із визначенням технології розслідування певного злочину із використанням положень конкретних видів криміналістичних методик. Рівень загальної технології розслідування передбачає побудову певної моделі конкретного розслідування, яка повинна містити систему завдань тактичного та

стратегічного рівня. Саме в рамках такої моделі знаходить своє місце технологія реалізації тактичних операцій, програми проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, належна реалізація яких пов'язана із застосуванням відповідних алгоритмів дій слідчого та інших учасників слідчих дій і тактичних операцій.

У межах дослідження місця технологічного підходу в системі положень криміналістичної тактики та визначення його впливу на розвиток тактико-криміналістичних знань поряд з аналізом положень технології проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій необхідно докладно зупинитися на технології тактичних операцій.

Тактичні операції є одним зі специфічних засобів здійснення розслідування, що разом зі слідчими (розшуковими) діями та негласними слідчими (розшуковими) діями, хоча й отримали достатньо широке криміналістичне дослідження, проте й досі залишаються предметом різних вчених-криміналістів. Загальновизнаним є твердження про те, що існування та використання тактичних операцій зумовлене існуванням певних тактичних завдань, виконання яких не можливе шляхом проведення одної окремої слідчої дії, а потребує реалізації їх конкретної системи (комплексу) [109, с. 23–26; 205, с. 392]. Свого часу саме така думка заклала підґрунтя для проведення перших фундаментальних криміналістичних досліджень, що були присвячені сутності тактичної операції, їх структурі, місцю у системі положень криміналістичної тактики тощо [111; 382].

На сьогодні в криміналістичній літературі існує надзвичайно багато різноманітних визначень поняття «тактична операція», що вказує, по-перше, на значну практичну цінність такої форми реалізації слідчої діяльності, по-друге, на науковий потенціал даної категорії. Аналіз запропонованих вченими дефініцій досліджуваного поняття дозволяє прослідкувати певну тенденцію технологізації підходу до розуміння тактичної операції. Зокрема, перші визначення, запропоновані вченими-криміналістами, розглядали тактичну

операцію як певну сукупність слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних та інших дій [112; 306, с. 92; 138, с. 45; 300, с. 21]. Пізніше для позначення змісту даної категорії почало дедалі частіше використовуватися поняття «система» слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів [75, с. 216; 129, с. 220–221; 17, с. 24–29; 279; 350, с. 103–104; 403, с. 199]. Згодом, акцент у визначенні тактичної операції зміщується в бік комплексного підходу до характеристики дій, для позначення яких застосовується дане поняття [85, с. 110; 244, с. 154; 226, с. 395; 385, с. 344; 213, с. 266–267; 140, с. 151; 238, с. 28]. На сьогодні у криміналістичній літературі дедалі частіше з'являються ідеї про можливість визначення тактичних операцій як специфічних програм чи типових моделей діяльності, що спрямовані на виконання завдань розслідування [289, с. 76–90].

Кожне з наведених понять, що використовуються в літературі для позначення сутності тактичної операції, відбивають особливості підходів вчених до розуміння внутрішньої будови та взаємного зв'язку елементів тактичної операції.

Досліджуючи тактичні операції крізь призму застосування технологічного підходу, слід проаналізувати ознаки, що лежать в основі формулювання визначення даної категорії криміналістичної тактики, та співвіднести їх із положеннями, що відображають технологічні принципи діяльності з розслідування злочинів (про які йдеться у підрозділі 1.2).

А.В. Дулов серед ознак тактичної операції називав такі: системність; єдність планування; спрямованість на виконання тактичного завдання, що не може бути вирішене іншим чином [111, с. 43–44]. В.І. Шиканов розширив зазначений перелік ознак такою, як алгоритмічність дій [380, с. 117–118], а О.В. Лагутін указав саме на комплексний характер тактичних операцій [230, с. 17]. Л.Я. Драпкін підходив подібним чином до визначення основних характеристик тактичної операції, що відрізняють її від слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, та називав такі: комплексність дій; єдиний

план; спрямованість на виконання проміжного завдання, що підпорядковане загальній меті [107, с. 54].

В.А. Журавель, аналізуючи сутність тактичної операції як специфічного засобу здійснення слідчої діяльності, серед основних її властивостей називає оптимальність сукупності дій; їх комплексне застосування; єдність мети та завдання реалізації; ефективність реалізації; спрямованість на виконання тактичного (проміжного, локального) завдання [121].

М.О. Марочкін визначає такі характерні ознаки тактичної операції, як: системність та взаємозв'язок дій; ситуаційна обумовленість; плановість та планомірність реалізації; управлінський аспект; цілеспрямованість на вирішення конкретного завдання [243, с. 13].

О.А. Чебуренков вказує на такі ознаки тактичних операцій, як масштабність та тривалість проведення, високий рівень організації діяльності [351, с. 68]. А В.О. Князєв поряд із названими вище ознаками акцентує увагу на таких специфічних властивостях тактичних операцій, як програмно-цільовий характер дій та детермінованість слідчою ситуацією [158, с. 64–68].

В.М. Шевчук, досліджуючи місце тактичних операцій у криміналістиці, їх сутність та зв'язок з іншими криміналістичними категоріям, стверджує, що серед ознак, які характеризують тактичні операції, необхідно назвати комплексність, інтегративність, системність, ситуаційну зумовленість, цілеспрямованість і вибірковість, спланованість та алгоритмічність [366, с. 118–122]. Запропонована вченим система ознак тактичної операції як специфічного засобу здійснення слідчої діяльності уявляється надзвичайно вдалою та такою, що повністю відповідає сучасним тенденціям теоретичного дослідження тактичних операцій та розроблення криміналістичних рекомендацій з їх практичної реалізації.

Зазначимо, що така характеристика тактичних операцій як певної форми реалізації слідчої діяльності дає можливість говорити про технологічний характер тактичних операцій. По-перше, це впливає з аналізу вищеназваних

ознак даної діяльності, що сформульовані різними науковцями на всьому етапі формування і становлення криміналістичного вчення про тактичні операції. Зокрема названі ознаки відповідають таким технологічним принципам діяльності з розслідування злочинів, як поділу процесу реалізації тактичної операції на послідовні взаємопов'язані етапи; принципу єдиного управління та координації діяльності; принципу цілеспрямованості цієї діяльності; принципу впорядкованості дій у вигляді певного комплексу.

По-друге, технологічний характер даної форми реалізації слідчої діяльності впливає з внутрішньої структури та системи дій, що забезпечують здійснення тактичної операції та досягнення мети її проведення. Зокрема, В.С. Богачук вказує, що в структурі тактичної операції необхідно виділяти такі основні стадії її проведення, як підготовча та робоча. На підготовчій стадії виконуються завдання, пов'язані з тактичним забезпеченням проведення тактичної операції, що полягає у визначенні загальної стратегії здійснення розслідування та тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій, вибору лінії поведінки її учасників, найбільш доцільних тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення тактичної операції. Також здійснюється прогнозування слідчої ситуації, що може скластися під час проведення тактичної операції, та розробляється відповідна програма її проведення. Крім того, обов'язково вирішується питання, пов'язане з технічним забезпеченням тактичної операції.

Науковець визначає, що будь-яка тактична операція повинна здійснюватися відповідно до попередньо розробленої програми, у структурі якої можна виділити три етапи її робочої стадії: перший – початковий, другий – проміжний, третій – завершальний. За словами вченого, кожному етапу відповідають свої конкретні завдання, шляхи, засоби та методи їх виконання. Дії на початковому та проміжному етапах робочої стадії тактичної операції реалізуються або послідовно одна за одною, або в режимі одночасного їх

проведення залежно від тактичних завдань та слідчої ситуації проведення тактичної операції, якою й обумовлені самі тактичні завдання [34, с. 192].

Запропонований В.С. Богачуком підхід до визначення структури тактичної операції фактично є тотожним до підходу, що використовують вчені-криміналісти в процесі визначення структури слідчої дії як певної форми реалізації діяльності слідчого. На нашу думку, даний підхід заслуговує на увагу, проте потребує значного доопрацювання в силу того, що тактична операція за своїм змістом та характером дій досить відрізняється від окремої слідчої дії. Також не досить зрозумілою є підстава розмежування вченим початкового і проміжного етапів робочої стадії, а також віднесення завершального етапу, на якому відбувається підведення підсумків реалізації тактичної операції, до робочої стадії.

Не викликає сумніву необхідність чіткої науково обґрунтованої періодизації діяльності з реалізації тактичної операції не лише шляхом застосування традиційного системно-структурного підходу, але й технологічного. Зокрема В.М. Шевчук вказує, що технологія тактичної операції є різновидом криміналістичної технології [367, с. 238]. Керуючись даним підходом, учений визначає атрибутивний (статичний) та функціональний (динамічний) блоки, через описання яких подається структура тактичної операції. Розглядаючи тактичну операцію як певну високоорганізовану форму людської діяльності, науковець визначає її внутрішню, тобто статичну, структуру через тріаду таких взаємопов'язаних атрибутів, як суб'єкт, засоби та ресурси. З іншого боку, В.М. Шевчук звертає значну увагу на функціональну структурну складову тактичної операції, яку описує у вигляді шести послідовних етапів реалізації тактичної операції, а саме: а) аналіз та оцінка слідчої ситуації; б) постановка тактичного завдання та визначення мети тактичної операції; в) прийняття рішення про її проведення; г) створення моделі тактичної операції і програми її реалізації; д) здійснення тактичної операції; е) оцінка досягнутих результатів [365, с. 323–324].

На нашу думку, перші чотири етапи, що визначені вченим, за своєю сутністю відображають діяльність із підготовки до проведення тактичної операції та можуть бути об'єднані в окрему підготовчу стадію як послідовні етапи її реалізації. Що стосується п'ятого названого етапу – етапу здійснення тактичної операції, – то він заслуговує більш детального дослідження та розроблення в розгорнутому вигляді, а також відображає робочу стадію тактичної операції. Відповідно шостий етап – оцінка досягнутих результатів – може розглядатися як заключна «технологічна» стадія тактичної операції.

Анкетування слідчих НП України та науково-педагогічних співробітників провідних криміналістичних шкіл України показало, що всім без винятку загальним (універсальним) тактичним операціям, наведеним у анкеті, в тій чи іншій мірі притаманна технологічна складова, що зумовлює потребу алгоритмізації процесу їх реалізації. Визначальною для тактичної операції є її робоча стадія, що відрізняє її від інших форм діяльності слідчого чи оперативного співробітника. У структурі тактичної операції послідовність слідчих дій є чітко визначеною, а жодна слідча дія не може бути замінена на іншу [197, с. 492], тому алгоритмізація та програмування саме робочої стадії заслуговує досить значної уваги. Разом із тим для всіх тактичних операцій є типовими певні технологічні моделі реалізації їх робочих етапів (стадій). Необхідно вказати, що залежно від виду розслідуваного злочину та особливостей слідчої ситуації структура тактичної операції може зазнати певних змін, які, однак, не будуть стосуватися комплексу визначальних (базових) для даної конкретної тактичної операції слідчих дій чи оперативно-розшукових заходів.

На прикладі такої тактичної операції, як «груповий обшук», ми можемо розглянути модель робочої стадії, для якої типовою є одночасна реалізація комплексу дій. Для проведення даної тактичної операції повинні існувати як фактичні, так і процесуальні підстави, що вказують на неможливість виконання конкретного тактичного завдання іншим шляхом та вказують на найбільш

вірогідний позитивний результат шляхом реалізації саме тактичної операції «груповий обшук» [103]. При цьому всі слідчі дії, що проводяться в рамках даної операції, являють собою не просту сукупність, а чітку взаємопов'язану та взаємообумовлену систему, певний комплекс дій.

Необхідно підкреслити, що кожен обшук як структурний елемент тактичної операції тим не менш зберігає свою власну структурну самостійність. Тобто результат тактичної операції прямо залежить від якості та результату проведення кожного окремого обшуку. Тому як при розробленні типової моделі даної тактичної операції, так і побудові більш конкретних моделей у рамках методик розслідування окремих видів злочинів необхідно звернути увагу на структуру та зміст обшуку як складової тактичної операції. Розроблення їх моделей повинне здійснюватися на основі типової технологічної моделі обшуку як окремої самостійної дії, але також повинна враховуватися специфіка його реалізації саме в рамках тактичної операції. Особливість такого обшуку отримує своє відображення в основному на підготовчій та завершальній (оціночній) стадії. Це пов'язано із суб'єктом здійснення оцінки слідчої ситуації та визначення тактичного завдання, прийняттям рішення про проведення тактичної операції і збором усієї необхідної орієнтуючої інформації. Що стосується завершальної стадії обшуку, то для неї характерним буде узагальнення результатів та їх оцінка з позиції відриву від результатів інших обшуків, що проводилися одночасно з даним. Фактично оцінка сукупності результатів усіх проведених обшуків буде здійснюватися на рівні оцінки результатів проведення тактичної операції відповідальною особою, що ініціювала її проведення. Лише дана особа володітиме повною інформацією щодо особливостей та результатів проведення усіх обшуків як структурних елементів тактичної операції «груповий обшук», а, відповідно, лише вона зможе дати належну оцінку їх результатам.

Тому технологічну модель тактичної операції «груповий обшук» можна подати в такому вигляді.

Підготовча стадія, яка передбачає:

- а) аналіз та оцінку слідчої ситуації;
- б) визначення тактичного завдання;
- в) визначення мети тактичної операції;
- г) прийняття рішення про проведення тактичної операції;
- г) збирання необхідної інформації про місця та осіб, щодо яких будуть проводитися обшуки;
- д) побудова моделі тактичної операції та програми її реалізації;
- е) визначення суб'єктів реалізації окремих обшуків;
- є) забезпечення системи всіх необхідних техніко-криміналістичних, технічних та інших засобів.

Робоча стадія являє собою програму реалізації системи одночасних обшуків та передбачає технологію реалізації кожного з них.

Завершальна (оціночна) стадія передбачає:

- а) аналіз та оцінку результатів кожного окремого обшуку;
- б) узагальнення результатів усіх проведених слідчих дій;
- в) аналіз та оцінку результатів проведення тактичної операції.

Для даної тактичної операції характерним є короткий часовий проміжок її реалізації та виконання тактичного завдання. Проте більшість тактичних операцій характеризується значною часовою тривалістю виконання тактичного завдання, що ставиться перед ними. Зазвичай це пов'язано з характером інформації, пошук та аналіз якої відбувається в ході проведення тактичної операції та, у свою чергу, впливає на систему та послідовність певних дій, які її складають.

Така тактична операція, як «перевірка показань свідка», за своєю структурою є більш складною, аніж «груповий обшук», проте проводиться під час розслідування практично всіх злочинів окрім тих, за якими слідству не вдалося виявити свідків злочинної події. Належна реалізація даної тактичної операції спрямована на формування міцної доказової бази, що дозволить

слідчому передати матеріали кримінального провадження до розгляду у суд та уникнути фактів недостатності чи недостовірності доказів для винесення обвинувального вироку судом.

Проведення даної тактичної операції пов'язане з таким учасником досудового розслідування, як свідок. Процесуального статусу свідка особа набуває лише після проведення її допиту як свідка. Хоча, опираючись на тактичний зміст даного поняття, ми можемо говорити про те, що свідком є будь-яка особа, яка володіє корисною для слідства інформацією, що стосується розслідуваної події. Пошук та виявлення таких свідків може здійснюватися шляхом опитування громадян, що проводять оперативні співробітники одночасно з проведенням огляду місця події, або ж слідчим після проведення інших невідкладних слідчих дій. Проте проведення тактичної операції «перевірка показань свідка» можливе лише після проведення допиту конкретних осіб у цій якості та належного його процесуального оформлення. Це зумовлено характером слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що можуть проводитися в рамках даної тактичної операції та вимагають процесуального обґрунтування підстав їх здійснення у ході розслідування.

Підготовка стадія «перевірка показань свідка» передбачає:

- а) аналіз та оцінку слідчої ситуації;
- б) аналіз та оцінку інформації, отриманої у ході проведення допиту свідка;
- в) зіставлення даної інформації з результатами допитів інших осіб (свідків, потерпілого, підозрюваного);
- г) визначення тактичного завдання;
- г) визначення мети тактичної операції;
- д) прийняття рішення про проведення тактичної операції;
- е) побудова моделі тактичної операції та програми її реалізації;

є) визначення суб'єктів реалізації окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

ж) забезпечення системи всіх необхідних техніко-криміналістичних, технічних та інших засобів.

Робоча стадія даної тактичної операції характеризується вчиненням комплексу як одночасних, так і послідовних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Їх система багато в чому залежатиме від характеру розслідуваної події та змісту свідчень особи, що перевіряються. На робочій стадії тактичної операції «перевірка показань свідка» можуть проводитися такі слідчі (розшукові) дії: повторний допит свідка; допити інших осіб; пред'явлення для впізнання живих осіб, речей, трупів; обшуки; отримання зразків для експертизи; призначення та проведення експертиз. Також у деяких випадках можуть проводитися негласні слідчі (розшукові) дії: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних; зняття інформації з електронних інформаційних систем; моніторинг банківських рахунків; аудіо- та відеоконтроль особи; аудіо- та відеоконтроль місця; накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння тощо. Додатково можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, пов'язані з пошуком інших свідків, перевіркою інформації, наданої свідком, з використанням оперативних джерел, пошуком речей та документів, що фігурують у свідченнях особи та ін.

Завершальна (оціночна) стадія даної тактичної операції передбачає:

а) поетапний аналіз та оцінку результатів кожної окремої слідчої дії та оперативно-розшукового заходу;

б) узагальнення результатів усіх проведених слідчих дій;

в) аналіз та оцінку результатів проведення тактичної операції.

Слід зазначити, що проведення окремих слідчих дій, які є структурним елементом тактичної операції, може забезпечувати виконання не лише тактичного завдання даної тактичної операції, але й переслідувати інші цілі та

вирішувати додаткові тактичні завдання. Фактично одна слідча дія одночасно може бути спрямована як на виконання конкретного тактичного завдання, для досягнення якого достатньо самостійного її проведення, так і на сприяння виконанню більш складного тактичного завдання, з метою виконання якого проводиться тактична операція.

Досліджуючи зв'язок тактичних операцій як форми реалізації діяльності з розслідування злочинів, що представляє собою третій рівень її технології, зі слідчими діями та загальним процесом розслідування конкретного злочину, необхідно погодитися з В.М. Шевчуком, який звернув увагу на те, що система типових тактичних операцій являє собою програму розслідування конкретного виду злочину [368, с. 258]. Разом із тим, як уже говорилося вище, проведення тактичної операції передбачає належну технологію реалізації програм окремих слідчих дій. За своєю сутністю технологія реалізації діяльності з розслідування злочинів являє собою чотирирівневу систему взаємопов'язаних форм діяльності слідчого, які послідовно одна за одною наповнюють процес розслідування системою науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження, наведено нове вирішення наукового завдання, яке полягало в обґрунтуванні використання технологічного підходу у криміналістичній тактиці.

1. Методологічними передумовами становлення технологічного підходу у криміналістиці є розгляд розслідування як системної, пізнавально-інформаційної та організаційно-управлінської діяльності.

Становлення криміналістичної технології у межах криміналістики відбувалось у декілька етапів:

- використання технологічного підходу у межах проведення судових експертиз та обґрунтування технологічних моделей розслідування злочинів;
- впровадження здобутків та ідей кібернетики у криміналістику та спроби розроблення окремих криміналістичних алгоритмів;
- використання методології технологічного підходу для дослідження складових об'єкта криміналістики та впровадження технологічних моделей у всі розділи криміналістики.

Чинниками, які зумовили виникнення та розвиток криміналістичної технології, є: науково-технічна революція, що дала поштовх до удосконалення матеріально-технічного комплексу засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, та вплинула на технологію їх застосування; удосконалення форм, засобів, способів та технологій злочинної діяльності; ускладнення процесів організації та управління діяльністю з розслідування злочинів; алгоритмізація та програмування процесу розслідування в цілому, окремих його етапів та слідчих дій; кібернетизація діяльності з розслідування злочинів як результат поширення можливості використання електронно-обчислювальної техніки у різних сферах людської діяльності; розвиток теорії криміналістичного моделювання, що нерозривно пов'язана з технологією побудови типових програм та алгоритмів слідчої та експертної діяльності;

потреба практики у науковій розробці системи коротких, чітких та змістовних рекомендацій та правил (програм і алгоритмів) щодо особливостей діяльності слідчого у тій чи іншій слідчій ситуації.

2. На сучасному етапі технологічний підхід використовується для аналізу об'єктів усіх розділів криміналістики.

У межах криміналістичної техніки технологічний підхід отримав розвиток у таких напрямках: перший – оновлення існуючих та створення нових комплексів техніко-криміналістичних засобів пошуково-пізнавальної діяльності; другий – розробка алгоритмів технології практичного застосування цих технічних засобів; третій – розробка алгоритмів технології проведення експертних досліджень; четвертий – використання інформаційних та комп'ютерних технологій для забезпечення збереження і поширення результатів досліджень експертів та фіксації криміналістично значущої інформації іншими уповноваженими суб'єктами, що мають доступ до розслідування.

У межах криміналістичної тактики основною формою реалізації технологічного підходу є розроблення тактико-технологічних комплексів проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Формою реалізації технологічного підходу у межах криміналістичної методики є розроблення програмних комплексів відповідних етапів розслідування окремих категорій злочинів у кореляції з типовими слідчими ситуаціями.

Криміналістична технологія – це впорядкована система алгоритмів та програм, що за умов застосування відповідних людських і технічних ресурсів сприяють оптимальному поетапному вирішенню конкретних завдань криміналістичної діяльності.

3. У системі понятійно-категоріального апарату криміналістичної тактики криміналістична технологія відноситься до категорій першого рівня.

Технологія слідчої (розшукової) дій – це впорядкована діяльність з поетапного вирішення тактичних завдань слідчої (розшукової) дії, що досягається шляхом створення належних умов, застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів і реалізації оптимальних програм і алгоритмів дій слідчого.

Класифікацію категорій науки криміналістики слід подати у вигляді трьох блоків:

категорії першого рівня: загальна теорія криміналістики; криміналістичні засоби; криміналістичний прийом; криміналістична рекомендація; криміналістична версія; криміналістична технологія; криміналістичний алгоритм; криміналістична програма; криміналістична ситуація; криміналістична діяльність; злочинна діяльність.

категорії другого рівня, тобто категорії, що мають значення для формування окремих сфер криміналістики, зокрема: окремі теорії криміналістики (теорія криміналістичної ідентифікації, діагностики, організації, моделювання, прогнозування, планування та ін.); криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика.

категорії третього рівня: система понять, що є визначальними для окремих напрямків здійснення криміналістичних досліджень.

Програма слідчої (розшукової) дії – це наочна технологічна модель конкретної слідчої дії, що містить у собі ситуаційно зумовлену систему алгоритмів та інших тактико-криміналістичних засобів, які забезпечують діяльність слідчого на етапах підготовки, проведення та оцінки результатів слідчої дії.

4. За питомою вагою технологічного аспекту у структурі слідчі дії класифіковано на такі види:

1) слідчі (розшукові) дії, які:

а) передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій: призначення експертизи; отримання зразків для експертизи;

б) передбачають в основному «гнучкі» алгоритми та програми дій: огляд; обшук; пред'явлення для впізнання; слідчий експеримент;

в) передбачають можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій: допит;

2) негласні слідчі (розшукові) дії які:

а) передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних; зняття інформації з електронних інформаційних систем; установлення місцезнаходження радіоелектронного; моніторинг банківських рахунків; аудіо- та відеоконтроль особи; аудіо- та відеоконтроль місця; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;

б) передбачають поєднання «жорстких» та «гнучких» алгоритмів дій: накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння;

в) передбачають можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій: спостереження за особою, річчю або місцем; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; використання конфіденційного співробітництва.

Розмежування тактичного та технологічного аспектів слідчих (розшукових) дій необхідно здійснювати за інтелектуально-психологічним (вольовим) критерієм, зокрема тактичний аспект – оцінка слідчої ситуації, що склалася, та вибір найбільш доцільної лінії поведінки, підбору оптимальних прийомів та методів проведення слідчих (розшукових) дій; технологічний аспект – формування системи алгоритмів поетапного та послідовного вирішення конкретних (тактичних) завдань за умов використання певних прийомів та методів і дотримання встановлених вимог.

При розмежуванні технологічного та організаційного аспектів визначено, що:

технологічний аспект отримує свою практичну реалізацію в побудові технологічної моделі слідчої дії з постановкою та врахуванням проміжних (тактичних) завдань і визначенням алгоритму дій слідчого з їх вирішення, а, також, практичній реалізації конкретних алгоритмів та програм дій;

організаційний аспект отримує своє відображення у створенні належних умов проведення слідчої дії шляхом її планування, забезпечення наявності всіх її учасників, вибору часу, місця та створення належних умов її проведення, підготовки техніко-криміналістичних засобів. Взаємозв'язок технологічного та організаційного аспектів проявляється у формі організаційного забезпечення технологічних основ слідчої дії під час її підготовки та проведення, створення необхідних умов і забезпечення слідчого конкретними техніко-криміналістичними засобами. Організаційний та технологічний аспекти не є тотожними та різняться за метою своєї реалізації та завданнями, на вирішення яких вони спрямовані.

5. У структурі типової (універсальної) моделі слідчої (розшукової) дії виокремлено три технологічні стадії: підготовчу, робочу та завершальну.

У структурі підготовчої стадії виокремлено такі послідовні дії: визначення кола питань, які підлягають встановленню; чітка постановка тактичних завдань; визначення кола учасників та забезпечення їх присутності; пошук і вивчення інформації, що має значення для проведення слідчої (розшукової) дії; прогнозування розвитку слідчої ситуації; формування плану робочої стадії; процесуальне оформлення забезпечувальних процесуальних документів; забезпечення дії техніко-криміналістичними засобами.

У структурі робочої стадії виділено такі дії: оцінка слідчої ситуації, яка склалась на початку проведення слідчої (розшукової) дії; співставлення прогнозованої слідчої ситуації та тієї, що реально склалась; корегування програми застосування тактичних прийомів і їх комплексів, а також алгоритмів їх реалізації й інших засобів пошуку та отримання доказової та орієнтуючої інформації; визначення порядку вирішення тактичних завдань; застосування

тактичних прийомів та оцінка їх результатів у ході проведення слідчої (розшукової) дії; застосування тактико-криміналістичних засобів пошуку, фіксації, вилучення джерел доказової чи орієнтуючої інформації.

У структурі завершальної (оціночної) стадії відзначено такі дії: забезпечення належної фіксації результатів слідчої (розшукової) дії; належне процесуальне оформлення; аналіз та оцінка результатів проведення слідчої (розшукової) дії; здійснення заходів, спрямованих на повне вирішення поставлених завдань, уточнення, усунення протиріч, виявлених слідчим під час аналізу отриманих результатів.

Технологічна модель слідчої (розшукової) дії будується з урахуванням таких спеціальних принципів: принцип системності, що передбачає наявність цілісної сукупності узгоджених та взаємопов'язаних дій різного характеру, об'єднаних спільною метою та ціллю; принцип універсальності використання типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії при побудові технологічних моделей конкретних слідчих (розшукових) дій; принцип врахування специфіки завдань та змісту конкретної слідчої (розшукової) дії, що впливає із процесуальних, тактичних, технологічних та психологічних засад її підготовки та проведення; принцип ситуаційності, що зумовлює алгоритм слідчої (розшукової) дії; принцип урахування ролі кожного учасника слідчої (розшукової) дії; принцип урахування технологічних та евристичних засад слідчої діяльності.

Особливостями побудови технологічної моделі слідчої (розшукової) дії є: по-перше, врахування принципів: єдиного управління та координації; цілеспрямованості діяльності; впорядкованості дій, що вимагає внутрішнього структурування технологічної моделі на певні етапи; по-друге, аналіз проведення слідчої (розшукової) дії як технологічного процесу з визначенням кінцевої мети та засобів, необхідних для її досягнення.

Побудова моделей конкретних слідчих (розшукових) дій здійснюється з урахуванням таких технологічних принципів діяльності з розслідування:

технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій повинні базуватись на типовій (універсальній) моделі слідчої дії; врахування завдань та змісту конкретної слідчої (розшукової) дії; врахування ситуаційного підходу, який впливає на гнучкість програми і змісту алгоритмів діяльності слідчого; врахування обов'язкової участі інших суб'єктів.

6. Реалізація технологічного підходу під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій залежить від таких чинників: тактичних завдань слідчої дії; ступеню інтелектуально-емоційного навантаження під час проведення слідчої дії; необхідності застосування слідчим евристичного підходу; ступеню використання технічних засобів під час проведення слідчої дії; особливостей фіксації результатів; необхідністю застосування психологічних та тактичних прийомів.

Підготовчий етап слідчого експерименту повинен містити комплекс дій, спрямованих на: прийняття рішення про необхідність та можливість проведення слідчої (розшукової) дії; визначення часу та місця проведення та кола учасників; визначення комплексу необхідних тактико-криміналістичних засобів; створення умов, необхідних для проведення слідчого експерименту; розробка програми-плану проведення експерименту, включаючи послідовні дії відповідних його учасників. Комплекси тактичних прийомів, які використовуються під час проведення слідчого експерименту, можуть варіюватись залежно від його виду та форми проведення, але у кожному випадку необхідно використовувати типову технологічну модель.

7. У межах проведення НС(Р)Д реалізація технологічного підходу здійснюється переважно під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які є похідними від оперативно-технічних заходів. Окремі елементи технологічного підходу характерні для комплексних НС(Р)Д, зокрема на стадії підготовки та початкового етапу їх реалізації.

Основним напрямом використання технологічного підходу під час проведення НС(Р)Д є реалізація жорстких алгоритмів використання спеціальних технічних засобів.

8. У межах тактичних операцій технологічна складова реалізується у відповідному взаємозв'язку із завданнями тактичних операцій. Використання елементів алгоритмізації як складової технологічного підходу є найбільш характерним для тактичних операцій, спрямованих на виявлення предметів та інших матеріальних об'єктів, які можуть бути використані як речові докази. Ступінь використання технологічного підходу під час проведення тактичних операцій зумовлюється: тактичним завданням; наявними та необхідними силами та засобами; можливістю протидії проведенню операції; технологічною та процесуальною формою фіксації її результатів.

Виокремлено чотири рівні технології розслідування: перший рівень – розробка і реалізація алгоритмів підготовки слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; другий рівень – побудова та реалізація програми слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; третій рівень – розробка і реалізація тактичних операцій на відповідному етапі розслідування; четвертий рівень – формування і реалізація загальної технології розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ароцкер Л.Е. О соотношении процессуальных, тактических и этических начал в следственных действиях //50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия: краткие тез. докл. к науч. конф. (17–18 апр. 1972 г.) /отв. ред. А.А. Любавин. Ленинград: Ин-т усовершенствования следств. работников органов прокуратуры и МВД, 1972. С. 52–55.
2. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2014. 384 с.
3. Афанасьєва М.В. Виборчі технології та виборче право: проблема кореляції //Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2009. Т. VIII. С. 137–141.
4. Бабаев О.С. Назначение и производство экспертиз: тактика или технология? //Информационный бюллетень кафедры управления органами расследования преступлений Академии управления МВД России. Москва, 1997. №3. С. 45–46.
5. Баев О.Я. Избранные работы: в 2 т. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2011. Т. 1. 616 с.
6. Баев О.Я. Тактика следственных действий: учеб. пособие. Москва: Юрлитинформ, 2013. 456 с.
7. Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: науч.-практ. пособие. Москва: Экзамен, 2003. 432 с.
8. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
9. Баранчук В. Рефлексія як спосіб установлення психологічного контакту з допитуваним на досудовому розслідуванні [Електронний

- ресурс] //Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 2.
URL: tlaw.nlu.edu.ua/article/download/63616/59093.
10. Барцицька А.А. Визначення технологічного аспекту криміналістичної техніки //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 82–85.
 11. Барцицька А.А. Формування поняття «криміналістична технологія: історико-етимологічний аспект //Вісник прокуратури. 2009. №3. С. 113–116.
 12. Бахвалов С.В. Законодательная технологи: некоторые проблемы теории и методологии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Нижний Новгород, 2006. 28 с.
 13. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002): монография. Киев: Охрана труда, 2002. 268 с.
 14. Бахин В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: [лекция для студ. и слушат. юридическим. вузов]. Киев: Нац. акад. внутр. дел Украины, 1999. 34 с.
 15. Бахин В.П. Понятие и сущность криминалистической тактики //Труды Академии управления МВД России. Москва, 1998. С. 9–19.
 16. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1991. – 403 с.
 17. Бахин В.П., Лисиченко В.К., Гончаренко В.И. Тактическое решение и тактическая операция //Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник. Киев: Вищ. шк., 1988. С. 24–29.
 18. Безруков Д.В. Впровадження негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальне процесуальне законодавство України як інституту спеціальних слідчих дій [Електронний ресурс] //Форум права. 2014. №1. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_7.

19. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: НОРМА–ИНФРА–М, 2001. 240 с.
20. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. Москва: Юрид. лит., 1988. 304 с.
21. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия: [справочное пособие]. Москва: БЕК, 1997. 342 с.
22. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия: [справочное пособие]. 2-е изд. доп. Москва: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
23. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва: Юристъ, 1997. Т. 3. 408 с.
24. Белкин Р.С. Курс криминалистики: учеб. пособие. 3-е изд., доп. Москва: ЮНИТИ: Закон и право, 2001. 837 с.
25. Белкин Р.С., Краснобаев Ю.И. О предмете советской криминалистики //Известия высших учебных заведений. Правоведение. 1967. №4. С. 90–94.
26. Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: учеб. пособие. Волгоград: Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.
27. Белоус В.В. Информационные технологии в криминалистике: постановка проблемы //Проблемы законности: сб. науч. тр. Харьков, 2013. Вып. 121. С. 160–170.
28. Берназ В.Д. Криминалистическая стратегия в расследовании преступлений //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 203–209.
29. Берназ В.Д. Нові професійні функції слідчого при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та напрями вдосконалення їх підготовки //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 8–12.

30. Берназ В.Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 5. С. 226–231.
31. Бессонов А.А. Криминалистическая тактика: учебник. Москва: Юрлитинформ, 2015. 200 с.
32. Благута Р.І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 147–152.
33. Благута Р.І. Організація та підготовка до проведення негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми та шляхи вирішення //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 1. С. 333–340.
34. Богачук В.С. Тактична операція як комплексний тактичний засіб розслідування підроблення грошей [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2016. №2. С. 190–193. URL: http://www.pap.in.ua/2_2016/58.pdf.
35. Богинский В.Е. К вопросу о системах тактических приемов допроса подозреваемого //Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства: крат. тез. докл. и науч. сообщ. республ. конф. (21–23 ноября 1978 г.). Харьков: Юрвуз, 1978. С. 259–261.
36. Большая советская энциклопедия: в 30 т. /под общ. ред. А.М. Прохорова. Москва: Сов. энцикл., 1976. Т. 25. 600 с.
37. Большой толковый словарь русского языка /под общ. ред. С.А. Кузнецова. СПб.: Норинт, 1998. 1536 с.
38. Большой толковый социологический словарь: в 2-х т. /сост.: Д. Джери, Дж. Джерри. Москва: АСТ, Вече, 1999. Т. 2. 528 с.

39. Боровских Р.Н. Прагматизм как вектор развития криминалистических знаний //Уголовная юстиция. 2013. №2. С. 82–84.
40. Боровских Р.Н. Прагматизм как ключевое направление совершенствования науки криминалистики //Бюллетень Международной ассоциации содействия правосудию. 2013. №1. С. 10–13.
41. Ботнарєнко І.А. Допит потерпілого: криміналістичний аспект //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: зб. наук. пр. Львів, 2015. Вип. 4. С. 280–288.
42. Быховский И.Е. Развитие процессуальной регламентации следственных действий //Советское государство и право. 1972. №4. С. 107–110.
43. Вандер М.Б. Проблемы формирования инновационной технологии расследования преступлений //Криминалисть. 2008. №2. С. 40–43.
44. Васи́линчук В.І., Алексі́йчук М.М., Дерев'я́нко П.В. Удосконалення порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. №1. С. 68–78.
45. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. Москва: Изд-во МГУ, 1978. 72 с.
46. Васильев А.Н. Следственная тактика. Москва: Юрид. лит., 1976. 200 с.
47. Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. Москва: Юрид. лит., 1970. 208 с.
48. Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – Москва: Юрид. лит., 1981. 112 с.
49. Васильев В.Л. Психология следственных действий: учеб. пособие. СПб.: ИПК Прокуратуры РФ, 1993. 54 с.
50. Вейнгарт А. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений /пер. под ред., с прим.: Лебедев В.И. СПб.: «Вестн. Полиции», 1912. 293 с.

51. Венедіктов А.А. Законодавча класифікація негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми та шляхи їх вирішення //Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. №2. С. 93–100.
52. Весельський В.К. Деякі сучасні проблеми слідчої тактики //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 236–240.
53. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. №2. С. 151–158.
54. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. №2–3. С. 193–199.
55. Вещественные доказательства: Информационные технологии процессуального доказывания /под общ. ред. В.Я. Колдина. Москва: НОРМА-ИНФА-М, 2002. 768 с.
56. Видонов Л.Г. Криминалистические характеристики убийств и системы типовых версий о лицах, совершивших убийство без очевидцев. Горький: Изд-во Прокуратуры СССР, 1978. 122 с.
57. Виктор Павлович Колмаков: сб. науч. тр.: к 100-летию со дня рождения учёного-криминалиста /сост. В.В. Тищенко [и др.]. Одесса: Юрид. лит., 2013. 452 с.
58. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1956. 220 с.
59. Вінчук В.В., Гаштур В.В. Щодо питання введення оперативно-розшукових заходів у систему кримінального провадження в статусі негласних слідчих (розшукових) дій //Право і безпека. 2016. №4. С. 56–60.

60. Водько Н.П. Уголовное судопроизводство Украины вступает в новую эру //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2012. Вип. 3. С. 141–147.
61. Водянова Н.Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 144 с.
62. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 475 с.
63. Войтов О.В. Поняття, система та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій //Правничий часопис Донецького університету. 2014. №1–2. С. 37–41.
64. Волчецкая Т.С. Есть ли тактика в назначении экспертизы //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків, 2006. Вип. 6. С. 16–22.
65. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: монография. Калининград: Изд-во Калинингр. ун-та, 1997. 248 с.
66. Волчецкая Т.С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности: учеб. пособие. Калининград: Изд-во Калинингр. ун-та, 1999. 74 с.
67. Воскресенский И.Н. Технология судостроения. Судостроительные и машиностроительные материалы: учеб. пособие /И.Н. Воскресенский. Ленинград: Оборонгиз; Москва: Оборонгиз, 1938. 320 с.
68. Гавло В.К. О следственной ситуации и методике расследования хищений, совершаемых с участием должностных лиц //Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования: материалы Минской науч. конф. (сентябрь, 1973 г.). Москва, 1973. С. 90–94.

69. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Томск. ун-т, 1985. 333 с.
70. Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: учеб. пособие /под общ. ред. А.Ю. Головина. Москва: Кн. мир, 2006 . С. 123–124.
71. Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.
72. Гармаев Ю.П., Лубин А.Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений. Теория и практика. СПб., 2006. 303 с.
73. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск: Изд-во УГУ, 1975. 184 с.
74. Гинзбург А.Я. Принципы советской криминалистики. Караганда: Изд-во Караганд. ВШ МВД СССР, 1974. 79 с.
75. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: монография. Москва: ЛексЭст, 2002. 335 с.
76. Головин А.Ю. Проблемы и пути совершенствования методик расследования отдельных видов преступлений //Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2014. №3–2. С. 3–10.
77. Головин А.Ю. Теоретические основы и актуальные проблемы криминалистической систематики на современном этапе развития криминалистики: дис. докт. юрид. наук: 12.00.09. Тула, 2002. 210 с.
78. Голунский С.А., Рогинский Г.К. Техника и методика расследования преступлений. Москва, 1934. 198 с.
79. Гольдберг Н. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій

- //Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. №1–2. С. 100–103.
80. Гресь Ю.О. Визначення тактичного та технологічного аспектів пред'явлення для впізнання живих осіб //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2016. Вип. 2, т. 3. С. 64–66.
81. Гресь Ю.О. Визначення технологічних засад слідчого експерименту //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнар. круглого столу (27 трав. 2016 р.). Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 46–47.
82. Гресь Ю.О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 20. С. 152–155.
83. Гресь Ю.О. Особливості побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2016. №2. С. 200–203. URL: http://www.pap.in.ua/2_2016/60.pdf.
84. Гресь Ю.О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи //Право і суспільство. 2016. №3, ч. 2. С. 205–211.
85. Григорьев В.Н. Расследование преступлений в чрезвычайных условиях. Правовое обеспечение, организация, методика. Москва: Академия МВД России, 1994. – 189 с.
86. Грицаев С.И. Компьютеризация целеопределения и планирования расследования [Електронний ресурс] //Научный журнал КубГАУ. 2015. №108(04). С. 1–9. URL: Режим доступу: <http://ej.kubagro.ru/2015/04/pdf/36.pdf>.
87. Грібов М.Л. Доповнення переліку негласних слідчих (розшукових) дій: практична необхідність та юридична доцільність //Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. №4. С. 120–126.

88. Грібов М.Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій //Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. №9. С. 152–158.
89. Грібов М.Л., Пугач С.М. Технічні засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. №2. С. 3–6.
90. Громов В.И. Допзнание и предварительное следствие. Методика расследования преступлений. Осмотр места преступления. Москва: Лекс Эст, 2003. 544 с.
91. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.
92. Гурова А.М. Поняття та ознаки рефлексивного мислення при допиті [Електронний ресурс] //Форум права. 2013. №3. С. 157–161. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
93. Гусаров С.М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів України //Європейські перспективи. 2013. №3. С. 35–39.
94. Густов Г.А. Моделирование в работе следователя. Москва: [б.п.], 1980. 188 с.
95. Густов Г.А. О некоторых путях улучшения предварительного следствия //50 лет Советской Прокуратуре и проблемы совершенствования предварительного следствия: краткие тез. докл. к науч. конф. Ленинград, 1972. – С. 29–31.
96. Густов Г.А. Проблемы программирования расследования преступлений //Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 16–27.

97. Густов Г.А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств: конспект лекций. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. 122 с.
98. Густов Г.А. Разработка и использование типовых криминалистических программ в работе по уголовному делу: метод. реком. Ленинград: ИУСР, 1989. 25 с.
99. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. СПб.: [б.и], 1999. Т. 2. 779 с.
100. Данакин Н.С. Теоретические и методические основы проектирования технологий социального управления: монография. – Белгород: Центр социальных технологии, 1996. – 217 с.
101. Дановська І.І. Сучасний стан та напрямку удосконалення тактико-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 266–270.
102. Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ): науч.-практ. пособие. Харьков: Консум, 1999. 160 с.
103. Денисюк С.Ф. О тактической операции «групповой обыск» и ее роли в расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами //Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 грудня 1998 р.). Харків: [б.и.], 1999. С. 218–220.
104. Домашенко О.М. Попередження та усунення тактичних помилок на досудовому слідстві //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 277–279.
105. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. 112 с.

106. Драпкин Л.Я., Карагодин В.Н. Криминалистика: учебник. Москва: Проспект, 2011. 766 с.
107. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 164 с.
108. Драпкин Л.Я. Ситуационный подход в криминалистике и программирование расследования //Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 27–32.
109. Дулов А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений //50 лет Советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия: краткие тез. док. к науч. конф. (17–18 апреля 1972 г.). Ленинград: Ин-т усовершенствования следств. работников органов прокуратуры и МВД, 1972. С. 23–26.
110. Дулов А.В. Основы разработки методов расследования хищений социалистической собственности //Методика расследования преступлений (Общие положения): материалы науч. конф. (Одесса, ноябрь 1976 г.). Москва: [б.и.], 1976. С. 46–49.
111. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. Минск: Изд-во БГУ, 1979. 128 с.
112. Дулов А.В. Учение о тактической операции //Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования): учебник. Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 204–213.
113. Дяблова Ю.Л. К вопросу о понятии технологии в криминалистике //Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2009. №2/2. С. 295–301.
114. Економічна енциклопедія: у 3 т. /редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін]. Київ: Академія, 2002. Т. 3. 952 с.

115. Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. Москва: Проспект, 2011. 216 с.
116. Єськов С.В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 2. С. 264–274.
117. Журавель В.А. Деякі проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України //Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 листоп. 2013 р.) /Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 573–576.
118. Журавель В.А. Концептуальные подходы к модернизации криминалистических методик //Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2012. С. 186–202.
119. Журавель В.А. Направления модернизации криминалистических методик //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харьков: Право, 2010. С. 292–297.
120. Журавель В. Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів //Питання боротьби зі злочинністю. 2011. №1. С. 173–183.
121. Журавель В.А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів //Вісник Академії правових наук України. 2009. – №2. С. 197–208.
122. Замараева Н.А. Понятие, структура экспертной технологии //Актуальные вопросы организации и производства судебных экспертиз: материалы школы-семинара (Санкт-Петербург, 26-29 мая 1998 г.) /под общ. ред. С.А. Смирновой, В.А. Эпштейна. СПб.: МЮ РФ, 1999. С. 29–41.
123. Заруцький В.А. Автоматизація проведення експертних досліджень //Криміналістичний вісник. 2015. №1. С. 93–98.

124. Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза: учебник. Москва: Право и закон, 2002. 320 с.
125. Зорин Г.А., Зорин Р.Г., Зорина М.Г. Возможности криминалистического анализа в процессах предварительного расследования, государственного обвинения и профессиональной защиты по уголовным делам. Москва: Юрлитинформ, 2001. 336 с.
126. Зорин Г.А. Криминалистическая методология. Минск: Амалфея, 2000. 607 с.
127. Зорин Г.А. Криминалистическая рефлексия в процессах расследования, обвинения и защиты: учеб. пособие. Гродно: ГрГУ, 2003. – 109 с.
128. Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса: учеб.-практ. пособие. Москва: Юрлитинформ, 2001. 320 с.
129. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея, 2000. 416 с.
130. Зорин Г.А. Технологии криминалистической стратегии //Vesnik Hrodzenskaha Dziazhhaunaha Universiteta Imia Ianki Kupaly. Ser. 4. Pravaznaustva. 2014. №2. С. 95–99.
131. Зорин Г.А. Технологический аспект ситуационного подхода в процессах предотвращения следственных ошибок //Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2013. №4-2. С. 69–75.
132. Зорин Р.Г. Криминалистический анализ основных элементов преступления и материалов уголовного дела: учеб.-метод. пособ. /под ред. Г.А. Зорина. Гродно: ГрГУ, 2001. 186 с.
133. Зотов Д.В. Уголовно-процессуальное доказывание и научно-технические достижения: Теоретические проблемы: монография. Воронеж: Изд-во Воронеж. государственного ун-та, 2005. 200 с.

134. Зуев Е.И. Алгоритмизация взаимодействия следователя со сведущими лицами – специалистом и экспертом //Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 33–38.
135. Иванов В.Н. Социальные технологии в современном мире. Москва: Славянский диалог, 1996. 335 с.
136. Ищенко Е.П. Алгоритмизация как новая парадигма организации расследования преступлений //Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. трудов. Воронеж: Изд-во Воронеж. государственного ун-та, 2001. Вып. 13. С. 134–144.
137. Ищенко Е.П., Водянова Н.Б. Алгоритмизация следственной деятельности: монография /под ред. Е.П. Ищенко. Москва: Юрлитинформ, 2010. 304 с.
138. Ищенко Е.П. К вопросу о понятии и структуре тактической операции //Тактические операции и конфиденциальность: сб. науч. тр. – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. С. 40–48.
139. Ищенко Е.П. Компьютер и криминалистический алгоритм: взаимная оптимизация //Вестник криминалистики. 2002. Вып. 2. С. 4–7.
140. Ищенко Е.П. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. пособие. Москва: Проспект, 2015. 304 с.
141. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник; под ред. Е.П. Ищенко. Москва: КОНТРАКТ, «ИНФРА-М», 2006. 784 с.
142. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник /под ред. Е.П. Ищенко. 2-е изд., испр., доп. и перераб. Москва: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2010. 784 с.
143. Ищенко Е.П. Криминалистика: курс лекций. Москва: КОНТРАКТ; АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.
144. Ищенко Е.П., Образцов В.А. Криминалистика: учеб. пособие. Москва: Элит, 2007. 563 с.

145. Іваненко І.В. Негласні слідчі (розшукові) дії: окремі аспекти правозастосування //Слово Національної школи суддів України. 2013. №3. С. 64–70.
146. Казинян Г.С., Соловьев А.Б. Проблемы эффективности следственных действий. Ереван: Изд-во Ереван. ун-та, 1987. 216 с.
147. Карташов В.Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые методологические аспекты исследования //Юридическая техника. 2007. №1. С. 16–24.
148. Качковський М.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції //Митна справа. 2014. №5, ч. 2.1. С. 90–96.
149. Качурін С.Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2006. – С.10.
150. Каширин В.П. Философские вопросы технологии: социологические, методологические и техноведческие аспекты. Томск: Изд-во ТГУ, 1988. 286 с.
151. Керевич О.В. Застосування технічних засобів фіксування за новим КПК України //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 1. С. 367–375.
152. Керевич О.В. Особливості проведення окремих невідкладних негласних слідчих (розшукових) дій //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. №2. С. 101–105.
153. Керженцев В.С., Керженцева Э.Г., Кобелева В.Г. Роль социальных технологий в адаптации работника в организации //Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2007. Вып. 8(13). С. 225–231.
154. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса /под общ. ред. А.И. Винберга. Москва: Юрид. лит.», 1965. 164 с.

155. Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: учебник. Изд. 6-е, перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 260 с.
156. Кирпа С.С. Проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій //Право і суспільство. 2013. №2. С. 216–221.
157. Клименко Н.І. Криміналістичні знання: поняття, структура, розвиток //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 26–30.
158. Князев В.А. О понятии тактической операции //Криминалистика и судебная экспертиза: межвуз. науч.-метод. сб. Киев, 1982. Вып. 25. С. 64–68.
159. Князьков А.С. Классификации следственных ситуаций //Вестник Томского государственного университета. Серия «Право». 2013. №1. С. 36-47.
160. Ковтуненко Л.П. Поняття алгоритму в криміналістиці [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2014. №5. С. 373–376. URL: http://www.pap.in.ua/5_2014/112.pdf.
161. Когутич І.І. «Криміналістична адвокатологія» та її місце у криміналістиці //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 31–34.
162. Когутич І.І. Про окремі складові криміналістичної тактики //Університетські наукові записки. 2012. №1. С. 567–572.
163. Когутич І.І. Тенденції пристосування криміналістичних знань у здійсненні судочинства //Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. – Вип. 57. С. 336–341.
164. Козьяков І.М. Теоретичні основи класифікації негласних слідчих (розшукових) дій //Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. №1. С. 85–89.
165. Колдин В.Я. Версионный анализ: монография. Москва: Юрлитинформ, 2014. 152 с.

166. Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва: Изд-во МГУ, 1985. 134 с.
167. Колдин В.Я. Криминалистика: информационные технологии доказывания. Москва: Зерцало-М, 2007. 752 с.
168. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 129–134.
169. Комаров И.М. Криминалистические операции досудебного производства: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 400 с.
170. Комиссаров В.И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития. Москва: Юрлитинформ, 2009. 192 с.
171. Комиссаров В.И. Теоретические проблемы следственной тактики /под ред. А.И. Михайлова. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. 156 с.
172. Компанієць Л.Г. Сучасні соціальні технології управління: сутність та спрямованість //Грані. 2013. №6. С. 92–96.
173. Коновалова В.Е. Генезис криминалистической тактики //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 347–350.
174. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособие. Харьков: Консум, 1999. 157 с.
175. Коновалова В.Е. К вопросу о принципах научной организации следственной деятельности //Вопросы государства и права. Москва: Юрид. лит., 1970. С. 337–344.
176. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособие. Харків: Гриф, 1997. 256 с.
177. Коновалова В.Е. Правовая психология: учеб. пособие. Харків: Основа, 1990. 198 с.

178. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики (познавательная функция логики и психологии в следственной тактике): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00. 09. Харків, 1966. 663 с.
179. Коновалова В.О. Алгоритмізація в теорії криміналістики //Вісник Національної академії правових наук України. 2007. №1. С. 169–174.
180. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. 240 с.
181. Конституція України [Електронний ресурс] URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 16.08.2017).
182. Корма В.Д., Образцов В.А. Криминалистическое распознавание: теория, метод, модели технологий: монография. Москва: Юрлитинформ, 2014. 416 с.
183. Корма В.Д., Образцов В.А. О криминалистической трактовке понятия технологии: материалы круглого стола «Конституция РФ и современная криминалистика» //Бюллетень Международной ассоциации содействия правосудию. 2013. №1. С. 58–62.
184. Кравченко И.А. Ювенальные технологии как особая организация правосудия в отношении несовершеннолетних //Символ науки. 2015. №1–2. С. 74–75.
185. Кравченко О.Є. Форми діяльності прокурора із здійснення нагляду під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] //Форум права. 2015. №1. С. 158–162. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
186. Крамаренко В.П. Технологические аспекты ситуационного подхода к классификации следственных ошибок //Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2012. №9. С. 98–109.

187. Криминалистика /Н.А. Бобров, А.И. Винберг, С.А. Голунский [и др.]; под ред. А.Я. Вышинского. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. Кн. 1. Техника и тактика расследования преступлений. 538 с.
188. Криминалистика /Н.А. Бобров, С.А. Голунский, В.И. Громов [и др.]; под ред. А.Я. Вышинского. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1936. Кн. 2. Методика расследования отдельных видов преступлений. 372 с.
189. Криминалистика: учебник /О.В. Волохова, Н.Н. Егоров [и др.]; под ред. Е.П. Ищенко. Москва: Проспект, 2011. 501 с.
190. Криминалистика: учебник /Н.А. Бурнашев, В.М. Быков [и др.]; отв. ред. А.Г. Филиппов. Москва: Спарк, 1998. 543 с.
191. Криминалистика: учебник /В.В. Агафонов, Н.А. Бурнашев [и др.]; под ред. А.Г. Филиппова 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Спарк, 2004. 750 с.
192. Криминалистика: учебник /Р.С. Белкин, Б.Л.Зотов [и др.]; отв. ред. С.П. Митричев. Москва: Юрид. лит., 1966. 608 с.
193. Криминалистика: учебник /Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин [и др.]; под ред. Р.С. Белкина. Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 990 с.
194. Криминалистика: учебник /Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин [и др.]; под ред. Р.С. Белкина. Москва: НОРМА-ИНФРА–М, 2000. 990 с.
195. Криминалистика: учебник /под ред. А.Г. Филиппова. Москва: Высш. образование, 2007. 441 с.
196. Криминалистика: учебник /Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин [и др.]; под ред. Р.С. Белкина. Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 2001. 990 с.
197. Криминалистика: учебник /Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин [и др.]. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: НОРМА-ИНФРА–М НОРМА-ИНФРА–М, 2007. 944 с.
198. Криминалистика: учебник /под ред. В.А. Образцова. Москва: Юристъ, 1995. 592 с.
199. Криминалистика: учебник /под ред. В.А. Образцова. Москва: Юристъ, 1997. 760 с.

200. Криминалистика: учебник /под. ред. Н.П. Яблокова. Москва: БЕК, 1995. 708 с.
201. Криминалистика: учебник /отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 718 с.
202. Криминалистика: учебник /отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. 781 с.
203. Криминалистика: учебник /Н.И. Порубов, Г.И. Грамович [и др.]; под общ. ред. Н.И. Порубова, Г.В. Федорова. Минск: Выш. шк., 2011. С. 325–326.
204. Криминалистика: учеб. пособие /А.В. Дулов, И.С. Андреев [и др.]; под ред. А.В. Дулова. Минск: Экоперспектива, 1996. 415 с.
205. Криминалистика: учеб. пособие /А.В. Дулов, Г.И. Грамович [и др.]; под ред. А.В. Дулова. Минск: Экоперспектива, 1998. 415 с.
206. Криминалистика XXI века: стратегия и тактика развития: коллективная: монография /отв. ред. Е.П. Ищенко. Москва: Проспект, 2016. 208 с.
207. Криминалистика: информационные технологии доказывания /под ред. В.Я. Колдина. Москва: Зерцало-М, 2007. 752 с.
208. Криминалистика социалистических стран /Р.С. Белкин, В. Гельбиг [и др.]; под ред. В.Я. Колдина. Москва: Юрид. лит., 1986. 512 с.
209. Криминалистическая тактика: учебник /под общ. ред. А.С. Сорочкина. Москва: Юрлитинформ, 2013. 728 с.
210. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования /под ред. В.А. Образцова. Москва: Высш. школа, 1992. 188 с.
211. Криміналістика. Академічний курс: підручник /Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко [та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
212. Криміналістика: підручник /П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко [та ін.]; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 544 с.

213. Криміналістика: підручник /В.Д. Берназ, В.В. Бірюков [та ін.]; ред. А.Ф. Волобуєв. Харків: ХНУВС, 2011. 666 с.
214. Криміналістика: підручник /В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
215. Криміналістика: підручник /В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Б.В. Щур [та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
216. Криміналістика: підручник /В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко [та ін.]. Київ: Центр учбової літ., 2015. 544 с.
217. Криміналістика: [навч. посіб.] /Р.І. Благута, Р.І. Сибірна [та ін.]; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
218. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів /за ред. В.Ю. Шепітька. Харків, 1998. 376 с.
219. Криміналістична тактика: навч. посіб. /за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2016. 244 с.
220. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття [Електронний ресурс] /М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва //Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. №1(5). С. 1–20. URL: <http://www.lj.oa.edu.ua/archives/n1-2012>.
221. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 13.04.2012 №4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2097#n2097>. (дата звернення 16.08.2017).
222. Куемжиева С.А. Понятие следственной ситуации и ее роль в определении средств и методов отдельного расследования //Вестник Краснодарского университета МВД России. 2015. №4. С. 191–195.
223. Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів. Київ: Правник, 2000. 451 с.

224. Кузьмічов В.С. Система криміналістики на межі III тисячоліття //Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 37–42.
225. Кузьмичев В.С. Теория и практика следственной деятельности: монография. Київ: Правник, 1997. 246 с.
226. Курс криминалистики. Общая часть /А.Р. Белкин, В.М. Богданов [и др.]; отв. ред. В.Е. Корноухов. Москва: Юристъ, 2000. 782 с.
227. Курс криминалистики: Общая теория криминалистики: в 3-х т. /Р.С. Белкин [и др.]. Москва: Юристъ, 1997. Т. 1. 408 с.
228. Кустов А.М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва: Акад. МВД России, 1997. 228 с.
229. Лабзин Н.Ф. Курс технологии металлов. СПб.: Печатня Р. Голике, 1900. 542 с.
230. Лагутин А.В. Тактические операции при расследовании преступлений //Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. Киев: Вища шк., 1980. Вып. 20. С. 16–19.
231. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика: науч.-практ. и учеб. пособие. Москва: БЕК, 1996. 192 с.
232. Ларин А.М. От следственной версии к истине. Москва: Юрид. лит., 1976. 200 с.
233. Лузгин И.М. Методика сетевого планирования как один из путей совершенствования предварительного расследования //Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 41–45.
234. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. Москва: Юрид. лит. 1973. – 216 с.
235. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва: Юрид. лит., 1981. 152 с.

236. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій [Електронний ресурс] //Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. №1. С. 1–107. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>.
237. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій //Криміналістика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 147–160.
238. Малютин М.П. Тактические приемы в расследовании преступлений: монография. Москва: Юрлитинформ, 2009. 184 с.
239. Малярова В.О. Питання вдосконалення технології розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів (убивств) //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 398–402.
240. Манько Д.Г. Юридична техніка й технології: навч.-метод. посібник. Херсон: Олді-плюс, 2013. 204 с.
241. Маньковський Н.Я. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій //Митна справа. 2013. №5, ч. 2/2. С. 216–219.
242. Марков М. Технология и эффективность социального управления. Москва: Прогресс, 1982. 267 с.
243. Марочкин Н.А. Теоретические проблемы тактических операций в криминалистике: учеб. пособие. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. 32 с.
244. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
245. Мешков В.М., Соколов А.Н. Некоторые аспекты опыта деятельности правоохранительных органов зарубежных стран по эффективному обеспечению внутренней безопасности государства //Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (26–

- 27 листопада 2009 р.). Київ: Київськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 71–74.
246. Миронов А.Н., Миронова Ю.В. Юридическая технология как средство реализации правовой политики // Политика и общество. 2008. №10. С. 16–20.
247. Митричев С.П. Теоретические основы советской криминалистики. (Введение в науку). Учебное пособие для студентов ВЮЗИ. Москва: РИО ВЮЗИ, 1965. 92 с.
248. Модернизация технологий юридической деятельности в правовых системах современности: актуальные проблемы: монография /ред. и предисл. М.А. Дамирли, М.Л. Давыдовой. Волгоград: Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2013. 313 с.
249. Моїсєєв О.М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: монографія. Харків :Апостіль, 2011. 424 с.
250. Моїсєєв О.М. Поняття експертної технології та її розмежування з технологіями криміналістичними //Правничий часопис Донецького університету. 2011. №1. С. 47–52.
251. Моїсєєв О.М. Технології в криміналістиці та в судовій експертології //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 698–702.
252. Моїсєєв О. Технології в криміналістиці та в судовій експертології: співвідношення та розмежування //Правничий часопис Донецького університету. 2010. №2. С. 123–129.
253. Мороз С.М. Проблеми удосконалення правового регулювання використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами //Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. №1. С. 506–513.

254. Мухин Г.Н., Исютин-Федотков Д.В. Криминалистика: современные проблемы, история и методология: науч.-метод. пособие. Москва: Юрлитинформ, 2012. 320 с.
255. Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [Електронний ресурс]/– 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#n16>.
256. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [Електронний ресурс]. – 08.10.1998 №53/5– URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
257. Несвітайло І.І. Співвідношення понять моделювання та алгоритму при розслідуванні злочинів //Південноукраїнський правничий часопис. 2015. №2. С. 245–248.
258. Никифорчук Д.Й., Кравченко А.О., Копилов А.М. Проблемні питання проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій //Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. №4. С. 173–180.
259. Новая философская энциклопедия: в 4 т. [Електронний ресурс]. 2-е изд., испр. и дополн. Москва: Мысль, 2010. URL: <http://iphras.ru/elib/3011.html>. (дата звернення 18.09.2015 р).
260. Новая философская энциклопедия: в 4 т. /под ред. В.С. Степина, Г.Ю. Семигина. Москва: Мысль, 2001. Т. 4. 605 с.

261. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. Москва: Юристъ, 1997. 336 с.
262. Образцов В.А., Образцов В.А. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. Москва: ИМПЭ, Омега-Л, 2003. 160 с.
263. Образцов В.А. Криминалистика: курс лекций. Москва: [б.и.], 1996. – 448 с.
264. Образцов В.А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: курс лекций. Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. 400 с.
265. Образцов В.А. Криминалистика: парные категории. Москва: Юрлитинформ, 2007. 296 с.
266. Образцов В.А. Основы криминалистики: учеб. пособие. Москва: Юристъ, 1996. 160 с.
267. Образцов В.А., Бертовский Л.В., Бертовская Н.Л. Фикции в криминальной, оперативно-розыскной и следственной практике: монография. Москва: Юрлитинформ 2012. 408 с.
268. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва: Сов. энцикл., 1964. 900 с.
269. Олішевський О.В. Місце організації розслідування злочинів у системі криміналістики [Електронний ресурс] //Форум права. 2008. №3. С. 393–398. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
270. Олішевський О.В. Принципи організації розслідування злочинів //Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. №3. С. 226–232.
271. Осипов М.Ю. Правовые процессы и правовые технологии //Правовая политика и правовая жизнь. 2010. №2. С. 71–77.
272. Осмотр места происшествия /А.Н. Васильев, И.В. Виноградов [и др.]; под общ. ред. А.Н. Васильева. Москва: Юрид. лит., 1960. 379 с.
273. Осмотр места происшествия: практическое пособие /под ред. А.И. Дворкина. Москва: Юристъ, 2001. 336 с.

274. Падей А.С. Понятие и система принципов криминалистики //LEGEA ȘI VIAȚA («Закон и жизнь»). 2014. Вып. 8/2. С. 118–122.
275. Падей А.С. Система принципів криміналістики //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалова (16–17 травня. 2014 р.): у 2 т. Одеса: Юрид. літ., 2014. Т. I. С. 775–777.
276. Панов Н.И., Шепитько В.Ю. Рефлексивное управление при допросе //Юридический вестник. 1999. №4. С. 96–98.
277. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. пособие /под ред. С.А. Смирнова. Москва :и Академия, 1999. 544 с.
278. Перепечина И.О. Идентификация личности при исследовании объектов биологического происхождения и проблема достоверности данных //Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2012. С. 82–98.
279. Перкін В.І. Поняття тактичної операції у криміналістиці //Право і суспільство. 2006. №3. С. 75–82.
280. Петрухин И.Л. Понятие и содержание оценки доказательств //Теория доказательств в советском уголовном процессе /отв. ред. Н.В. Жогин. Москва: Юрид. лит., 1973. С. 427–443.
281. Печерский В.В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии: учеб.-практ. пособие. Москва: Юрлитинформ, 2005. 336 с.
282. Пиріг І.В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології //Правова позиція. 2016. №1. С. 106–113.
283. Плешаков С.М. Современные экспертные технологии в деятельности судебно-экспертных учреждений России: автореф. дисс. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2007. 25 с.

284. Погорецький М.А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. №2. С. 56–63.
285. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 270–276.
286. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. №2. С. 137–141.
287. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. Теория и практика математизации и автоматизации информационных процессов и систем в криминалистике: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 328 с.
288. Поліщук І.О. Поняття «виборчі технології»: основні концептуальні підходи //Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 7. С. 189–200.
289. Пономарева Л.В. Методика расследования изнасилований. Москва: Юрлитинформ, 2002. 152с.
290. Порубов А.Н. Криминалистика в схемах /под ред. Н.И. Порубова. Минск: Амалфея, 2000. 240 с.
291. Порубов Н.И., Порубов А.Н. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
292. Поташник Д.П. Криминалистическая тактика: учеб. пособие. Москва: Зерцало, 1998. 64 с.

293. Про оперативно–розшукову діяльність: Закон України: наук.-практ. коментар /В.Д. Берназ, А.М. Притула [и др.]; за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2013. 190 с.
294. Прядко В.О., Комарницька О.Б. Порівняльна характеристика оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму наглядової діяльності прокурора як процесуального керівника //Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2014. №1. С. 62–72.
295. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика //Криміналістичний вісник. 2012. №2. С. 48–52.
296. Рижов М.Г. Відмінності матеріальних та формальних підстав здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми їх нормативного визначення //Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. №1. С. 519–527.
297. Рогатюк І.В. Використання інформаційних технологій у досудовому розслідуванні: сучасний стан і перспективи розвитку //Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. №3. С. 312–320.
298. Рогатюк І.В. Правові та організаційні засади проведення негласних (слідчих) розшукових дій //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. №1. С. 52–63.
299. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособие. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 351 с.
300. Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции: Учебное пособие /под. ред. В.Н. Григорьев. Москва: Закон и право; Юнити-Дана, 2003. 199 с.
301. Руководство по расследованию преступлений: учеб. пособие /Т.В. Аверьянова, О.Я. Баев [и др.]. Москва: НОРМА-ИНФА-М, 2002. 786 с.

302. Русский биографический словарь /изд. под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А.А. Половцова. Санкт-Петербург: тип. Товарищества «Общественная польза», 1905. Т. 6. 748 с.
303. Сазоненко Г. Педагогічні технології. Київ: Шк. світ, 2009. 128 с.
304. Самыгин Л.Д. Расследование как система деятельности. – Москва: Изд-во МГУ, 1989. 182 с.
305. Сегай М.Я., Стринжа В.К. Актуальные проблемы экспертной технологии условиях НТР //Криминалистика и судебная экспертиза: сб. науч. тр. – Киев, 1984. Вып. 29. С. 3–7.
306. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. Москва: Юрид. лит., 1982. 192 с.
307. Семенов В. Створення уявної моделі інсценування при приховуванні вбивств [Електронний ресурс] //Теорія і практика правознавства. 2014. Т. 2, №6. URL: tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63585/59049 .
308. Сергеева Д.Б. Окремі положення нового КПК України щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій //Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. №3. С. 444–450.
309. Сергеева Д.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим Кримінальним процесуальним кодексом України //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №2. С. 52–56.
310. Сергеева Д.Б. Щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій //Вісник кримінального судочинства. 2015. №2. С. 69–76.
311. Синчук В.Л. Алгоритмізація і творчий елемент у діяльності слідчого //Проблеми законності: зб. наук. пр. Харків, 2002. Вип. 57. С. 180–184.
312. Системи технологій: навч. посібник /Л.П. Клименко, С.М. Соловйов [та ін.]. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 600 с.

313. Сіданіч І.Л. Педагогічні технології духовно-морального виховання дітей в історії вітчизняної педагогіки і школи //Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 27. С. 125–132.
314. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України //Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. №2. С. 15–23.
315. Сливинский К.О. Алгоритмизация деятельности следователя: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва. 2004. 28 с.
316. Слідча тактика: навч. посібник /Є.В. Пряхін [та ін.]. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
317. Словник української мови: в 11т. [Електронний ресурс] /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка. 1970–1980. Т. 4. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/механізм>.
318. Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда/Київ: Наук. думка. 1970-1980. – Т. 8. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/правило>.
319. Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка. 1970–1980. Т. 7. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/рішення>.
320. Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка. 1970–1980. – Т. 10. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/тактика>.
321. Советская криминалистика. Теоретические проблемы /Н.А. Селиванов, В.Г. Танасевич [и др.]. Москва: Юрид. лит., 1978. 192 с.
322. Советский энциклопедический словарь /под общ. ред. А.М. Прохорова. Москва: Сов. энцикл., 1988. 1600 с.

323. Современный философский словарь /под общ. ред. В.Е. Кемерова. 2-е изд., испр. и доп. Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: ПАНПРИНТ, 1998. 1064 с.
324. Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Проблеми систематизації прийомів психологічного впливу на досудовому слідстві //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 493–497.
325. Соколенко М.О. Алгоритмізація і творчий підхід у тактиці допиту //Питання боротьби зі злочинністю. 2015. №29. – С. 236–242.
326. Соя-Серко Л.А. Программирование расследования //Социалистическая законность. 1980. №1. С. 50–51.
327. Степанюк Р.Л. Джерела та принципи формування окремих методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України //Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. 2014. №1. С. 138–145.
328. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України //Право і безпека. 2013. №3. С. 110–115.
329. Стояновский М.В. Классификационный подход в криминалистической науке и практике (на примере криминалистической тактики). Москва: Юрлитинформ, 2010. 160 с.
330. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз: учеб. пособие /А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская [и др.]. Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 183 с.
331. Тагієв С.Р. Процесуальні дії слідчого судді при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій //Слово Національної школи суддів України. 2013. №4. С. 145–155.
332. Технологии социальной работы: учебник /под общ. ред. Е.И. Холостовой. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 2001. 400 с.

333. Типовые модели и алгоритмы криминалистического исследования /под ред. В.Я. Колдина. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 184 с.
334. Тищенко В.В. О современных направлениях развития криминалистической методики расследования преступлений //Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2012. С. 237–250.
335. Тищенко В.В., Барцицька А.А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 198 с.
336. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
337. Тищенко В.В. Щодо проблеми застосування та побудови криміналістичних методик у слідчій діяльності //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнар. круглого столу (27 трав. 2016 р.). – Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 108–111.
338. Толстолицкий В.Ю. Использование информационных технологий в раскрытии и расследовании убийств: электронное учебно-методическое пособие [Электронный ресурс] //Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет. 2012. URL: <http://www.unn.ru/pages/e-library/methodmaterial/files/Tolstolitsky.pdf>.
339. Толстолицкий В.Ю. Криминалистическая информатика. Ижевск: Детектив-информ, 2003. 213 с.
340. Уваров В.Г. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . 2013. №2. С. 266–270.
341. Усманов Р.А., Яковлев М.М. Алгоритмический подход к использованию криминалистической информации в ходе проведения следственных действий //Lex Russica. 2007. №5. С. 959–971.

342. Федулова Л.І. Економічна природа технологій та технологічного розвитку //Економічна теорія. 2006. Вип. 33. С. 3–19.
343. Фунікова О.В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: монографія /ред. В.Ю. Шепітько. Харків: Право, 2008. 144 с.
344. Халупенко Д.М. Слідчі (розшукові) дії як пізнавальні засоби слідчого й прокурора за чинним КПК України [Електронний ресурс] //Часопис Академії адвокатури України. 2013. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_30.
345. Хань О.О. Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2014. Вип. 14. С. 134–139.
346. Центров Е.Е. Закономерности криминалистики и особенности использования сведений о них в процессе расследования преступлений //Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2012. С. 27–41.
347. Центров Е.Е. Парадигма криминалистической тактики и её основные понятия //Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2016. №3-2. С. 137–144.
348. Чаплинський К.О. Особливості тактики пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню //Вісник АМСУ. Серія: «Право». 2014. №1. С. 156–160.
349. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення освідування //Вісник Академії митної служби України. Сер. Право. 2011. №1. С. 166–169.
350. Чебуренков А.А. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики. Москва: Юрлитинформ, 2008. 240 с.

351. Чебуренков А.А. Основы теории расследования: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 176 с.
352. Чебуренков А.А. Проблемы обеспечения законности тактических средств расследования преступлений (в свете конституционного требования о допустимости доказательств) //Бюллетень Международной ассоциации содействия правосудию. 2013. №1. С. 100–103.
353. Чорноус Ю.М. Тактичні прийоми під час проведення процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги //Право і безпека. 2013. №2. С. 151–156.
354. Чубуков С.Г., Элькин В.Д. Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики): учеб. пособие /под ред. М.М. Рассолова. Москва: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2014. 287 с.
355. Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: История и современность. Москва: Маркетинг, 2002. 370 с.
356. Чухраєв Д.А. Щодо визначення дефініції негласних слідчих (розшукових) дій //Науковий вісник ХДУ. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 2, т. 4. С. 159–162.
357. Шалумов С.М. Программирование в криминалистической методике и его информационная база //Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 150–156.
358. Шаталов А.С. Вопросы модернизации частных криминалистических методик расследования преступлений //Вестник Томского государственного университета. Право. 2016. №1. С. 65–81.
359. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. Москва: Лига Разум, 2000. 252 с.
360. Шаталов А.С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений //Государство и право. 2000. №8. – С. 29–39.

361. Шаталов А.С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений: автореферат дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2000. 36 с.
362. Шевчук В.М. Наукові підходи до розуміння тактико-криміналістичних комплексів і проблеми їх практичного застосування /В.М. Шевчук //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків: Право, 2016. Вип. 16. С. 22–33.
363. Шевчук В. Роль комп'ютерних технологій у підвищенні ефективності тактичних операцій [Електронний ресурс] //Теорія і практика правознавства. 2012. Т. 1, №2. URL: Режим доступу: DOI: 10.21564/2225-6555.2012.1.62417.
364. Шевчук В.М. Роль технологічного підходу для формування тактичних операцій //Митна справа. 2012. №5, ч. 2. Кн. 1. С.102–108.
365. Шевчук В.М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції //Вісник Академії правових наук України. 2012. №4. С. 318–328.
366. Шевчук В.М. Тактичні операції в криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Апостиль, 2013. 440 с.
367. Шевчук В.М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій //Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків, 2013. №4. С. 235–242.
368. Шевчук В.М. Типові тактичні операції у структурі криміналістичної методики //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. 2013. №1082, вип. 16. С. 256–260.
369. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. Москва: Юрид. лит., 1981. 128 с.
370. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. Москва: Юрлитинформ, 2001. 206 с.

371. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Москва: Юрлитинформ, 2004. 184 с.
372. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Изд-во «Самарский ун-т», 2004. 229 с.
373. Шепитько В.Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях //Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 55–59.
374. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 349 с.
375. Шепітько В.Ю. Криміналістика і кримінальний процес: система залежностей та суперечностей //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 186–191.
376. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.
377. Шепітько В.Ю., Авдєєва Г. К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса, 2008. Вип. 44. С. 46–50.
378. Шепітько В.Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства //Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.. Харків: Кроссруд, 2007. Вип. 14. С. 194-199.
379. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посібник. [2-ге вид.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
380. Шиканов В.И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск, 1978. 190 с.

381. Шиканов В.И. Разработка теории тактических операций - важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений //Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы науч.-практ. конф.(Одесса, ноябрь 1976 г.). Москва: [б.и.], 1976. С. 155–159.
382. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1983. 200 с.
383. Шилін М. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України //Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. №1. С. 59–64.
384. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учеб. пособие. Москва :Юстицинформ, 2006 . 464 с.
385. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 416 с.
386. Шуклин А.Е. Особенности принятия информационных и тактических решений в сложных следственных ситуациях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Екатеринбург, 2012. 26 с.
387. Щербаковский М.Г. Принципы создания судебно-экспертных технологий //Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 вересня 2003 р.). Харків: Гриф, 2003. С. 276–279.
388. Щербаковский М.Г. Содержание, свойства и функции экспертных технологий //Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 березня 2003 р.). – Харків: Вид-во Нац. ун-та внутр. справ, 2003. С. 16–21.

389. Щербина В.В. Социальные технологии: история появления термина, трансформация содержания, современное состояние //Социологические исследования. 2014. №7. С. 113–124.
390. Щур Б.В. Криміналістична методика як предмет криміналістики: поняття та структурні елементи [Електронний ресурс] //Науковий вісник ЛьвДУВС. 2010. №3.
URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvlduvs/2010_3/sbvtse.pdf.
391. Щур Б.В. Окремі криміналістичні методики: принципи побудови та застосування //Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). – Харків: Право, 2010. С. 551–554.
392. Щур Б.В. Слідчі технології в структурі криміналістичної методики //Митна справа. 2011. №1, ч. 2. С. 160–161.
393. Щур Б.В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичної методики //Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. 2015. Вип. 1. С. 208–216.
394. Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: монографія /за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Гриф, 2005. 176 с.
395. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юрид., 2010. 320 с.
396. Эйсман А.А. Теоретические вопросы программирования расследования //Вопросы борьбы с преступностью. 1987. №45. С. 84–95.
397. Эксархопуло А.А. О предмете криминалистики и его определении //Вестник криминалистики. 2003. Вып. 4. С. 19–28.
398. Эксархопуло А.А. Предмет и система криминалистики. Проблемы развития на рубеже XX-XXI веков. СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2004. 112 с.
399. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. СПб., 1894. – Т. 12А. 960 с.

400. Энциклопедия судебной экспертизы /под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. Москва: Юристъ, 1999. 552 с.
401. Юматов В.А. Технологические и организационные аспекты оптимизации деятельности специалистов и экспертов в уголовном судопроизводстве деятельности специалистов и экспертов в уголовном судопроизводстве: дис. канд. юр. наук: 12.00.09 /Нижний Новгород, 2006. 217 с.
402. Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалистика: природа, система, методологические основы. 2-е изд., доп. и перераб. Москва: НОРМА–ИНФРА–М, 2009. 288 с.
403. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: НОРМА–ИНФРА–М, 2008. 399 с.
404. Яблоков Н.П. Некоторые взгляды на криминалистику как науку и учебную дисциплину XXI века //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 68–73.
405. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Москва: НКВД РСФСР, 1925. 431 с.
406. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. Москва: ЛексЭст, 2003. 496 с.
407. Якушин С.Ю. Актуальные проблемы тактико-криминалистического обеспечения уголовного судопроизводства в современных условиях //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). – Харків: Право, 2010. С. 554–560.
408. Якушин С.Ю. Технология принятия тактических решений //Учёные записки Казанского университета. Гуманитарные науки. 2013. Т. 155, кн. 4. С. 245–254.

409. Hres Yu. Defining correlation between tactical, technological and organizational aspects in an investigative (search) activity //Evropsky politicky a pravni diskurz. 2016. Vol. 3, iss. 3. C. 142–147.
410. Salomon J. What is Technology? The Issue of its origins and definitions //Historiy of technology. 1984, Vol. 1. P. 113–156.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Публікації здобувача за темою дисертації

1. Гресь Ю.О. Визначення тактичного та технологічного аспектів пред'явлення для впізнання живих осіб //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2016. Вип. 2, т. 3. С. 64–66.
2. Hres Yu. Defining correlation between tactical, technological and organizational aspects in an investigative (search) activity //Evropsky politicky a pravni diskurz. 2016. Vol. 3, iss. 3. С. 142–147.
3. Гресь Ю.О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 20. С. 152–155.
4. Гресь Ю.О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи //Право і суспільство. 2016. №3, ч. 2. С. 205–211.
5. Гресь Ю.О. Особливості побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії [Електронний ресурс] //Порівняльно-аналітичне право. 2016. №2. С. 200–203. URL: http://www.pap.in.ua/2_2016/60.pdf.
6. Байдеріна Ю.О. Технологія збирання доказів //Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 листоп. 2013 р.) /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 269–272.
7. Байдеріна Ю.О. Співвідношення понять «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія» //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалова (16–17 трав. 2014 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес.

- юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. Т. I. С. 779–782.
8. Байдеріна Ю.О. Науковий аналіз сутності слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (30 трав. 2014 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 14–17.
 9. Байдеріна Ю.О. Щодо питання розуміння поняття «тактика»: широке та вузьке значення //Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 трав. 2015 р.): у 2 т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2015. Т. 2. С. 405–406.
 10. Байдеріна Ю.О. Щодо тактичних і технологічних аспектів слідчих дій //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнар. круглого столу (29 трав. 2015 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 13–15.
 11. Гресь Ю.О. Щодо застосування криміналістичних технологій у вирішенні тактичних завдань розслідування //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали дистанційної конф. (2 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 41–43.
 12. Гресь Ю.О. Визначення технологічної моделі пред'явлення для впізнання //Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 квіт. 2016 р.) /Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: ОДУВС, 2016. С. 224–225.
 13. Гресь Ю.О. Співвідношення тактичного, технологічного та організаційного аспектів у структурі слідчої дії //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р.): у 2

т. /МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Юрид. літ., 2016. Т. 2. С. 389–391.

- 14.Гресь Ю.О. Визначення технологічної сутності отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) //Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 трав. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 186–188.
- 15.Гресь Ю.О. Визначення технологічних засад слідчого експерименту //Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнар. круглого столу (27 трав. 2016 р.). Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 46–47.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та доповідалися на: Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні» (27 листопада 2013 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (30 травня 2014 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України», присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України», присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (15-16 травня 2015 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (29 травня 2015 р., м. Одеса); дистанційній конференції «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (2 квітня 2016 р. м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» (14 квітня 2016 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (20 травня 2016 року м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (27-28 травня 2016 р., м. Запоріжжя); IV Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (27 травня 2016 р., м. Одеса).

**Узагальнення результатів анкетування науково-педагогічних працівників
українських вищих навчальних закладів юридичного профілю**

	Запитання	Кількість	%
1.	Представники криміналістичних шкіл України	46	100
2.	Вкажіть, який науковий ступінь Ви маєте?		
	кандидат юридичних наук	36	78,3
	доктор юридичних наук	4	8,7
	не маю наукового ступеня	6	13
3.	На вашу думку, який характер носять рекомендації з проведення слідчих дій, що розробляються у розділі криміналістичної тактики?		
	всі положення та рекомендації носять суто тактичний характер	5	10,9
	деякі положення, що розробляються у розділі «Криміналістична тактика», носять організаційний характер	4	8,7
	деякі положення, що розробляються у розділі «Криміналістична тактика», носять технологічний характер	2	4,4
	деякі положення, що розробляються у розділі «Криміналістична тактика», носять психологічний характер	4	8,7
	криміналістичні рекомендації з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій містять у собі положення як суто тактичного, так і технологічного, психологічного, організаційного характеру, проте у різному пропорційному співвідношенні	42	91,3
	власний варіант відповіді		
4.	На Вашу думку, чи доцільним є розмежування тактичного та технологічного аспектів слідчих дій в рамках розділу криміналістичної тактики (напр., «Тактика і технологія огляду»)?		
	так	16	34,8

	ні	30	65,2
	власний варіант відповіді		
5.	На Вашу думку, які слідчі (розшукові) дії містять положення технологічного характеру?		
	огляд	38	82,6
	обшук	37	80,4
	допит	32	69,6
	слідчий експеримент	36	78,3
	пред'явлення для впізнання	32	69,6
	отримання зразків для експертизи	36	78,3
	жодна слідча (розшукова) дія	8	17,4
6.	На Вашу думку, які негласні слідчі (розшукові) дії містять положення технологічного характеру?		
	аудіо-, відеоконтроль особи	24	52,2
	арешт, огляд і виїмка кореспонденції	20	43,5
	зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	24	52,2
	зняття інформації з електронних інформаційних систем	24	52,2
	обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	18	39,1
	установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	24	52,2
	спостереження за особою, річчю або місцем	18	39,1
	моніторинг банківських рахунків	21	45,7
	аудіо-, відеоконтроль місця	25	54,3
	контроль за вчиненням злочину	15	32,6
	виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	13	28,3
	негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	16	34,8
	використання конфіденційного співробітництва	7	15,2
7.	Які з наведених тактичних операцій потребують алгоритмізації?		
	встановлення способу вчинення кримінального вчинення кримінального правопорушення	13	28,3
	встановлення особи злочинця	20	43,5

	встановлення мотивів учинення злочину	12	26,1
	встановлення місця і часу вчинення кримінального правопорушення	11	23,9
	встановлення співучасників злочинця	18	39,1
	затримання злочинця на місці злочину	12	26,1
	розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства	26	56,5
	перевірка алібі підозрюваного	18	39,1
	встановлення свідків	14	30,4
	перевірка обмови	12	26,1
	нейтралізація протидії розслідування з боку зацікавлених осіб	19	41,3
8.	На Вашу думку, чи дає теоретичне та практичне виділення етапів проведення слідчих (розшукових) дій можливість побудувати типову технологічну модель конкретної слідчої (розшукової) дії?		
	так	31	67,4
	ні	15	32,6
	власний варіант відповіді		
9.	На основі яких спеціальних принципів повинна будуватися типова технологічна модель слідчої дії?		
	принцип системності, що передбачає наявність цілісної системи узгоджених та взаємопов'язаних дій різного характеру, об'єднаних спільною метою та ціллю	31	67,4
	принцип універсальності використання типової технологічної моделі слідчої дії при побудові технологічних моделей конкретних слідчих дій	16	34,8
	принцип врахування специфіки завдань та змісту конкретної слідчої дії, що впливає із процесуальних, тактичних, технологічних та психологічних засад її підготовки та проведення	23	50
	принцип ситуаційності, що зумовлює особливості алгоритму слідчої дії	29	63
	принцип врахування ролі кожного учасника слідчої дії	14	30,4
	принцип врахування технологічних та евристичних засад слідчої діяльності	11	23,9

10.	Яке із наведених визначень криміналістичної технології видається Вам найточнішим?		
	це нерозривно пов'язаний комплекс послідовних процедур, які виконуються нормативно зафіксованими способами діяльності з метою досягнення ефективної діяльності з виявлення та розслідування злочинів;	7	15,2
	це науково обґрунтована система практичних дій та процедур, методів і засобів їх здійснення, спрямованих на оптимізацію розслідування, шляхом поетапного та послідовного вирішення його тактичних та стратегічних завдань;	29	63,1
	це абстрактне наукове поняття про функціонально-інформаційну модель, що дає уявлення про цілеспрямовану та впорядковану сукупність дій (діяльності) суб'єкта, що забезпечені відповідними ресурсами	10	21,7

**Узагальнення результатів анкетування слідчих Національної поліції
України**

	Запитання	Кількість	%
1.	Слідчі Національної поліції України	166	100
2.	На Вашу думку, чи відповідають наявні тактичні рекомендації щодо проведення слідчих дій потребам практики?		
	так, повністю відповідають;	54	32,5
	не відповідають у частині проведення окремих слідчих дій згідно КПК України 2012 року	57	34,3
	не відповідають у частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій	17	10,2
	не відповідають у частині особливостей проведення слідчих (розшукових) дій за окремими категоріями кримінальних проваджень	45	27,1
3.	Чи виникали у вас труднощі при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій? Якщо так, то в чому вони полягали?		
	так, виникали, полягали у відсутності наукового обґрунтованих рекомендацій з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, що мали б вигляд посібників;	24	14,5
	так, виникали, полягали у відсутності коротких схематичних рекомендацій з підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій;	30	18,1
	так, виникали, полягали у відсутності практичного досвіду проведення слідчих (розшукових) дій	39	23,5
	ні, не виникали	73	43,9
	власний варіант відповіді		
4.	На Вашу думку, що із наведеного нижче сприятиме оптимізації проведення слідчих дій?		
	розроблення деталізованих методичних рекомендацій щодо проведення слідчих дій за окремими категоріями кримінальних проваджень	55	33,1
	розроблення типової криміналістичної моделі кожної слідчої дії, яка включала б заходи з її	55	33,1

	організації та поетапного проведення		
	формування системи алгоритмів проведення окремих слідчих дій	71	42,8
5.	Чи при проведенні всіх слідчих (розшукових) дій застосовуються тактичні прийоми?		
	так, при проведенні всіх без винятку слідчих (розшукових) дій застосовуються тактичні прийоми;	30	18,1
	ні, при проведенні деяких слідчих (розшукових) дій застосовуються положення не тактичного (спрямованого на подолання протидії), а технологічного (спрямованого на реалізацію послідовних алгоритмів) характеру;	35	21,1
	підготовка та проведення деяких слідчих (розшукових) дій вимагає застосування положень як тактичного характеру (тактичних прийомів), так і технологічного;	101	60,8
	власний варіант		
6.	На Вашу думку, для яких з наведених слідчих (розшукових) дій необхідно розробити відповідні алгоритми їх проведення?		
	огляд	89	53,6
	обшук	98	59
	допит	72	43,4
	слідчий експеримент	98	59
	пред'явлення для впізнання	82	49,4
	отримання зразків для експертизи	116	69,9
	жодна слідча (розшукова) дія	19	11,5
7.	На Вашу думку, які негласні слідчі (розшукові) дії містять положення технологічного характеру?		
	аудіо-, відеоконтроль особи	51	30,7
	арешт, огляд і виїмка кореспонденції	54	32,5
	зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	39	23,5
	зняття інформації з електронних інформаційних систем	38	22,9
	обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	63	37,9
	установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	37	22,3

	спостереження за особою, речю або місцем	40	24,1
	моніторинг банківських рахунків	71	42,8
	аудіо-, відеоконтроль місця	34	20,5
	контроль за вчиненням злочину	61	36,8
	виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	64	38,6
	негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	60	36,2
	використання конфіденційного співробітництва	50	30,1
8.	Які з наведених тактичних операцій потребують алгоритмізації?		
	встановлення способу вчинення кримінального вчинення кримінального правопорушення	25	15,1
	встановлення особи злочинця	45	27,1
	встановлення мотивів учинення злочину	26	15,7
	встановлення місця і часу вчинення кримінального правопорушення	21	12,7
	встановлення співучасників злочинця	37	22,3
	затримання злочинця на місці злочину	59	35,5
	розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства	68	41
	перевірка алібі підозрюваного	36	21,7
	встановлення свідків	23	13,9
	перевірка обмови	24	14,5
	нейтралізація протидії розслідування з боку зацікавлених осіб	45	27,1
9.	На Вашу думку, першочергової алгоритмізації потребує:		
	організація підготовки слідчої дії	59	35,5
	безпосереднє проведення слідчої дії	83	50
	фіксація результатів слідчої дії	47	28,3
10.	Алгоритмізація слідчих дій є найбільш необхідною під час розслідування:		
	злочинів загальнокримінальної спрямованості	63	37,9
	злочинів у сфері господарської діяльності	88	53
	посадових злочинів	81	48,8

Класифікація слідчих (розшукових) дій за питомою вагою технологічного аспекту у структурі слідчої дії

Класифікація негласних слідчих (розшукових) дій за питомою вагою технологічного аспекту у структурі

а) передбачають в основному «жорсткі» алгоритми та програми дій:

зняття інформації з електронних інформаційних систем

установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу

зняття інформації з транспортних

моніторинг банківських рахунків

аудіо- та відеоконтроль особи

негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

аудіо- та відеоконтроль місця

б) передбачають поєднання «жорстких» та «гнучких» алгоритмів дій:

накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка

обстеження публічно недоступних місць, житла чи

в) передбачають можливість застосування певних «гнучких» алгоритмів та програм дій:

спостереження за особою, реччю або місцем

контроль за вчиненням злочину

використання конфіденційного співробітництва

виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

Принципи побудови типової (універсальної) технологічної моделі слідчої (розшукової) дії

Принципи побудови технологічних моделей конкретних слідчих (розшукових) дій

технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій повинні базуватись на типовій (універсальній)

повинні враховуватися завдання та зміст конкретних слідчих (розшукових) дій

технологічні моделі конкретних слідчих (розшукових) дій повинні будуватися з врахуванням ситуаційного підходу, який впливає на гнучкість програми і зміст алгоритмів діяльності слідчого

у технологічних моделях конкретних слідчих (розшукових) дій повинен враховуватися той факт, що учасниками слідчих (розшукових) дій є зазвичай не лише слідчий та інші члени слідчо-оперативної групи, але й інші особи, участь яких є

Структура типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії

Підготовчий етап (стадія)

1. Визначення кола питань, що підлягають встановленню у процесі розслідування.
2. Постановка тактичних завдань, що мають бути виконані в результаті проведення слідчої (розшукової) дії.
3. Визначення кола учасників слідчої (розшукової) дії та забезпечення їх присутності на робочій стадії її проведення.
4. Визначення часу, місця та інших умов її проведення (за необхідності – створення належних умов).
5. Пошук та вивчення інформації, що має значення для проведення слідчої (розшукової) дії, або може вплинути на порядок та ефективність її здійснення.
6. Прогнозування слідчої ситуації проведення слідчої (розшукової) дії.
7. Розроблення плану (а в конкретному випадку – програми) робочої стадії.
8. Належне процесуальне оформлення ініціативи слідчого або інших учасників розслідування про проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

Робочий етап (стадія)

1. Оцінка слідчої ситуації, що склалася на момент проведення слідчої (розшукової) дії.
2. Співвідношення прогнозованої слідчої ситуації і тієї, що реально склалася на момент проведення слідчої (розшукової) дії.
3. Корегування програми застосування тактичних прийомів і їх комплексів, а також алгоритмів їх реалізації й інших засобів пошуку та отримання доказової й орієнтуючої інформації.
4. Визначення порядку виконання тактичних завдань, передбачених на підготовчій стадії.
5. Застосування тактичних прийомів та оцінка їх результатів у ході проведення слідчої (розшукової) дії.
6. Застосування тактико-криміналістичних засобів пошуку, фіксації, вилучення джерел доказової чи орієнтуючої інформації

Завершальний (оціночний) етап (стадія)

1. Забезпечення належної фіксації результатів слідчої (розшукової) дії.
2. Належне процесуальне оформлення слідчої (розшукової) дії.
3. Аналіз та оцінка результатів проведення слідчої (розшукової) дії.
4. Здійснення заходів, спрямованих на повне виконання поставлених завдань, уточнення, усунення протиріч, виявлених слідчим під час аналізу отриманих результатів.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор

В. В. Завальнюк
2016 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження асистента кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» Гресь Юлії Олегівни на тему «Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у навчальний процес кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Комісія у складі: начальника навчального відділу, кандидата юридичних наук, доцента Ізовіти А.М., завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора Тіщенка В.В., доцента кафедри криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Калугіна В.Ю. – склала цей акт з приводу того, що результати дослідження викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Гресь Юлії Олегівни «Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів». Необхідність використання вказаних матеріалів у навчальному процесі зумовлюється тим, що сучасна криміналістична теорія та практика досудового розслідування вимагає формування нових методологічних підходів до розроблення нових та вдосконалення вже існуючих криміналістичних рекомендацій з проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та розслідування в цілому.

Наведене висуває нові вимоги до організації і тактики роботи слідчих підрозділів системи Національної поліції України, що зумовлює необхідність опанування студентами такого інноваційного підходу, як технологічний. Даний підхід до вивчення діяльності з розслідування злочинів спрямований на визначення положень тактичного та технологічного змісту, особливостей

їх поєднання в межах окремих слідчих (розшукових) дій з метою удосконалення тактико-криміналістичних рекомендацій.

У навчальному процесі також використовуються методичні матеріали дисертаційного дослідження Ю.О. Гресь. Студентам у вигляді методичних матеріалів під час підготовки до практичних занять рекомендуються опубліковані автором наукові статті, а саме:

1. Гресь Ю.О. Визначення тактичного та технологічного аспектів пред'явлення для впізнання живих осіб / Ю.О. Гресь // Науковий вісник ХДУ. Серія «Юридичні науки». -2016. – Вип.2. – Т.3. – С. 64-66.

2. Hres Yu. Defining correlation between tactical, technological and organizational aspects in an investigative (search) activity / Yu. Hres // Evropsky politicky a pravni diskurz. – 2016. – Vol. 3. – Iss. 3. – С. 142-147.

3. Гресь Ю.О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів / Ю.О. Гресь // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – № 20. – С. 152-155.

4. Гресь Ю.О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи / Ю.О. Гресь // Право і суспільство. – 2016. – № 3. – Ч.2. – 205-211.

5. Гресь Ю. О. Особливості побудови типової технологічної моделі слідчої (розшукової) дії [Електронний ресурс] / Ю. О. Гресь // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – №2. – С. 200-203. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2016/60.pdf.

6. Байдеріна Ю.О. Технологія збирання доказів / Ю. О. Байдеріна // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 269-272.

7. Байдеріна Ю.О. Співвідношення понять «криміналістична тактика» та «криміналістична технологія» / Ю. О. Байдеріна // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня. 2014 р.) : у 2 т. / МОН України, Націон. ун-т «Одеська юридична академія», Півден. регіон. центр НАПрН України. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – Т. I. – С. 779-782.

8. Байдеріна Ю.О. Науковий аналіз сутності слідчих дій / Ю. О. Байдеріна // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип.: проф. В.В. Тіщенко, доц. О.П. Ващук. – Одеса: Юридична література, 2014 – С.14-17.

9. Байдеріна Ю.О. Щодо питання розуміння поняття «тактика»: широке та вузьке значення / Ю.О. Байдеріна // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.) : у 2 т. / МОН України, Націон. ун-т «Одеська юридична академія», Півден. регіон. центр НАПрН України. – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. – Т. 2. – С. 405–406.

10. Байдеріна Ю.О. Щодо тактичних і технологічних аспектів слідчих дій / Ю.О. Байдеріна // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали Міжнар. круглого столу (м. Одеса, 29 трав. 2015 р.) / Націон. ун-т «Одеська юридична академія»; Півден. регіон. центр НАПрН України. – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. – С. 13–15.

11. Гресь Ю.О. Щодо застосування криміналістичних технологій у вирішенні тактичних завдань розслідування / Ю.О. Гресь // Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали дистанційної конференції, м. Одеса, 2 квітня 2016 р. / відп. за вип.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, І. В. Гловюк; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Юридична література, 2016. – С.41-43.

12. Гресь Ю.О. Визначення технологічної моделі пред'явлення для впізнання/ Ю.О. Гресь // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14 квітня 2016 р. – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 224-225.

13. Гресь Ю.О. Співвідношення тактичного, технологічного та організаційного аспектів у структурі слідчої дії / Ю.О. Гресь // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. / відп. Ред. М.В. Афанасьєва.– Одеса: Юридична література, 2016. – Т.2 – С. 389-391.

14. Гресь Ю.О. Визначення технологічної сутності отримання зразків для експертизи (ст.245 КПК України) / Ю.О. Гресь // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 травня 2016 року. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. – С. 186-188.

15. Гресь Ю.О. Визначення технологічних засад слідчого експерименту / Ю.О. Гресь // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали IV Міжнародного круглого столу, м. Одеса, 27 травня 2016 р. / відп. За вип.: В.В. Тіщенко, О.П. Ващук, А.О. Панасюк; НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України [та ін.]. – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 46-47.

Крім цього, результати дисертаційного дослідження Ю.О. Гресь використовуються при визначенні напрямків наукових пошуків і тем дисертацій викладачів, аспірантів та здобувачів кафедр кримінального процесу та криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

**Начальник навчального відділу
НУ «Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук, доцент**

А.М. Ізовіта

**Завідувач кафедри
криміналістики,
доктор юридичних наук, професор**

В.В. Тіщенко

**Професор кафедри криміналістики
НУ «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Л.І. Аркуша

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
полковник поліції

С.В. Албул

2016 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження асистента кафедри криміналістики Інституту кримінальної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Гресь Юлії Олегівни на тему «Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці» у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса

«8» бересня 2016 року

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного центру ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І.;
- 2) завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидата юридичних наук, доцента Андрусенко С.В.;
- 3) професора кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидата юридичних наук, доцента Любчика В.Б., – склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації здобувача асистента кафедри криміналістики Інституту кримінальної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Гресь Юлії Олегівни на тему «Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін: «Організація досудового розслідування», «Оперативно - розшукова діяльність», «Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованій злочинності».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження на тему формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці, спрямоване на вдосконалення діяльності підрозділів Національної поліції України у протидії злочинності та становить цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєве практичне значення.

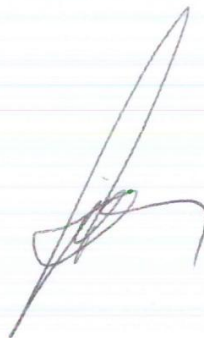
Використання матеріалів дисертаційного дослідження Гресь Юлії Олегівни сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Міністерства внутрішніх справ України з питань формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці.

Результати дисертаційного дослідження здобувача Гресь Юлії Олегівни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність на тему «Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці» впроваджені до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України і використовуються при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін, «Організація досудового розслідування», «Оперативно-розшукова діяльність», «Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованій злочинності».

Члени комісії:

Начальник НМЦ ОДУВС

кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції

О.І. Сіфоров

Завідувач кафедри

оперативно-розшукової діяльності
факультету № 1 ОДУВС

кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

С.В. Андрусенко

Професор кафедри

оперативно-розшукової діяльності
факультету № 1 ОДУВС

кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

В.Б. Любчик